భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

నవంబరు 1956

సంపుటము 33 : : సంచిక 11

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

నవంబరు 1956

త్రివర్ణచిత్రము

"మడిసీళ్ల"—చిత్రకారుడు : శ్రీ మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి.

గత ఆగస్టుమాసంలో గుంటూరులో జరిగిన ఆంధ్రచిత్రకళాపరిషత్ ప్రదర్శనంలో ప్రథమ చిత్రంగా ఎన్నికై గవర్నర్ త్రివేదీ స్వర్ణపతకాన్ని అందుకున్న చిత్రం.

ఆహ్వానము

శ్రీ తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు

శ్రీమదఖండాంధ్రమహీ
స్వామిని! త్రైకోటికంఠ జయరావమధు
శ్రీ మంజులకీర్తిపతా
కా! మంగళములు, జననీ! నవాభ్యుదయమునన్!

తొలి నమస్కారంబు తెలుగు మేధాదీప్తి
బ్రహ్మమూర్తికి యాజ్ఞవల్క్య ఋషికి
యాజుషీకల్ప సూత్రార్థభారతికి యా
పస్తంభ మహానికి ప్రణుతిశతము
కర్మసిద్ధాంత ముఖ్యమతి కుమారిల
భట్టులకు పదాభివందనములు
అభివాదనములు బ్రహ్మవిదగ్రగణ్యులు
స్వామి విద్యారణ్య శంకరులకు
పూర్వమహదాంధ్ర దేవతాపురుషులార!
ఆంధ్రఖండముల్ సంయుక్తమైన వేళ
తిరిగి వేంచేయుడయ్య మీ తెనుగుధరకు!
దీవనములిండు ఆంధ్రజ్యోతిస్సునకును!

జయజయ! మగధదేశ విజయ! త్రైలింగ
చక్రి! కాకుళపతి! జయము జయము
జయజయ! నహపాన సౌరాష్ట్ర మాళిదే
శనిహితపాదాబ్జ! జయము జయము
జయజయ! శ్రీ హర్ష చతురంగబల చతు
స్సాగరవేలాభ! జయము జయము
జయజయ దక్షిణాశా సార్వభౌమ! వి
జయనగరాంధ్రేశ జయము జయము
జయము జయము! పూర్వాంధ్ర రాజన్యులార!
ఆంధ్ర ఖండముల్ సంయుక్తమైన వేళ
తిరిగి వేంచేయుడయ్య మీ తెనుగుధరకు!
దీవనములిండు ఆంధ్రజ్యోతిస్సునకు ॥

'పైశాచి'రూప పూర్వాంధ్రభాషాబ్రహ్మ
ఆంధ్రరత్నంబు గుణాఢ్యసుకవి
ఆంధ్రహృదయ కరుణార్ద్రితానంస్కృతి
కృతకీర్తి భవభూతిగీస్స్వరూపి
ఆంధ్రసాహిత్య భావాంతర రసవేది
ప్రథిత జగన్నాథపండితుండు
ఆంధ్రసంగీతవిద్యాపూర్ణపుంవపు
రాధ్యసరస్వతి త్యాగరాజు
మాపురాంధ్ర సాహిత్యసమ్రాట్టులార!
ఆంధ్రఖండముల్ సంయుక్తమైనవేళ
తిరిగి వేంచేయుడయ్యా మీ తెనుగుధరకు!
దీవనము లిందు ఆంధ్రజ్యోతిస్సునకును!

శ్రీదములై కవిత్వరస
    రీతులకున్ దొలిబీజమూర్తులై
వేదపు క్రొంజివుళ్ల ప్రభ
    వించిన దివ్యమహాశ్శరీర మ
ర్యాదను స్వీకరించిన మ
    హాత్ములు—ఆంధ్రకవిత్రయంబు వి
ద్యాదయితుల్ ప్రమాణ కవి
    తాత్ములు—మాకు ప్రసన్నులయ్యెడిన్!

ఐతరేయ బ్రాహ్మణంబు శాంఖ్యాయంబు
లాశ్వలాయనమండలములతోడ
తైత్తిరీయశతపథములు వాజసనేయ
కణ్వశాఖావిభాగములతోడ
తాండ్యషడ్వింశ విధానవంశాదులు
ద్రాహ్యాయణాది సూత్రములతోడ
వ్యాకరణనిరుక్త జ్యోతిషకల్ప శి
క్షాఛందసుల ప్రాతి శాఖ్యములుగ
ఋగ్యజుస్సామములు సన్నిహితములగుచు
తా మహాంధ్రప్రదేశావతరణవేళ
మంగళాశిష ప్రారంభ మహములగుత!!
"స్వస్తి సర్వసన్మంగళావాప్తిరస్తు!!

కలంపోటు

శ్రీ కొవ్విడి రామం

"ఊరెయ్యది"

"చీపురుపలి"

"పేరో ?"

"నూరన"

"ఇంటిపేర్ ?"

"అడిదమువార్"

"మీ రాజు ?"

"విజయరామ మహారాజు"

"అతనేమి సరసుడా ?"

"భోజుడయా"

"తమరేనా నూరకవిగారు. ఈ రోజు చాలా సుదినం. ఇదివరకు మీ పేరు వినడమే గాని మీ దర్శన భాగ్యం కలగడం లేదు. ఇదంతా ఒకపద్యం వరసలో ఉన్నట్టుంది.

నూరన: మీరు ఊరెయ్యది అని గ్రాంథికంలో ప్రశ్నించేరు గనుక, నేను కూడా పద్యపాదాల్లో నే జవాబిచ్చేను.

భక్త: అగ్రహారం భక్తలంబాబూ! సంధించుకోడం. తినడం, వేదంముక్కలు వల్లించుకోడమే గాని మాకు కవిత్వాలూ కావ్యాలు తెలియవు. అయితే యిదేం పద్యంబాబూ!

నూరకవి: పై సంభాషణ ఓ కందపద్యంలో నడిచింది.

భక్త: చాలా సంతోషం! చీపురుపల్లిలో మా దూసికృష్ణుడు చదువుతున్నాడా ?

నూరకవి. దూసి కృష్ణుడు చదువంటే దుఃఖపడును.

భక్త: బాబూ! ఆ మురపాకవా రబ్బాయో ?

నూరకవి: ధీరుడైనిల్చె మురపాక నూర, సుకవి.

భక్త: బాబూ! తెలిసో తెలియకో మీతో స్వచ్ఛంగా మాటాడుదామని ఊరెయ్యది అని అడిగేను. అంతమాత్రాన మీ రిలా పద్యాల వర్షాలు కురిపిస్తే అర్థంచేసుకోడానికి నాతరమా! తమ రెక్కడినుండి దయచేస్తున్నారో చెప్పండి బాబూ!

నూరన: విజయనగరంనుంచి వస్తున్నాను.

భక్త: ఏమిటిబాబూ-అక్కడి విశేషాలు?

నూరన: చాలా వున్నాయి. మొన్న విజయదశమినాడు అక్కడ కోటకట్టడానికి శంకుస్థాపన చేసేరు. చుట్టుపక్కలున్న మన్నె దొరలలో చాలా మందిని ప్రభువారు యుద్ధంచేసి లోబర్చుకున్నారు. ఆంగ్లేజమీందారు మొదలైనవారు శ్రీవారి సఖ్యాన్ని అర్థించేరు. అందేత వారికి "మన్నెసుల్తాన్" అనే బిరుదాన్ని శంకరపీఠాధిపతులైన జగద్గురు సత్యజ్ఞానానంద స్వాములవారు ప్రసాదించేరు.

భక్త: చాలా సంతోషం బాబూ! కాని మహారాజు గారికి పాయబుకీ మధ్య వ్యవహారం కొంత చెడిందని అనుకుంటున్నారు. అదెంతమట్టుకు నిజం బాబూ!

నూరన: మన కెందుకయ్యా రాజకీయాలు?

* * * *

కాలచక్రం పరిభ్రమించింది. 1712 వ సంవత్సరంలో విజయదశమినాడు శంకుస్థాపనచేసిన కోట "ఇంతింతై మరియింతయై మరియు దానంతై నభోవీధి పై అంతైన" వామనుని చందాన శోభాయమానంగా తయారయింది. అతి విశాలమైన ప్రాకారం, సర్వాంగ సుందరమైన మోతీమహాలు, దానికి ముందుగా కట్టబడిన నగారాఖానా, అన్నీ ఎంతో దివ్యంగా వున్నాయి. విజయనగరరాజులు ఉపయోగించే కత్తులతోనూ, బాకులతోనూ, డాలులతోనూ ఆయుధాగారం నిండిపోయింది. ఒకనాటిరాత్రి శ్రీవారు ఏకాంతంగా ఆలోచనా మందిరంలో కూర్చున్నారు

వారి ఆసనానికి ముందున్న స్ఫటికశిలాఫలకం పైన ఏవో కాగితపత్రాలు కనబడుతున్నాయి. శ్రీవారి దృష్టులు ఒకసారి ఆ కాగితపత్రాలమీద మరొకసారి ఎదురుగా వున్న సింహద్వారంవైపు ప్రసరిస్తున్నాయి

అప్పుడే ఆ రాత్రి పన్నెండు గంటల నగారా ఆగింది. నిద్రాదేవి ప్రజ లందరినీ స్వప్నలోకంలోకి తీసుకుపోయింది. కోటలో మాత్రం అక్కడక్కడా 'హారాహుషార్' అనే కేకలు వినబడుతున్నాయి. మేలిముసుగు వేసుకున్న ఒక వ్యక్తి స్వారీచేస్తూ రెండవ దేవిడీవరకూ వచ్చేడు. హారా సిపాయికి అతనేదో ఒక ఆజ్ఞాపత్రం చూపించి త్వరితగతిని యింకా ముందుకు సాగిపోయేడు. క్షణంలోనే గుఱ్ఱందిగి నిశ్శబ్దంగా మేడమెట్లెక్కి ప్రభువువారి సన్నిధిని తల వంచి, చేతులు జోడించి పక్కగా నిలబడ్డాడు. అతని హావభావ విలాపాలను సులువుగా పోల్చుకోడానికి వీలులేకుండా వుంది. రహస్యమైన రాజకీయ వ్యవహారాలలో నిపుణ్ణుడైన వ్యక్తిలా కనబడుతున్నాడు. మాటలతో పరిస్థితిని చెప్పలేక, తను రహస్యంగా దాచియుంచిన ఒకజాబును ఏలినవారి కందించేడు. మహారాజులుంగా రా లేఖను చిత్తగించి కొంతసేపు దీర్ఘాలోచనలో మునిగిపోయేరు.

రాజు : ఈ బాదుల్లాఖాన్ యెవడయ్యా ?

ముసుగుమనిషి : చిత్తం ! మనవి చేసుకుంటున్నాను. సన్ 1156 వ ఫసలి, 1746 సం॥ లో జఫరల్లీకి ఆయవజాగా యితనిని నిజాము శ్రీకాకుళం సర్కారుకు నమోజా చేసేడు- మనిషి చాలాకృణుడు- జమాబందీలోగాని పేష్కష్ వసూలు చెయ్యడంలో గాని రవంతయినా అనుభవం లేదు- ఉర్దూ చదవడం, రాయడంరాదు- తెలుగు తెలియదు. జోరీగలు ముసిరిన గొడ్డులా వుంటాడు-

రాజు: మన ద్విభాషి జరిగిన సంగతంతా చెప్పలేదూ!

ముసుగుమనిషి: మనద్విభాషి ఉన్న సంగతులన్నీ పూసగుచ్చినట్టు చెప్పేడు. ఆసంగతులన్నీ వింటే ఉక్కుకన్నా కఠినమైన గుండె అయినా నీటికన్న పల్చగా ద్రవించి ప్రవించివుండును. మూడు సంవత్సరాలు వర్షాలు పూర్తిగా ఎత్తిగట్టేసేయని, దేశంలో క్షామదేవత తాండవం చేస్తోందని, యిటువంటి పరిస్థితులలో ప్రస్తుతం వున్న పేష్కష్ చెల్లించడమే కష్టంగా వుంటే దాన్ని రెండింతలు చేయడం కేవలం అన్యాయమని మన ద్విభాషి యెన్నోవిధాల నచ్చచెప్పేడు. కాని లాభం లేకపోయింది-

రాజు: అసలు సంగతి కని పెట్టావూ!

ముసుగుమనిషి: ఏలినవారే సెలవియ్యాలి.

రాజు: జఫరల్లీ వున్న దగ్గర్నుంచి వాళ్ళకీ మనకీ వ్యవహారం రగుల్తూనే వుంది - ఫ్రెంచివాని బుస్సీకి మనయెడల ఎక్కువ మోజుగా వుందని మన చుట్టుప్రక్కలవున్న మన్నెదొరలసహాయంతోనూ, బుస్సీ ప్రోద్బలంతోనూ, నిజాము మీదకి ఎదురుతిరుగుతామేమో అన్నభయం వాళ్ళందరికీ వున్నది. అందుచేత మన ఐశ్వర్యంలో చాలా భాగం నజరానాల మూలంగాను పేష్కష్ మూలంగానూ రాబట్టాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు- ఇంతేకాదు- కొంతమంది నిజాము మనుష్యులు మారువేషాలతో పల్లెలలో ప్రవేశించి మన చహరాలు తీస్తున్నారు- మన హావల్దారు భీమసింగు ఆ బాపతు మనుష్యుల్నిద్దరిని అప్పుడే పట్టుకున్నాడు- దానికి సంబంధించిన కాగితాలే ఆ బల్లమీద వున్నాయి-

ముసుగు మనిషి: అయితే యిది రాజకీయ పుటెత్తే!

రాజు : అందుకర్థ్యం తెరమూ ?

ముసుగు మనిషి : ఐతే యిప్పుడేమిటి బాబూ కర్తవ్యం ?

రాజు : కర్తవ్యానికేముంది? సామ దాన భేద దండోపాయాలు ఉండనే వున్నాయికదూ !

ముసుగుమనిషి: సామానికి లొంగేగహాలా అవి!

రాజు: అయితే దండానికే లొంగుతాయి- 'దండం దశగుణంభవేత్'

ముసుగుమనిషి: ముసుగుతీసి బాకు చూపిస్తూ వికటాట్టహాసం చేస్తాడు-'రామరాజ్! ఈమ జఫరలీ కాదు-బాదుల్లాఖాన్-ఈడంటే పిట్టలు సీస్లతాగవ్- సీదండం—గిండం యిక్కడ పనికిరాదు ఈ బాకు నీ రక్తాన్ని రుచిచూసివుండును-కాని మా బాదుల్లా యుద్ధంలో నీ తలకాయి యెగరగొట్టి నిజాముప్రభువుకి నజరానాగా ఇస్తానన్నాడు. అందుచేత తిరిగి బాకు

ఒరలోకి దిగుతోంది" — అని ఆ ముసుకుమనిషి అనిశి రాత్రి మాయమైపోయేడు.

విజయరామరాజుగారు దిగ్భ్రాంతి చెందేరు-ఆయన కళ్ళనే ఆయన నమ్మలేకపోయేరు-ఎంత మోసం జరిగింది? చారుని వేషంలో పరాయివాడు తన కళ్ళలోనే దుమ్ముకొట్టేడు- గుట్టు తీసుకుని పారిపోయాడు- ఇంతలో, తను అంతవరకు ఎదురుచూస్తున్న బద్దన్న వచ్చేడు.

రాజు : ఎవరది? బద్దన్నా!

బద్దన్న : చిత్తం ప్రభూ!

రాజు : (గంభీరంగా) ఏమిటి విశేషాలు?

బద్దన్న : ప్రభువులకి తెలియని విశేషాలేమిటి వున్నాయ్ బాబూ! నా కన్న ముందర నా వేషంలో పగవాడి దూత తమతోనే పరిహాసం చేసేడు. శ్రీకాకుళంలో యెక్కడ చూసినా పాయబుల యుద్ధసన్నాహాలే కనిపిస్తున్నాయి. పరిస్థితి శ్రుతిమించి రాగాన పడింది.

రాజు : సరే నువ్వెళ్ళు!

మర్నాడు మబ్బుకొండమీదనుంచి ఉదయభానుడు తొంగిచూస్తున్నాడు అయ్యకోనేటికి నీళ్ళకు వచ్చిన అమ్మలక్కలు గతరాత్రి కోటలో జరిగిన గలాటాగురించి కథలు గాథలుగా చెప్పుకుంటున్నారు. బోంకుల దిబ్బమీదవున్న బండివాడి మొదలు రాజమహలులో పనిచేసే ఉన్నతోద్యోగివరకు విజయనగర రాజ్యానికి సంబంధించిన రాజకీయాలనే ముచ్చటించుకుంటున్నారు.

* * *

ఒకరు : బాబూ నిజమేనా!

రెండవవారు : ఇలాంటివి నిజంగాక అబద్ధమౌతాయండీ! ఊరంతా కోడై కూస్తూవుంటే యింకా నమ్మకంటా వేమయ్యా! అసలు ప్రభువారే రణస్థలంనుంచి తిరోగమిస్తున్నారు.

ఇంకొకరు : ఎంత దుర్దినం!

ఒకరు : మెల్లిగా అంటావేమిటి! శౌర్యంతోపాటు యింకొక అరిష్టం. ఈ ప్రాంతాలలోకల్లా చెప్పగలిగిన మొనగాడు మన రాజుగారే. ఆయనే తలవంచితే యిక బాదుల్లాకు పట్టపగ్గాలుంటాయా!

ఇంకొకరు : అదిగో! అవి మన సర్దార్ల గుర్రాల లాగ వున్నాయి. వాటి వెనక ప్రభువారుకూడా వున్నట్టున్నారు.

ఉదయం పది గంటలసమయం. ఎవ్వరి ముఖానా కత్తివేస్తే నెత్తురులేదు. గోడమీద చిత్తరువులలాగ సేవకులు రాజబంధువులు, ఉద్యోగులు నిశ్శబ్దంగా వున్నారు! ప్రభువులు నెమ్మదిగా మెట్లెక్కి రాజమహలు ప్రవేశించేరు. వందిమాగధులు లాంఛనప్రకారం జయవిజయీభవ, దిగ్విజయీభవ, మన్నెసుల్తాన్ అని యేమేమో చెప్పబోతున్నారు: రాజుగారు పళ్ళు పటపట కొరికి వారివైపు ఎర్రగా చూసేరు. ఏదో గట్టిగా చెప్పాలనుకుంటున్నారు కాని, ఆయన్నావేశించిన ఆగ్రహం ఆ మాటను పైకి రానీయలేదు: 'హుం' అనే సింహగర్జన వంటి కఠోర గంభీరమైన ధ్వని ఆయన గళంలోనుంచి వెలువడింది: సభ్యులంతా భయకంపితులైనారు. ఆయన అనుచరవర్గం అంతా గడగడలాడిపోతున్నారు- ఎవరేం చేయాలో ఎవరికీ తెలియకుండా పోయింది- ఆ సమయాన ఒక మూల కూర్చున్న సూరకవి కొంచెం ముందుకు వచ్చేడు. ఆ క్రొవ్వాడి కోర మీసం, విశాలమైన ఫాలభాగం, ఒరలోని గంటం ఒక వైపు రాజఠీవిని మరొక వైపు పాండిత్య ప్రతిభనూ ప్రదర్శిస్తున్నాయి- సూరకవి సభ్యుల హృదయాలకి ముళ్ళకన్నా వాడిగా గ్రుచ్చుకునేటట్లుగా —

గీ. మెత్తనైనట్టి యరటాకు మీదగాక
ముంటిమీదను చెల్లునే ముంటివాడి
బీదలైనట్టి సరదార్ల మీదగాక
కలదె క్రొవ్వాడి బాదుల్లఖానుమీద?

సీ. గరిడీలలోపల గంతు వేయుటకేమి
ఈటెబట్టి యరిపై దాటవలెను
సొగసుగ మొలకత్తి బిగియ జెక్కుటకేమి
వెలవక వైరుల నఱకవలెను
మాటిమాటికి పెద్ద మాటలాడుటకేమి
యెదిరించి రిపుల చెండాడవలెను
తొమ్మున పెట్టగంధమ్ము బూయుటకేమి
గాయంపు నెత్తురుల్ గ్రమ్మవలెను

గీ. గాని లేకున్న సత్కీర్తి కాంతిగలదె?
పూసపాటి కులాంభోధి పూర్ణసోమ
సమర జయభీమ గజపతి సార్వభౌమ
విమల సద్గుణధామ శ్రీ విజయరామ!

ఆ పద్యాలు సభ్యుల చెవుల్లో పిడుగులు పడ్డట్టుగా పడ్డాయి- అవనత శిరస్కులైన భటులందరూ కత్తులూ, యీటెలూ సర్దుకోవడం ప్రారంభించేరు- ఉత్తర క్షణంలో ఏం జరిగేదీ పరమేశ్వరునికీ, భావి కాలానికీ మాత్రమే తెలుసును- రాజుగారి ఉష్ణీషం స్వేద బిందువులతో చెమ్మగిల్లింది. చెక్కిళ్లు కెంపు బారేయి- కళ్ళు అగ్నివర్షం కురిసినట్లుగా ఉన్నాయి- 'అవధార్' అని ఉరుము ఉరిమినట్లుగా కేక పెట్టేరు- ఆ గర్జనతో కోటంతా దద్దరిల్లిపోయింది—'విజయమో వీరస్వర్గమో, నడవండి రణస్థలానికి' అనే గంభీర వాక్కులు శ్రీ వారి గళసీమనుండి వెలువడ్డాయి- ఒక్క క్షణంలో సేనావాహిని పట్టపగ్గాలు లేకుండా రణస్థలం వైపు నడిచింది. నగారా ఖానాలో జయభేరి మారు మ్రోగింది. సభ్యులంతా సూరకవి వేపు తెల్లబోయి చూసేరు. అతనిది సాహస కృత్యమని, రాజును నిండుసభలో గర్హించడం అనుచిత కార్యమని కొందరు విమర్శించేరు. కత్తిపోటు కన్న కలంపోటు బలీయమయినదని సూరకవి యీ నాటికి నిరూపించగలిగేడని మరికొందరు మెచ్చుకున్నారు. లోకంలో అనేక రకాల భావాలు గలవాళ్లుంటారు. వాళ్ళందర్నీ మెప్పించడం యెవరి తరం? సూరకవి మారు మాటాడలేదు. శ్రీ వారు యుద్ధభూమికి తరలి వెళ్ళగానే మౌనముద్ర అతని ముఖాన అవతరించింది. ప్రభువుల జయసిద్ధికోసం తన యిష్టదైవమైన రామచంద్రమూర్తిని ప్రార్థిస్తూ కాలం గడుపుతున్నాడు.

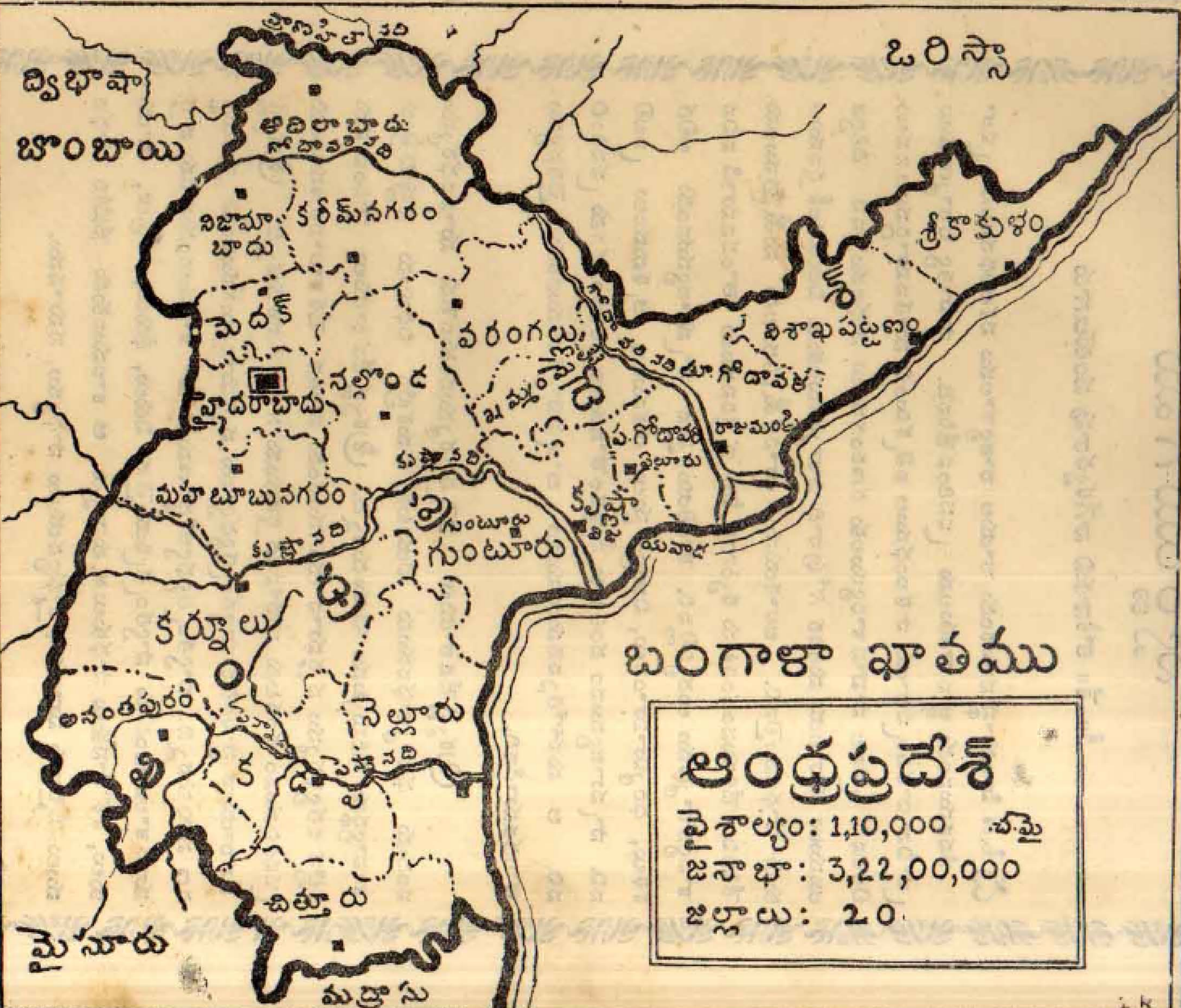
వారంరోజులు కాలగర్భంలో లీనమయిపోయేయి. రణస్థలంనుంచి వచ్చే వార్తలకోసం ప్రజలంతా ఉవ్విళ్లూరుతున్నారు. ఏ క్షణంలో ఏం సంభవిస్తుందోనని ప్రముఖులైన రాజోద్యోగులందరూ ఎక్కువ ఆతృతతో పరిస్థితిని గమనిస్తున్నారు. ఆనాటి మధ్యాహ్నం రెండు బాకుల చిహ్నం గల విజయనగర రాజుల పతాకాన్ని విజయసూచకంగా ఎగరవేస్తూ ప్రతీహారి తొందరగా సింహద్వారంవైపు వస్తున్నాడు. అతని మందస్మితం, ఉత్సాహ పరిప్లుతమైన ముఖం విజయవార్తను అతని కన్నముందే చెప్తున్నాయి:

నాటిసాయంకాలం శ్రీ వారు బాదుల్లాఖానుపైన సాధించిన విజయాన్ని అభినందించడానికి గాను ప్రత్యేకమైన సభ ఏర్పాటు చేయబడింది. సభకు పుర ప్రముఖులూ, పండితులూ, రాజోద్యోగులు మొదలైనవారంతా వచ్చేరు — రంగవల్లికలతో, ఆకుపచ్చని తోరణములతో, సువాసినుల మంగళహారతులతో, శ్రావ్యమైన మంగళవాయిద్యాలతో సభామందిరం విజయశ్రీకి ఆలవాలమైవుంది— శ్రీ విజయరామ మహారాజులుంగారు సింహాసనాన్ని అధిష్ఠించేరు- ఆంధ్ర మొదలైన మన్నెజమీల అధిపతులు ప్రభువు సన్నిధిని ఉచితాసనాలలో ఆసీనులయ్యేరు- దర్బారులోని సంస్కృత పండితులు శ్రీ వారికి గీర్వాణభాషలో సన్మానపత్రం సమర్పించారు-

అనంతరం ప్రభువువారు లేచి యీ విధంగా ప్రసంగించేరు- "మీరందరూ మా రాజవంశీయుల యెడల చూపిన ఆదరభావానికి చాలా సంతోషం- ఇది కేవలం నేను వ్యక్తిగతంగా సాధించిన విజయం మాత్రమే కాదు- ఇది ధర్మం అధర్మంపైన సాధించిన విజయం; విజ్ఞత మూర్ఖత్వంపైని సాధించిన విజయం; పౌరుషం దురహంకారంపైన సాధించిన విజయం; దేశాన్ని కిరాతులైన దుష్టప్రభువుల బారినుండి తప్పించే ప్రయత్నంలో మన సేనావాహిని కృతకృత్యురాలయింది. కాని ఆ సేనావాహినికి జీవం పోసి ఆపత్సమయంలో దివ్యజ్యోతిని చూపించిన మహామహుడు, మీలోనే నిరాడంబరముగా ఆమూల కూర్చున్నాడు-ఆనాటి సూరకవి వాక్కులే బాదుల్లాఖానుని ఓడించడానికి నిశితమైన శరాలకంటె కోటిరెట్లు ఎక్కువగా పనిచేశాయి. మొదట నేను కత్తిపోటుతో సాధించలేని విజయం సూరకవి కలంపోటు మూలంగా సాధించగలిగేను- నేను విజయశ్రీని చేపట్టడానికి కారకుడు ఆ సూరకవి. కనుక ఆయన యీ అగ్రాసనాన్ని అలంకరించాలి" అని ప్రభువులు తిరిగి సింహాసనంమీద కూర్చున్నారు-సూరకవి చిరునవ్వుతో లేచి

శా॥ ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిం
డెన్ నీ ప్రశంసల్ సురల్
బల్లాలం బోడిపించి హుమ్మని యర
బ్బానెక్కి పైకొంచు బా
దుల్లాఖానుని బారద్రోలితివి నీ
దోశ్శక్తి సూబాలకున్
మెచ్చింపం దరమౌనె శ్రీ విజయ రా
మా మండలాధీశ్వరా!

అని ప్రభువును ఆశీర్వదించాడు. దర్బారు గాయకుల శ్రవణపేయమైన వీణావాద్యంతో నాటి సభ జయప్రదంగా ముగిసింది.

ఆంధ్రప్రదేశ్
వైశాల్యం: 1,10,000 చ.మై
జనాభా: 3,22,00,000
జిల్లాలు: 20
బంగాళా ఖాతము
ఒరిస్సా
ద్విభాషా
బొంబాయి
మైసూరు
మద్రాసు
ప్రాణహిత నది
ఆదిలాబాదు
గోదావరి నది
నిజామాబాదు
కరీమ్‌నగరం
మెదక్
వరంగల్లు
నల్గొండ
హైదరాబాదు
మహబూబునగరం
కృష్ణా నది
గుంటూరు
కర్నూలు
నెల్లూరు
అనంతపురం
చిత్తూరు
శ్రీకాకుళం
విశాఖపట్టణం
తూ. గోదావరి
ప. గోదావరి
రాజమండ్రి
ఖమ్మం
కృష్ణా
పెన్నా నది

స్వర్ణయుగము

కీ॥ శే॥ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు

దక్షిణ హిందూస్థానమునందు రాయల రాజ్యకాలము సకలవిధములను ప్రజా జీవనమునందు జ్ఞానకాంతులను ప్రసరింపజేసినది. సాహిత్య నిర్మాణములు ప్రాచీనాచారసంప్రదాయ పాశబంధముల నతిక్రమించి నూతనమార్గముల నవలంబించినవి. ప్రజల సాహసకార్యములకు రణరంగములు సాధనములైనవి. దిగ్విజయములు దేవాలయ మందిర గోపురాది నిర్మాణములకును విజయసంకీర్తనములకును సాధనములైనవి. జలాశయము లూసరక్షేత్రములను సుక్షేత్రములను జేసినవి. దేశమునందంతటను శృంగార వీర భక్తిరసములు తాండవమాడి నవీన కావ్యనిర్మాణము లుద్భవిల్లినవి. శాంతియుక్తమైన సామ్రాజ్యమునందు లలిత కళలు, ధర్మమీమాంసలు, విద్యాగోష్ఠులు, మఠములు, ఆశ్రమములు ప్రబలినవి. సామ్రాజ్యమునందంతటను సత్సంతానములు శరపరంపరగను ప్రసరించినవి. ఆ మహోత్సవసమయమునందాంధ్రహృదయమునందు చైతన్యము తాండవమాడినది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్షాత్రధర్మమునందువలెను మానవధర్మమునందును ధర్మారాధనమును చేయుటకు సమకట్టిన విధమును విష్ణుచిత్తీయ కావ్యార్థము పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్థాపింప సమకట్టిన నిత్యధర్మము వర్తమాన యుగమునందు నూతన దేశకాలావరణములందు ప్రపంచమునందంతటను మహాపరివర్తనమును గలుగజేయుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్థాపించిన స్వాతంత్ర్యధ్వజము వర్తమానయుగమునందు పునరుద్ధరణ మగుచున్నది. స్వాతంత్ర్యధ్వజోద్ధరణమున కా కాలమునందువలెను వర్తమానకాలమునందును స్వాతంత్ర్యప్రియులైన వీరులు, ధీరులు, కవులు, గాయకులు, కళోపాసకులు సాధకులుగ నున్నారు. ఆ కాలమునకును నేటికిని సాధనములు వేరైనను మానవ ధర్మాభ్యుదయము సాధ్యము, సమానము.

విశాలాంధ్రము

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని

మ॥ చిరవాంఛా పరిపూర్తి నేటికి లభించెన్ దెల్గు మాగాణి సో
దరు లేకంబయి రాత్మభాగముల చింతల్మాని, యిందన్క నం
దరు మాతృప్రియ పాదపూజ నొక చెంతన్ జేయు భాగ్యంబు చే
కురదయ్యెన్ గద? యింక శ్రేయములు గల్గున్ దల్లి యాశీస్సు చే.

సీ॥ గోదావరీ పావనోదకమ్ముల మున్గి
యనఘు మార్కండేయు నంఘ్రి కెఱఁగి
యావలఁ గృష్ణామహాంబువులం దోగి
దుర్గామహాదేవి దోయిలించి
యావెన్క నోరుగల్లరిగి విశ్రుతుఁడైన
శ్రీరామచంద్రుని సేవనలిపి
తరువాతఁ దుంగభద్ర జలమ్ము సేవించి
హంపీ విరూపాక్షు నాశ్రయించి

గీ॥ పిదపఁ జిల్లర దేవుళ్ళ పీఠములకు
శిరమునంచి నమస్కృతుల్ జేసికొనుచు
నేటి కొక సుస్థిరంబైన నిలయమునకుఁ
దరలివచ్చిన యాంధ్రమాతకు! జోహారు!

మ॥ జనమాన్యత్వముగన్న బౌద్ధమతమున్ సాధించి సంస్కార మొ
య్యనఁ గావించిన దాంధ్రుఁడే కద! స్వరాజ్యం బబ్బ సత్యాగ్రహం
బున వెన్దూపని దాంధ్రుఁడే కద! జయంబున్ గాంచె నిప్పట్ల నా
తని సంస్కారమె రిత్తవోవునె పవిత్రంబైన సిద్ధాంతముల్.

మ॥ ఇలు జూడన్ వలెనన్నచో మొదటఁ దా నిల్లాలి నీక్షింపఁగా
వలెనంచున్ మన పెద్దలందరు సుమీ! వారింపు మున్ముందుగాఁ
దలిరుం బోడుల కష్టనష్టములు మీదన్ దామె సిద్ధించు నీ
కలఘు ప్రాభవ భోగభాగ్యము లవశ్యం బాంధ్ర! మేల్కాంచుమా!

మ॥ తెలుగుందల్లికి నన్నపూర్ణయను పేర్దీపించె నీ ఖ్యాతి య
న్యులకున్ లేదులవమ్ము, దానికిక ముందున్ లోటులేకుండఁ బు
ష్కలహా రీతిని సర్వవస్తువులతో సాధించి భాండారముల్
నిలువన్ జేయుము నీ నదీ జలములే నిత్యంబు తోడయ్యెడిన్.

మ॥ ఒకనాఁ డాంధ్రుని కీర్తి సౌరభము సర్వోర్వీజనాహ్లాదియై
కకుబంతంబులనిండ నిండినది; సంకల్పించి పూర్వోన్నతిన్
బ్రకటింపన్ వలె నేడుగూడ మన సౌభాగ్యంబహో మార్గ ద
ర్శకమై తక్కిన భారతంబునకు నాపాదించుఁ గల్యాణముల్.

సీ॥ చిన్నకుఱ్ఱని రాజ శీర్షావతంసుగాఁ
బెంచిన తిమ్మర్సు ప్రేముగుణము
మనుమసిద్ధి నృపాలు మనుపఁగాఁ జని సిద్ధి
గాంచిన తిక్కన్న కౌశలంబు
బంధనంబునబడ్డ ప్రభువును విడిపించు
కొన్న యుగంధరు పన్నుగడలు
అపచార మొనరింప నాత్మీయుఁడనుకోక
దండించు మాదన్న ధర్మపరత

గీ॥ సప్త సంతానములచేఁ బ్రశస్తిగాంచి
వరలిన పురాతనామాత్య వైభవములు
మరల మనమంత్రులందు సంభవముగాంచి
యాంధ్ర మొక భూతలస్వర్గ మగునుగాక !

గీ॥ వేంకటేశ్వరు సత్కృపావీక్షణములు
నారసింహుని చందనాద్రి ప్రవృత్తి
కలవురక్షింపఁబూర్వమే ఘనయశమ్ము
బ్రాపుఁగొందుము మనకు శ్రీరామరక్ష.

మ॥ తరుణంబీయది కావునన్ భవదుదాత్తంబైన త్యాగమ్ముచే
నిరవొందెన్ మునుముందు రాష్ట్రమటుపై నీరీతి నాంధ్రావనీ
పరమార్థంబని పొట్టివంశజుని దేవత్వంబు గైకొన్న సో
దరు శ్రీరాముని, గేలుమోడ్చి మనసాధ్యానింతమా! పేర్మిమై.

ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసనసభా భవనము

సీరియల్:

విచిత్రజీవులు

హితశ్రీ

రంగము: 3

* * ఉదయం సుమారు తొమ్మిది గంటలసమయం. అడ్వకేట్ కూర్మావతారంగారి కన్సల్టింగ్ రూమ్. సోఫాలసెట్టూ, రౌండ్ టేబిలూ ఉంటాయి. టేబిల్ మీద టెలిఫోన్ ఉంటుంది. దానిపక్కన ఓ వార్తాపత్రిక ఉంటుంది. దగ్గర్లోనే ఉన్న రివాల్వింగ్ షెల్ఫ్‌లో 'లా' పుస్తకాలు కొన్ని ఉంటాయి. రంగానికి వెనకభాగాన మధ్యగా స్క్రీన్ ఉంటుంది. స్క్రీన్ వెనకాలనించి కనిపించే ద్వారం హాల్లోకి వెళ్ళే దారిని సూచిస్తుంది. కుడివైపున రెండు విడివిడి గదుల్ని సూచిస్తూ రెండు ద్వారాలు ఉంటాయి. ఎడమవైపున ఉన్న ద్వారం బయటికి వెళ్లేదారి. కుడివైపున ఉన్న గదుల్లో లోపలగా ఉన్న గదిగోడమీద ద్వారానికి పక్కగా 'టైపిస్ట్' అనీ, రెండో గది గోడమీద 'ఆఫీసు' అనీ సైన్ బోర్డులు ఉంటాయి. తెరలేచే సరికి కల్యాణి 'టైపిస్ట్' గదిలోనుంచి ప్రవేశించి టేబిల్ మీద టైపు చేసిన కాగితాలు కొన్ని సర్ది పెట్టి వాటి మీద పేపర్ వెయిట్ ఉంచి వెనక్కి వెళ్లబోతుండగా తెరలోనుంచి 'మల్లెపూలు మల్లెపూలు' అని కొంచెం దూరంగా కేకలు వినిపించటమూ, తర్వాత ఆదరాబాదరాగా స్క్రీన్ వెనకనించి 'కల్యాణీ!కల్యాణీ!' అనిఅరుస్తూ మల్లిక ప్రవేశించటమూ జరుగుతాయి. మల్లిక పద్ధెనిమిదేళ్లపడుచు. కొంచెం బొద్దుగా ఉండటంలో వయస్సుకి మించి కనిపిస్తుంది. చామనచాయ. అనాకారికాదు. అవయవాల పొందిక అంతగా రాణించక పోయినా, వివరంగా చూస్తే అందం తొంగిచూస్తూనే ఉంటుంది. కాని చూడగానే మనసుకి హత్తుకునేరూపంకాదు. ఏమాత్రమూ అణకువ లేని ప్రవర్తనా, హుందాతనం లేనినడకా, విలాసశూన్యమైన అంగవిన్యాసమూ, అతిఅలంకరణలోని అన

హాజత్వమూ ఉన్న అందాన్ని కాస్తా మరుగు పరుస్తూఉంటాయి. చేతుల్లో ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేము ఉంటుంది.

మల్లిక : కల్యాణీ—కల్యాణీ—ఇక్కడే ఉన్నావూ? ఆ విద్యాపతిగారు రాలేదూ? విద్యాపతి గారూ, ఏమయ్యోయ్.

['ఆఫీసు' గదినుంచి విద్యాపతి ప్రవేశం. పర్టూ, ధోవతీ ధరించి ఉంటాడు. విద్యాపతి రావటం చూచి కల్యాణి వెళ్ళిపోతూ ఉంటుంది.]

వొచ్చారూ, ఇంకా రాలేదనుకుంటున్నా. కల్యాణీ—కల్యాణీ—నిన్నే నమ్మోయ్.

[కల్యాణి దగ్గరికి వొస్తుండటం చూసి విద్యాపతి వెళ్లిపోబోతాడు.]

విద్యాపతీ, విద్యాపతీ. అబ్బబ్బ. ఇద్దరూ ఇద్దరే. గుమాస్తాకి తగ్గ టైపిస్టు, టైపిస్ట్‌కి తగ్గ గుమాస్తా.

విద్యా, కల్యా : (ఇద్దరూ ఆగి) ఏం కావాలండీ?

మల్లి : ఇద్దరూ ఒక్కసారే అడిగితే ఏం చెప్పను? నా ముఖం కావాలి.

విద్యా : (జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నట్లు ముఖం పెట్టి) ఓ— అద్దం కావాలన్నారు కదూ? రోజూ మర్చిపోతున్నానండీ. రేపు తప్పక తెచ్చి పెడతాలెండి [కల్యాణి నవ్వుతుంది]

మల్లి : అద్దం. నా ముఖం. మల్లెపూలయ్యా - మల్లెపూలు. ఎన్నిసార్లు చెప్పాలి. మల్లెపూలు నాకు ప్రాణం. నా పేరే మల్లిక. కేక వినబడగానే పిలవ్వయ్యా అని వందసార్లు చెప్పాను.

విద్యా : నాకు వినబడలేదండీ

మల్లి : ఎందుకు వినబడుతుంది! ప్లీడర్ గారి చెల్లెలంటే అంతలోకువ నీకసలు కంటిక్కనిపిస్తున్నానా?

విద్యా : ఎంతమాట కనిపించకుండా ఉండటానికి మీరేమైనా నల్లపూసా?

[కల్యాణి నవ్వుతుంది.]

మల్లి : నిలబడి అలా జవాబు చెప్పక పోతే కాస్త ఆ మల్లెపూలు తేవకూడదూ? అరిగిపోతారా?

విద్యా : ఎందుకరిగిపోతానండీ. చెప్పులున్నాయిగా. (నిష్క్రమణ.)

మల్లి : చూశావా కల్యాణీ? ఇంతమంది గుమస్తాల్ని చూశాను కాని ఇటువంటివాణ్ణి ఎప్పుడూ చూడలేదు.

కల్యా : వాళ్ళకి ఈయనకీ పోలికే లేదండి.

మల్లి : పాపం, పాత గుమాస్తా చేతులు నలుపుకుంటూ తిరిగేవాడు. ఇంతెందుకూ? నువ్వెప్పుడైనా ఒక్కమాటైనా బదులు చెప్పావూ?

కల్యా : డబ్బుకి బదులుగాని, మాటకి బదులెందుకండీ

మల్లి : (అర్థంకాక) సరేగాని, కొత్తరకం చోళీ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైను తెస్తానన్నావు. తెచ్చావూ?

కల్యా : మర్చిపోయానండీ. రేపు తప్పక తెస్తాను.

మల్లి : నువ్వెప్పుడూ ఇంతే. ఉలెన్ హేండ్ బాగ్ కూడా ఇంకా అల్లలేదు కదూ?

కల్యా : ఆఫీసు పని కొంచెం ఎక్కువగా ఉందండీ.

మల్లి : నా పని నీకక్కర్లేదన్నమాట.

కల్యా : అదికాదు.

మల్లి : నేనంటే అంత అలక్ష్యం అన్నమాట.

కల్యా : అలా అనుకోకండి

మల్లి : ఎందుకనుకోనూ?

[విద్యాపతి ప్రవేశం.]

విద్యా : మల్లెపూలు ఎక్కడా కనిపించలేదండీ.

మల్లి : అవును. ఎందుకు కనిపిస్తాయి? నేనంటే అందరికీ లోకువే. మంచివాళ్ళని చూస్తే ఎవరికైనా అంతే. ఈరోజుల్లో గుమాస్తాలు గుమాస్తాలా? టైపిస్టులు టైపిస్టులా? తాహతు తెలుసుకోలేని అడ్డమైన వాళ్ళనీ చేర్చుకోబట్టే ఈ ఆఫీసు ఇలా అఘుక్కతింటూంది. ఎవరికర్మం వాళ్ళదీ, నాకెందుకు మధ్య.

[కోపంగా ఫ్రేము బల్లమీదకొట్టి నిష్క్రమణ.]

విద్యా : (తేరుకుని) టైపిస్ట్ గారిమీద కోపానికి కారణమేమిటో?

కల్యా : (బల్లమీద ఫ్రేమ్ తీసుకుని డిజైను కుడుతూ) అల్లిక పనిలో కొంచెం అశ్రద్ధ జరిగిందండీ.

విద్యా : (పత్రిక చూస్తూ) అల్లిక, కుట్టుపనుల్లో ఆరితేరిన ఒక మంచి టైపిస్ట్ కావలెను.

కల్యా : (కొంచెం ఆసక్తిగా) ఎవరికండీ?
విద్యా : ఏం? ఎవరికైతే మీకెందుకూ?
కల్యా : ఊరికే తెలుసుకుందామని.
విద్యా : మంచి అనుభవము కలిగియుండవలెను. గడియారము వంక చూడరాదు. దరఖాస్తుతో యోగ్యతాపత్రములు జతపర్చవలెను.
కల్యా : జీత మెంతండీ?
విద్యా : ఏం? మీరు దరఖాస్తు పెడతారా?
కల్యా : వీలుగా ఉంటే
విద్యా : ఇక్కడ ఉద్యోగం చెయ్యటం ఇష్టంలేదా?
కల్యా : అది కాదు.
విద్యా : చిరునామా—కె. మల్లికాంబ.
కల్యా : మల్లికాంబ!
విద్యా : కేరాఫ్ కె. కె. అవతారం. అడ్వకేట్.
కల్యా : (తెలబోయి) ఆఁ! అయితే నన్ను తీసేస్తారన్నమాట. నేనేం తప్పు చేశానండీ?
విద్యా : తప్పొప్పుల పట్టిక మల్లికాంబగారి దగ్గిర ఉంటుంది.
కల్యా : నేనేం ఎరగనండీ.
విద్యా : అయితే అసమర్థత కారణంగా తీసేసి ఉంటారు.
కల్యా : నాకు టైపులో మంచి స్పీడు ఉందండీ.
విద్యా : మీకు అలిక రాదు.
కల్యా : వొచ్చండీ
విద్యా : వొచ్చినా అందులో శ్రద్ధలేదు.
కల్యా : నేను టైపిస్టుని.
విద్యా : తాహతు తెలుసుకోండి
కల్యా : (తెల్లబోయి) ఆఁ!
విద్యా : అందుకే ఈ ఆఫీసు ఇలా అఘుక్కు తింటోంది (నవ్వు ఆపుకుంటాడు.)
కల్యా : (అటినైపు అనుమానంగా చూసి పేపరు లాక్కుని చూస్తూ) సర్వసమర్థురాలైన ఒక ఆఫీసు మేనేజర్-గుమస్తా-నౌకరు అర్జంటుగా కావలెను.
విద్యా : ఏమిటి?
కల్యా : ఒక మేనేజర్-గుమస్తా-నౌకరు.
విద్యా : (నవ్వి) గడుసువారండీ.
కల్యా : ఎంత హాడలగొట్టేశారు. నిజంగా నే ఉద్యోగం పోయిందనుకున్నాను.
విద్యా : పోనీ ఉద్యోగం. ఉంటే ఎంత పోతే ఎంతండీ?
కల్యా : అప్పుడు మీకేం?
విద్యా : అలా అనకండి. మీ బాగు కోరే వాళ్ళలో నేను ముఖ్యుణ్ణి. మీరేమీ అనుకోకపోతే, ఓ చిన్న సలహా ఇవ్వాలని ఉందండీ
కల్యా : ఇవ్వండీ.
విద్యా : సలహా ఇచ్చేముందు కొన్ని ప్రశ్నలు అడగటం రివాజు.
కల్యా : అడగండీ
విద్యా : మీ పేరు కల్యాణి కదూ?
కల్యా : ఊఁ.
విద్యా : చక్కటి పేరు. మీ వయస్సెంత? ఓ. క్షమించండి. ఆ ప్రశ్న అడక్కూడదు. మీరెంత వరకు చదివారు?
కల్యా : స్కూల్ ఫైనల్ పాసయ్యాను.
విద్యా : ఎప్పుడు?
కల్యా : రెండేళ్ళ క్రితం.
విద్యా : ఇప్పుడేం చేస్తున్నారు?
కల్యా : ఉద్యోగం.
విద్యా : జీతం ఎంత?
కల్యా : నెలకో యాభై.
విద్యా : అవివాహితులే కదూ?
కల్యా : ఊఁ.
విద్యా : తండ్రి పేరు?
కల్యా : లక్ష్మీపతి గారు.
విద్యా : వయస్సు?
కల్యా : యాభైపైన. ఉద్యోగం పావుకొని భమాస్తా.
విద్యా : ఆస్తి వుందా?
కల్యా : ఉంటే ఈ ఉద్యోగాలేం కర్మం?
విద్యా : మీ జీవితాదర్శం ఏమిటి?
కల్యా : చెప్పదగిందేమీ లేదు.
విద్యా : కనీసం ఓ వంద సిల్కు చీరలు సంపాయించాలని లేదూ?
కల్యా : ఊహుఁ.
విద్యా : హంపకొలికల్లాంటి మృదువైన విలువైన చక్కటి పట్టుచీరల సింగారం మీకెప్పుడూ కావాలనిపించలేదూ?
కల్యా : ఊఁహుఁ.

విద్యా : లేదా? ధగధగితమై తళుక్ తళుక్కుమని మెరిసే మీ వజ్రఖచిత కంఠాభరణాల ఉజ్జ్వల కాంతితో చూసేవాళ్ల కళ్లు మిరుమిట్లు గొల్పాలని మీరు రహస్యంగానైనా ఎప్పుడూ కోరుకోలేదా?

కల్యా : లేదు.

విద్యా : లేదా? మిలమిల మెరిసే సరికొత్త సొంత కార్లో కూచుని సిమెంటు కాంక్రీటు రోడ్డు మీద జరజరగుణ జారిపోతూ సరళ సమాంతర రేఖలు కలిసే చోటికి ప్రయాణించాలనే గాఢవాంఛ మీకు తప్పకుండా కలిగే ఉంటుంది

కల్యా : లేదండీ. కార్లో ప్రయాణం చేస్తే నాకు కళ్లు తిరుగుతాయి.

విద్యా : (బుర్రగోక్కుని) మీ సొంత ప్యాస్ బుక్ లో అరంకెల సంఖ్య చూడాలని లేదా? నిజం చెప్పండి

కల్యా : (జాలిగా) లేదండీ. పెద్దసంఖ్యలు చూస్తే నాకెప్పుడూ తలనొప్పే.

విద్యా : (విసుగ్గా) రామచంద్రా! మీలాంటి వాళ్లని నేనెక్కడా చూడలేదే.

కల్యా : మనుషులందరూ ఒక్క మాదిరిగానే ఉంటారా, చెప్పండి.

విద్యా : మీలాంటివాళ్లు కంచుకాగడా వేసి వెతికినా కనిపించరు. మనస్తత్వం మీద ఓ ప్రశ్న అడుగుతాను. జవాబు చెప్పండి. సర్వసాధారణంగా ఆడవాళ్లు ముఖ్యంగా కోరుకునే దేమిటి?

కల్యా : (ఆలోచించి) తెలియటం లేదండీ

విద్యా : పోనీ, నేను చెబుతాను. ఎంత చదువుకున్నా ఏ ఉద్యోగం చేస్తున్నా స్త్రీలకి సొంత ఇంటిమీద మక్కువ ఎక్కువండీ.

కల్యా : అవును. అద్దె ఇళ్ళయితే చాలా పేచీలుంటాయి.

విద్యా : ఇల్లంటే నాలుగ్గోడలమధ్య ప్రదేశంఅని కాదు నా అభిప్రాయం. ఇంగ్లీషులో 'హోమ్' అంటారు చూడండి. అదీ. ఇప్పుడు నా సలహా చెప్పేస్తున్నాను. మీరు ఈ టైపిస్ట్ ఉద్యోగానికి వెంటనే రాజీనామా ఇచ్చేయండి.

కల్యా : రాజీనామా?

విద్యా : అవును

కల్యా : ఇచ్చేసి—?

విద్యా : పెళ్లి చేసుకుని హాయిగా కాలక్షేపం చెయ్యండి.

కల్యా : ఇదా మీ సలహా! ఇంకేదో గొప్ప సలహా చెబుతారనుకున్నాను

విద్యా : నా మాట వినండి. విశేషంలాంటి సంబంధం చెబుతాను.

కల్యా : పెళ్లిళ్ల పేరయ్యలా ఉన్నారే.

విద్యా : మీమీద అభిమానంకొద్దీ చెబుతున్నాను.

కల్యా : థాంక్స్. వెళ్లి మీ ఆఫీసు పని చూసుకోండి. (వెళ్ళిపోతుంది)

విద్యా : కల్యాణిగారూ! ఒక్క క్షణం. లక్షాధికారి సన్యాసిరాజుగారి పేరు మీరు వినే ఉంటారు.

కల్యా : సన్యాసి రాజుగారా! ఆయనదగ్గిరే మా నాన్నగారు మొన్న మొన్నటిదాకా ఉద్యోగం చేశారు.

విద్యా : (ఆశ్చర్యంగా) అలాగా! ఆయనగారి ఏకైకపుత్రుడు నా క్లాస్ మేట్. లక్షలకి వారసుడు. చక్కటివాడు. చదువుకున్న వాడు. చాలా మంచివాడు.

కల్యా : ఎందుకండీ ఆ భజన? పుణ్యమా, పురుషార్థమా?

విద్యా : (వినిపించుకోక) తొలి చూపులోనే మిమ్మల్ని మనసారా ప్రేమించాడు. ప్రతి నిమిషం మీ ప్రతిబింబాన్ని చూసుకుంటూ జీవచ్ఛవంలా బతుకుతున్నాడు.

కల్యా : నా ఫోటో అతని కెక్కడిది?

విద్యా : స్వయంగా (నాలిక కొరుక్కుని) ఓ సందర్భంలో స్వయంగానే తీసుకొన్నాడండీ.

కల్యా : ఘనకార్యం చేశారు లెండి. (కోపంగా వెళ్లిపోతోంది)

విద్యా : మీరు అపార్థం చేసుకోకండి. మీ సౌందర్యానికి తన్మయుడై అతనలా చేశాడు. అందుకు నేనే సాక్ష్యం.

కల్యా : (జ్ఞప్తికి తెచ్చుకుంటూ) ఓ అతనా!

విద్యా : అవును. వాడే - వాడే. సీతారామారావు. వాడికేం లోటు చెప్పండి. అదేదో

పద్యంలో చెప్పినట్టు - "మొక్కు తివదేంగు జనులంత వసంతకంబులన్ దక్కదనంబునన్ గెలువజాలినవాడు." ఏకో (గ్రహపాటున పొరపాటు చేశాడే అనుకోండి. క్షమించ లేరూ? నిజమైన సౌందర్యానికి ముగ్ధులు కాని వాళ్లెవరు? ఆ మాటకొస్తే నేను (చప్పున ఆగుతాడు)

కల్యా : ఊఁ. చెప్పండి ఆమాటకొస్తే మీరు?

విద్యా : ఆమాటకొస్తే... ఆమాటకొస్తే...అహఁ - అందరూ అంతేనని చెబుతున్నాను.

కల్యా : ఏదో చెప్పబోయి దాస్తున్నారు.

విద్యా : దాచటానికేముంది? కల్యాణిగారూ, నా సలహా వినండి.

కల్యా : వినకుండా నేను చెవులు మూసుకున్నానా?

విద్యా : అయితే ఒప్పుకోరు మరి?

కల్యా : క్షమించండి.

విద్యా : తొందరలేదు. ఆలోచించుకోండి.

కల్యా : అక్కరలేదు.

విద్యా : (విసుగ్గా) మృదూనికుసుమాదపి, కఠోరాణి వజ్రాదపి అని ఎవరన్నాడో గాని గొప్పగా అన్నాడండీ. (నిష్పృహగా నిట్టూర్పు విడుస్తాడు) ఆశలన్నీ అడియాసలయాయి.

కల్యా : ఇదంతా స్నేహ వాత్సల్యమేనా?

విద్యా : స్నేహంలోని గొప్పతనం మీకేం తెలుస్తుంది?

కల్యా : ఈ సలహా మీరు మనస్ఫూర్తిగా ఇవ్వటం లేదని నాకు తెలుసు.

విద్యా : (చకితుడై) ఎలా తెలుసు?

కల్యా : మిమ్మల్ని చూస్తేనే తెలుస్తోంది.

విద్యా : నన్ను చూస్తేనా? అబద్ధం. నా విషయం మీకేమీ తెలీదు.

కల్యా : మీ స్నేహితుణ్ణి గురించి తెలుసుకోవాలంటే ఓ నిమిషం చాలనుకోండి. ఓ వారం రోజుల పరిచయంతో అయినా మీ విషయం తెలియదా?

విద్యా : (కొంచెం భయంగా) అయితే నన్ను గురించి మీరు చెడ్డగా ఏమీ అనుకోటం లేదుగదా!

కల్యా : (నవ్వి) లేదులెండి.

విద్యా : ఎందుకో మీ ముఖం చూస్తుంటే నాకు అసలు విషయం చెప్పేయ్యాలనిపిస్తోంది.

కల్యా : (ఆసక్తిగా) కృతజ్ఞురాల్ని.

విద్యా : సీతారామారావుని గురించి నాకేమీ చెడ్డ అభిప్రాయం లేదనుకోండి. కాని అతని కంటె మంచి సంబంధం మీకు రావాలని నాకు అంతరాంతరాలలో ఉంది. కాని మిమ్మల్ని ఒప్పిస్తే నాకు వెయ్యి రూపాయలు బహుమానం ఇస్తానన్నారు.

కల్యా : (కొంచెం బాధగా) వెయ్యి రూపాయల బహుమానం!

విద్యా : అవును మీకది నీచంగా కనిపిస్తుందని నాకు తెలుసు నాకూ అంతరంగంలో బాధగానే ఉంది. అది మీరెలాగో పసికట్టారు. కాని, వెయ్యి రూపాయలు! ఆ డబ్బు నా జీవితాన్ని గుప్పిట్లో బిగించి ఊపిరి ఆడనివ్వటం లేదు. కల్యాణిగారూ, చదువు పూర్తి చేస్తేగాని నాకు మనశ్శాంతి లేదు. పై చదువు ఆశ అణిచివేసుకున్నా కనీసం గ్రాడ్యుయేటు కావాలనే కోరిక ఆరిపోని దీపంలా వెలుగుతూ ఉత్తేజపరుస్తోంది. పిచ్చి పట్టుదల ఎక్కువౌతోంది. ఇదంతా మీకు మూర్ఖంగా కనిపించవచ్చు. కాని నా పరిస్థితి మీకు తెలియదు. ఈ విశాల ప్రపంచంలో ఒక్క వెయ్యి రూపాయలు సంపాదించలేక ఉత్సాహాన్ని, శక్తినీ అణిచివేసుకోటం ఎంత కష్టం.

కల్యా : సంపాదించలేక మీరు బాధపడుతున్నారు. కాని అంతమొత్తం చేజేతులా పోగొట్టుకొన్న వాళ్ళ మనసెలా ఉంటుందో ఊహించండి

విద్యా : (ఉలిక్కిపడి) ఎవరి సంగతి మీరు చెప్పేది?

కల్యా : మా నాన్నగారి సంగతే.

విద్యా : మీ నాన్నగారా?

కల్యా : అవును, అప్పుచేసి వెయ్యిరూపాయలు తెస్తుంటే దారిలో ఎవరో జేబుకొట్టేశారు.

విద్యా : (పాలిపోయి) ఎన్నాళ్లయింది?

కల్యా : సుమారు ఓవారం రోజులవుతుంది.

విద్యా : (అశాంతిగా) లక్ష్మి ఎంతచంచల!

కల్యా : అది అలా ఉండగా ఆమర్నాడే ఉద్యోగం కూడా పోవటంలో మరీ దిగులు గా ఉన్నారు.

విద్యా : ఎంత దురదృష్టం! (ఆమెవైపు ఓసారి చూచి చప్పున ముఖం దాచుకుంటాడు)

కల్యా : రోజులు మంచివి కావు.

విద్యా : ఇలాంటి పరిస్థితులలో మీరు నా సలహా పాటించ కూడదూ?

కల్యా : క్షమించి ఆవిషయం వదిలెయ్యండి.

విద్యా : మీస్వార్థం మీరు చూసుకుంటున్నారు గాని మీ నాన్న గారి విషయం ఆలోచించటం లేదు.

కల్యా : పరిస్థితు లన్నీ నాకు తెలుసు.

విద్యా : ఏంప్రయోజనం? అవకాశాన్ని వినియోగించు కోలేక పోతున్నారు.

కల్యా : నా కర్తవ్యాన్ని నన్ను నిర్ణయించుకోనీయండి.

విద్యా : (అనుమానంగా) చూస్తే, మీమనసు ఇది వరకే ఎవరికో అర్పించినట్లున్నారు...
[కల్యాణి ముఖం ఎర్రబడుతుంది]
ఎవరో ఆపుణ్యాత్ముడు.
[కల్యాణిముఖం పక్కకి తిప్పుకుంటుంది]
సీతారామారావు కంటే అన్ని విధాలా గొప్పవాడై ఉండాలి.

కల్యా : (కోపం అభినయిస్తూ) ఆఫీసులో మాట్లాడే మాటలు ఇవేనా? ప్లీడర్ గారు వింటే ఇద్దరికీ ఉద్వాసన చెబుతారు. వెళ్లి మీపని చూసుకోండి. ఎంగ్రాయిసరీ ఫైంబల్ల మీద పడేసి (వెళ్ళిపోతుంది.)

విద్యా : (అకస్మాత్తుగా ఆలోచన తట్టి) ఓ ఆఅదృష్ట వంతుడు కొంప తీసి అడ్వకేట్ కూర్మావతారం కాదుగద!
[దరాలున వెనక్కి తిరిగి కేవురించిన ముఖంతో విద్యాపతి వైపు చూస్తుంది కల్యాణి]
కాదుగద ఏమిటి, నాముఖం! గుడ్డివాడివి కాక పోతే ఎప్పుడో గ్రహించి ఉండాలి సింది. వలపన్నటం ఆడవాళ్లకి వెన్నతో పెట్టిన విద్యకదూ!

కల్యా : (ఆవేశంగా పళ్ళుమరిచి) ఛీ!

[ఏదో అనటానికి పెదవులు కదిలించబోయి మాటలు రాక నిశ్చేష్టగా నిలబడి, కోపంగా చూస్తూ రొప్పుతుంటే కన్నీళ్ళు గిర్రున తిరుగుతాయి]

విద్యా : (పశ్చాత్తాపంతో, బాధగా) క్షమించండి. దుర్మార్గుణ్ణి. మీ మనసు కష్టపెట్టాను.
[ఒక్క క్షణం తటపటాయించి రుమాలుతో కన్నీళ్లు తుడుస్తాడు]
క్షమించరూ?
[పరిస్థితి గ్రహించి కల్యాణి చప్పున వెనక్కు తగ్గుతుంది. ఆదేసమయంలో చేతిలో ఓ ప్యాకెట్‌తో సీతారామారావు ప్రవేశం. ఆ దృశ్యం చూసి ఓ క్షణం స్తంభీభూతుడౌతాడు]

సీతా : ద్రోహం. మోసం. వంచన అన్యాయం విశ్వాసఘాతుకం.
[కల్యాణీ, విద్యాపతీ దిగ్భ్రమచెంది అతని వైపు చూస్తారు]
కలిసి మెలిసి తిరుగుతూ గోతులు తీసే కపట స్నేహితుడికి నమ్మకోలేదోయ్, విద్యాపతీ.

విద్యా : సీతారామారావ్!

సీతా : (విచారంగా) నీ తప్పేముందీ! మహామహులే సౌందర్యానికి దాసులైనారు. నువ్వుకూడా కల్యాణిని ప్రేమిస్తున్నావా, విద్యాపతీ?

విద్యా : (ఆశ్చర్యంగా) నేనా? కల్యాణినా?
[అప్రయత్నంగా కల్యాణి వైపు చూస్తాడు. ఆమె కళ్ళు పక్కకి తిప్పుకుంటుంది]

సీతా : ప్రేమ సార్వజనీనం. సర్వోత్కృష్టం. ఈప్రజాస్వామిక యుగంలో ప్రేమించటం ప్రతివాడికీ జన్మహక్కు. ప్రేమించు, విద్యాపతీ, ప్రేమించు, కాని క్యూలో నిలబడు. ఆలస్యంగా వొచ్చిన పెద్ద మనిషి క్యూలో ముందుకి జొరబడ కూడదు.
[ట్రాఫిక్ కానిస్టేబిల్ పోజ్‌లో ద్వారం వైపు చెయ్యి చాపుతాడు.]
థాంక్యూ.
[విద్యాపతి ఇద్దరి వైపూ ఓసారి చూచి 'ఆఫీసు' గదిలోకి నిష్క్రమిస్తాడు.]

కల్యాణిగారూ, మనసులో భావాలు పోటీలు పడుతున్నాయి. ఏం మాట్లాడాలో తెలియటంలేదు. 'లౌ ఎట్ ఫస్ట్ సైట్'. తొలి చూపులో ప్రేమించేవాడే ప్రేమికుడు. అనంతంగా క్షణక్షణ ప్రవర్థమానమయేది ప్రపంచంలో ప్రేమ ఒక్కటే. ప్రేమ విలువ గుర్తించండి. నా హృదయంలోకి తొంగి చూసి నా బాధని అర్థం చేసుకోండి

కల్యా : ఎవరికైనా డాక్టర్ని చూపండి. ఇది అడ్వకేట్ గారి ఆఫీసు.

సీతా : ఆఫీసైనా ఆసుపత్రి ఐనా మీరున్న చోటే స్వర్గం మీరు నన్ను అవమానించినా, అభిమానించినా నేను మాత్రం మిమ్మల్ని ఆరాధించకుండా ఉండలేను. దండామయకో నాలుపోళు. ఆ సహజ సౌందర్యానికి ఈ చిన్ని కానుక ఏమైనా మన్నికైస్తే సముద్రంలా ఉప్పొంగి పోతాను (పాకెట్ చింపి చీరఇస్తూ) స్వీకరించి నన్ను ధన్యుణ్ణి చెయ్యరూ ?

కల్యా : (తిరస్కరిస్తూ) దయచేసి హద్దులు దాటకండి.

సీతా : ప్రాసిక్యూట్ చేయిస్తారా ? కల్యాణిగారూ, మీరు స్వీకరిస్తేగాని నేనిక్కడి నుంచి కదలను.

[కల్యాణి కోపంగా చీరలాక్కొని విసురుగా ద్వారంవైపుకి గిరవాటు వేస్తుంది. అదే సమయంలో ప్రవేశిస్తున్న సుందరరావు చేతుల్లో అది పడుతుంది. అది చూసి కల్యాణి వాలిక కొరుక్కొని త్వరగా టైపిస్ట్ గదిలోకి వెళ్ళిపోతుంది.]

సీతా : (విచారంగా) వాసనలేని పువ్వు ;

[తల వంచుకుని నిష్క్రమిస్తుంటే సుందరరావు జాలిగా అతినివైపు చూస్తూ లోపలికి ప్రవేశిస్తాడు. ఆ సమయంలో నే అడ్వకేట్ కూర్మనాథరాం ప్రక్కన ఐనక నుంచి ప్రవేశం]

సుంద : నమస్కారమండి ప్లీడర్ గారూ.

కూర్మా : నమస్కారం కూర్చోండి.

సుంద : (కూర్చుని) నేను ఆర్టు డైరెక్టర్ సుందరరావుని.

కూర్మా : అలాగా ! మిమ్మల్ని కలుసుకోవటానికి ఎంతో సంతోషంగా ఉంది.

సుంద : థాంక్స్. తమరు సన్యాసిరాజు గార్ని ఎరుగుదు రనుకుంటాను.

కూర్మా : ఎరక్కేం !

సుంద : వారు నాకు చాలా ఆప్తులు.

కూర్మా : అలాగా !

సుంద : మన ప్రముఖస్థానిక నాయకుడు కోటి సూర్య ప్రకాశరావు గారున్నారు చూశారూ, వారికి ఘనసన్మానం చెయ్యాలని మేం కొందరం సంకల్పించాం.

కూర్మా : దేనికి ?

సుంద : మనవాళ్లని మనం సన్మానించకపోతే పై వాళ్లు సన్మానిస్తారా ?

కూర్మా : ఉన్న సంగతి చెప్పారు.

సుంద : మనం పదిమందిమీ కలిసి ఓహో, కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారు ! అంటే అందరూ ఓహోహో అంటారు.

కూర్మా : ప్రజాస్వామ్యం !

సుంద : ఉట్టిమీదనుంచి స్వర్గానికి ఎగిరితే ఉట్టిని మర్చిపోగలరా ఎవరైనా ?

కూర్మా : (నవ్వి) ఎలా మర్చిపోగలరూ ?

సుంద : అందువల్ల ఈ ప్రయత్నం సఫలం కావాలని తమరు ఆశీర్వదించాలి.

కూర్మా : అవశ్యం.

సుంద : వట్టి ఆశీర్వచనమే కాదు. మీ సహకారం అడుగడుగునా కావాలి.

కూర్మా : అలాగే.

సుంద : మరి తమ తాంబూలం... ?

కూర్మా : ఎంత ?

సుంద : ఎంతండీ ! ఓ నూట పదహార్లు. అంతే !

కూర్మా : ఊళ్ళో చందాలు వసూలు చెయ్యటం లేదూ ?

సుంద : చేస్తున్నామనుకోండి. తమలాంటి పెద్దల పేర్లు పక్కన పెద్ద మొత్తాలు కనిపిస్తేగాని

ప్రజలకి ధైర్యంగా ఉంటుంది. (కాగితం ఇస్తూ) ప్రస్తుతం అంతే చెయ్యండి. చాలు. తరవాత ఇవ్వొచ్చు. (సూర్యావతారం కాగితంమీద రాస్తాడు) కృతజ్ఞులం. (నవ్వుతూ) పెట్టుబడి కింద ఖర్చు రాసుకున్నట్టే లెండి.

సూర్యా : సన్మానం ఎప్పుడూ ?

సుంద : ఎప్పుడోనా ! అంతా ఓ వారంరోజుల లోపే అన్నట్టు మీరు ఇంకో చిన్న సహాయం కూడా చెయ్యాలి.

సూర్యా : ఏ సహాయం ?

సుంద : మన మునిసిపల్ కౌన్సిల్ హాల్లో సన్మానసభ ఏర్పాటు చేద్దామనుకుంటున్నాం. పర్మిషన్‌కి దరఖాస్తులు దాఖలు చెయ్యాలి. మీరు అనుమానా కాస్త ఇప్పిస్తే.

సూర్యా : ఓ. దానికేం. (గట్టిగా) విద్యాపతీ
('వస్తున్నానండీ' అంటూ విద్యాపతి ప్రవేశం) వీరు ఆర్టు డైరెక్టర్ సుందరరావు గారు. ఏదో దరఖాస్తు దాఖలు చెయ్యాలంటున్నారు. కాస్త వారి పనిచూడు. (సుందరరావుతో) కొంచెం పనుంది, వస్తానండీ.

సుంద : సెలవు. (నమస్కారం చేస్తాడు.)
[సూర్యావతారం బయటికి నిష్క్రమణ]

విద్యా : మీ పేరేమిటన్నారు ?

సుంద : సుందరరావు. సర్వేశ్వర సుందరరావు.

విద్యా : అలాగా ?
[అతని పక్కన సోఫాలో కూచుని పరకాయించి అతని ముఖం చూస్తాడు]
మిమ్మల్ని ఎక్కడో చూశానండీ.

సుంద : ఎక్కడ చూశారు ?

విద్యా : (ఆలోచిస్తూ) అదే జ్ఞాపకం రావటం లేదండీ.

సుంద : (విద్యాపతిని దీక్షగా చూసి) ఎబ్బే-ఎక్కడా చూసి ఉండరు. పొరపాటు పడ్డారు.

విద్యా : పొరపాటు కాదండీ.

సుంద : అయితే నాపోలిక ఉన్నవాళ్ళని చూశారేమో లెండి.

విద్యా : అయి ఉండొచ్చు. మీపనేమిటో చెప్పండి. మీతో ఇలా బాతాఖానీ చెయ్యటం మామల్లికాంబగారు చూస్తే బ్లాక్ మార్క్ వేసేస్తుంది.

సుంద : మల్లికాంబగారా ఎవరు ?

విద్యా : ప్లీడర్ గారి ప్రియసోదరి, అదిమాకక్కర్లేని గొడవంటూ లేదు.

సుంద : అలాగా ?

విద్యా : ఈ భూగోళాన్ని తన భుజస్కంధాలే మోస్తున్నాయని ఆవిడగారి ఉద్దేశం.

సుంద : కలవారి ఆడబడుచు కదండీ.

విద్యా : మహాతల్లి ఎవరిల్లు మెట్టి పావనం చేస్తుందో గాని వాళ్లు తరించారనుకోండి ఇంతకీ, మీ దరఖాస్తు ఏ విషయం గురించి ?

సుంద : మునిసిపల్ కౌన్సిల్ హాల్లో కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారి సన్మానసభ ఏర్పాటు చేయటానికి పర్మిషన్ కోసం దరఖాస్తు పెట్టాలండీ

విద్యా : ఓహో ! (గట్టిగా) మిస్ కల్యాణి.
[చేతిలో నోటుబుక్‌తో కల్యాణిప్రవేశం]

కల్యా : మీరేనా ! అడ్వకేట్ గారేమో అనుకున్నాను.

విద్యా : (సీరియస్‌గా) దరఖాస్తు ఒకటి రాసుకోండి,

కల్యా : (చిరునవ్వుతో) రెడీ.

విద్యా : మహారాజశ్రీ కమీషనర్ గారి దివ్యసముఖమునకు,
ఘనమైన అయ్యా,
(సుందరరావుతో) తేదీ చెప్పండి.

సుంద : తేదీఖాళీ వొదిలి పెట్టండి. తరవాత వేద్దాం.

విద్యా : సరే, రాసుకోండి. (వొత్తి పలుకుతూ) ఘనమైన అయ్యా,
ఫలానా-తేదీన మునిసిపల్ కౌన్సిల్ హాల్లో శ్రీ కోటి సూర్యప్రకాశరావు గారి సన్మానసభ ఏర్పాటు చేసుకొనుటకు మాకు పర్మిషన్ ఇప్పించ ప్రార్థన.
(వొత్తిపలుకుతూ) దివ్యచిత్తమునకు తేవలెను.

ఇట్లు
జతపర్చబడినవి. విధేయులు.

1. పౌరులకు విజ్ఞప్తి.
2 ఆహ్వానము.

టైప్ చేసి తీసుకురండి. అయిదు నిమిషాలో కావాలి.

కల్యా : అలాగే (నిష్క్రమణ)

విద్యా : ఒక్క అయిదు నిమిషాలు కూర్చుంటారు కదూ? నేనువెళ్ళి పనిచూసుకుంటాను. ఈ పేపరుచూస్తూ ఉండండి. (నిష్క్రమణ - ఆఫీస్ గదిలోకి) మల్లిక (స్క్రీన్ వెనుకనించి ప్రవేశం)

మల్లి : కల్యాణీ, నా ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేమ్ ఏదీ? (సుందరరావుని సరిగా చూడక) నువ్వేం సుమాస్త్రయ్యావు విద్యావతీ, తీరిగ్గాకూచోని పేపరు చదువుకుంటున్నావూ?

[సుందరరావు ఆమె వంక చూస్తాడు.]

అయ్యో. మీరెవరూ? విద్యావతి అనుకున్నా పొరపాటున.

సుంద : (వినయంగా) నాపేరు సర్వేశ్వరసుందర రావండీ.

మల్లి : అదేం పేరూ?

[బల్లమీద ఉన్న ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేమ్ తీసుకుంటూ, మల్లి సుందరరావునైపు చూస్తుంది. అతనలా ఆమె వైపే రెప్పవాల్చకుండా చూస్తుంటాడు.]

అదేమిటి? అలా చూస్తారేం;

సుంద : (తన్మయత్వంతో తల ఊపుతూ) ఆహా! ఓహో!

మల్లి : ఆఁ!

సుంద : లెవార్డో, రాఫేల్, టిటియన్, డ్యూరర్, రూబెన్స్ రెంబ్రాండ్, ఇన్‌గ్రిస్. డిగాస్, బోన్, రామారావు మొదలైన మహామహుల చిత్రాలెన్నో చూశానుగాని, ఈరేఖా సౌందర్యం నభూతో నభవిష్యతి.

మల్లి : వాళ్ళందరూ ఎవరు?

సుంద : ప్రపంచ ప్రఖ్యాత చిత్రకారులు.

మల్లి : పాఠం చదివినట్లు వాళ్ళందరి పేర్లూ చదివారెందుకూ?

సుంద : ఆరేఖల సోయగం చూసి ఉత్సాహంలో క్రేకాల్ని ఆపుకోలేకపోయాను.

మల్లి : ఏ రేఖలూ?

సుంద : ఓహో! ఏమా వదనబింబ సౌందర్యవైభవం! ఆ చేపల్లాంటికళ్ళూ, పసిడి మెరుపుల చెక్కిళ్ళూ సంపెంగ మొగ్గలాంటి నాసికా అనిమిషంగా చూడకుండా ఏ చిత్రకారుడుండగలడు!

మల్లి : నన్ను గురించే ఈ మాటలన్నీ!

సుంద : క్షమించండి. ఆవేశంలో ఆ పేరాను మీ పేరు తెలుసుకోవొచ్చా?

మల్లి : మల్లిక. వనమల్లి కొంబ.

సుంద : ఎంతచక్కటి పేరు, బొండుమల్లియలాంటి ఆ అందానికి సరిపోయింది.

మల్లి : ఇప్పుడు మీరన్న మాటలన్నీ నిజమేనా?

సుంద : నిజమా! మనసులో అనుకున్న దానిలో ఎన్నో వంతు పైకన్నాను!

మల్లి : మరి మా వాళ్ళందరూ నేను బావుంటానని దెప్పి పొడుస్తారేమండీ!

సుంద : వాళ్ళలో కళాజ్ఞానం లేదన్నమాట. అలా అన్నారని మరేమీ అనుకోకండి.

మల్లి : నేను లావుగా ఉంటాననీ, బావుండననీ అందరూ అంటే నిజమేననుకునేదాన్ని. కాని చాటుగా అద్దంలో చూసుకుని బాగానే ఉన్నానని తృప్తి పడేదాన్నండీ

సుంద : మీరు అందంగా లేరని అన్నవాళ్ళకి అందం అంటే ఏమిటో తెలీదు. ఆ చక్కటి ముక్కు చూస్తుంటే ముక్కు తిమ్మన పద్యం జ్ఞాపకం వొస్తోందండీ.

మల్లి : ముక్కు తిమ్మన ఎవరూ?

సుంద : తెలీదూ? ఉన్నాడు లెండి ఒకాయన. ఎందుకూ? నేనే అనువుగా ఓ పద్యం అల్లేస్తాను.

మల్లి : మీరు పద్యాలు రాస్తారా?

సుంద : (అవుననట్టు సంజ్ఞచేసి)

"నానాసూన వితానవాసనల నానందించు సారంగమేలా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి బల్కాకం దపంబంది యోషానాసాకృతి దాల్చి సర్వసుమవస్సౌరభ్య సంవాసియై

పూసెం, (శేకుణ మాలి కామధుకరీ పుంజంబు ఓహో
లిర్వంకలన్."

మల్లి : నాకేంబోధ పడలేదుగానీ, ఎంతబాగా చది వారండీ

సుంద : మీ ముక్కు సంపెంగ మొగ్గలా ఉందని భావం. అంతే

మల్లి : ఈ పద్యం మీరే రాశారా?

సుంద : రాయటమేమిటి! ఇప్పటి కిప్పుడు ఆశువుగా అల్లేస్తే!

మల్లి : కవులన్న మాటలు నమ్మక తప్పదండీ.

సుంద : అన్నవాడు కవీ, చిత్రకారుడూ కూడా ఐతే?

మల్లి : మీరు బొమ్మలు కూడా వేస్తారూ?

సుంద : బొమ్మలూ! నేను ఆర్టుడైరెక్టర్ నండీ. అరడజన్ చిత్రాలకి ఆర్ట్ డైరెక్షన్ నిర్వహించాను.

మల్లి : ఏ చిత్రాలండీ అవి?

సుంద : (తికమకపడి) మీరు తెలుగు చిత్రాలు చూస్తారా, హిందీ చిత్రాలు చూస్తారా?

మల్లి : నాకు హిందీరాదుగా.

సుంద : మరి నేను పేర్లుచెబితే మాత్రం ఏంలాభం? మీకు తెలియదుగా.

మల్లి : పోనిండి కొంచెంకాఫీ తెచ్చిస్తానండీ?

సుంద : కాఫీ! వెధవకాఫీ! ఆ సౌందర్యం అలాకొద్ది క్షణాలు చూడనివ్వండి. అదేవాలూ
[బాగ్‌లోంచి స్కెచ్ పేపరు తీసిపట్టుకొని]
కొంచెంసేపు అలాగే నిలబడండి. కదలకద్దు అబ్బె - అలాకాదు. తలకొంచెం అటు తిప్పండి. ఊహూ.

మల్లి : ఎందుకూ - బొమ్మగీసేస్తారా?

సుంద : లేకపోతే ఇంకానాకెందుకూ? బూడిదలో పోసిన పన్నీరే - ఏదీ కొంచెం - ఇలా చూడండి-అలాకాదు.
[దగ్గిరకెళ్లి స్పృశించబోయి ఊరుకుని పోజునూచిస్తూ సంజ్ఞలు చేస్తాడు]

మల్లి : అబ్బ. నాకు చేతకావటం లేదండీ. పోనిండి బొమ్మ లేకపోతే.

సుంద : ఒక్క నిమిషం.
[తటాలున చుబుకం పట్టుకుని తలపైకెత్తి కళ్లలోకి చూసి]

: (బహోత్సాహంగా ఉన్నారు.
(కాగితంమీద స్కెచ్ గీసేస్తాడు.)
చూడండి. ఎంత అద్భుతంగా ఉన్నారో.

మల్లి : (బొమ్మచూసి పొంగిపోతూ) నిమిషంలో గీసేశారండీ ఎంత గొప్పవారు!

సుంద : ఆఁ! ఇదికూడా ఓ గొప్పతనమే. యూడు రంగుల్లో మీ ముఖం అచ్చు గుద్దినట్టు చిత్రించింతరవాత ఆ మాట అనండి మీ కిష్టమైతే. మల్లికాదేవిగారూ, మీరేమీ అనుకోకపోతే నాదోచిన్న ప్రార్థన.

మల్లి : ఏమిటది?

సుంద : మీకో చిన్న బహుమానం ఇవ్వాలని ఉందండీ.

మల్లి : ఎందుకూ ?

సుంద : మిమ్మల్ని చూస్తుంటే నామనసులో వెన్నెల జల్లులు కురుస్తున్నాయి.

మల్లి : మీభాష నా కర్థంకాదు.

సుంద : ఓ స్నేహితురాలికి వివాహం జరుగుతుంటే బహూకరిద్దామని ఈ చీర తీసుకున్నాను. (చీరతీసి ఆమెకిస్తూ) కాని ఇది మీకు కానుకగా ఇవ్వాలని మిమ్మల్ని చూచి నప్పటినించీ నా మనసులో మరీమరీ కోరికగా ఉంది.

మల్లి : నాకా?

సుంద : అవును. కాదనకండి, మీ ప్రియ-స్నేహితుడు ఇచ్చే కానుక మీరు స్వీకరించ కూడదూ? మీరు స్వీకరించకపోతే నా హృదయంలో తీరనిబాధగా ఉంటుంది.

మల్లి : మీకు బాధకలిగించటం నా కిష్టం లేదండీ.

సుంద : ధన్యుణ్ణి (చీర ఇస్తాడు)

మల్లి : (తీసుకుంటూ) మా అన్నయ్య. ఏమైనా అంటాడేమో.
[అదృశ్యం అప్పుడే ప్రవేశిస్తున్న కల్యాణి చూస్తుంది.]

సుంద : పరవాలేదు లెండి.
[కల్యాణి సుందరరావు దగ్గిరకొచ్చి అతనికి మెలుపు చేసిన కాగితం ఇస్తుంది.]

కల్యా : ఇదిగోనండీ మీదరఖాస్తు.

సుంద : (తీసుకుని) థాంక్స్. వొస్తానండీ, మల్లికా దేవిగారూ. (నిష్క్రమణ.)

(అతను వెళ్ళినవైపే చూస్తూంటుంది మల్లిక.

కల్యా : (ఇద్దరివైపూ, చీరవైపూ చూసి) మల్లికాంబ గారూ... మల్లికాంబగారూ.

మల్లి : (ఉలిక్కిపడి) మీరింకా ఇక్కడే ఉన్నారూ! ఎందుకూ?

కల్యా : ఆ సుందర్రావు గారి ప్రవర్తన కొంచెం అనుమానాస్పదంగా ఉందండీ.

మల్లి : ఏం? నిన్నేమైనా అన్నాడా?

కల్యా : నన్ను కాదు.

మల్లి : అయితే ఎవర్ని?

కల్యా : నేను మాట్లాడేది మీ విషయమే.

మల్లి : (కోపంగా) ఈ సి. ఐ. డి. పని నీకెవ రిచ్చారూ?

కల్యా : మీ రలాఅనుకుంటే సరే.

మల్లి : అనుమానానికి కారణం?

[కల్యాణి జవాబు చెప్పదు]

మాట్లాడవేం? అంత ఈర్ష్య పనికిరాదు కల్యాణీ.

కల్యా : నాకెందుకూ ఈర్ష్య?

మల్లి : లేకపోతే అనవసర విషయాల్లో నీ జోక్యం ఎందుకూ? నువ్వు బైపెట్టువి. నీపని నువ్వు చూసుకో.

[కోపంగా స్క్రీన్ వెనక్కి నిష్క్రమిస్తుంది]

విద్యా : (ప్రవేశించి) ఆసుందర్రావుగారు వెళ్లారా?

కల్యా : ఆఁ ఇప్పుడే.

విద్యా : ఇంతకిముందు ఆయన్ని ఎక్కడో చూశానండీ

(ఆలోచనగా) ఎక్కడ చూశానూ?

(నడుస్తుంటే కాలికి పేపర్ తగుల్తుంది)

ఈ పేపరేమిటండీ?

కల్యా : ఏమో.

విద్యా : ఇందాక ఇది ఇక్కడ ఉన్నట్టు లేదే.

కల్యా : ఏమో.

విద్యా : జ్ఞాపకశక్తిలో ఇద్దరం ఒకటల్లేనే ఉందే. నాకు మంచితోడే దొరికారు అన్నిట్లో.

కల్యా : అన్నిట్లోనా? (తప్పును పొరపాటున స్ఫురించి సిగ్గుపడి ముఖం దాచుకుంటుంది.)

విద్యా : కోపం వొచ్చినట్టుంది. నాకంటే మీ రన్నిట్లో - గొప్పవారేలెండి. ఇంతకీ ఈ సుందర్రావుని ఎక్కడ చూశానూ?

(ఆలోచనగా అతను పైకి చూస్తుంటే అతని వైపోసారి చూసి బయటకి నిష్క్రమిస్తుంది కల్యాణి.) ఏం జ్ఞాపకం రావటం లేదండీ.

[చుట్టూచూసి కల్యాణి కనిపించక]

కల్యాణిగారూ, కల్యాణిగారూ!

(బయటినించి కూర్మనాథం ప్రవేశం)

కూర్మా : అదిఏవిట్లి, అరగంటైతే అలా అరుస్తావేమిటయ్యా, విద్యాపతీ? ఏంకావాలి?

విద్యా : (సిగ్గుపడి) అహాఁ, ఏం లేదండి.

కూర్మా : ఈ పేపరేమిటే (అతని చేతిలోనుంచి తీసుకొనిచూస్తూ) ఓ కార్డ్‌బోర్డ్! ఏమిటెగిరాకి? అడ్వాన్సుగా తీసుకున్న నెలజీతం పోంతి పట్టేశావా?

విద్యా : లేదండి

కూర్మా : మరి ఇకేమిటే?

విద్యా : నేలమీద పడిఉంటే చూస్తున్నాను.

కూర్మా : నేలమీద పడిఉంది? నిజమేనా?

విద్యా : నిజమేనండి.

కూర్మా : (అనుమానంగా విద్యాపతివైపూ కల్యాణి గదివైపూ చూసి) వ్యవహారం ఏమీ జరపటం లేదుగద!

విద్యా : రామరామ.

కూర్మా : నాకు తెలుసులే నువ్వు బుద్ధిమంతుడివే. అలా కూర్చో. (విద్యాపతి కూర్చుంటాడు) నీ ట్రెయినింగు ఎంతవరకొచ్చింది?

విద్యా : ముఖ్యమైనవన్నీ తెలుసుకున్నట్టేనండి.

కూర్మా : నోట్లు, రసీదులు, తాకట్లు, విక్రయదస్తావేజులూ, ఎగ్రిమెంట్లూ, వాయిదా పిటిషన్లూ, దరఖాస్తులు, చార్జీలు, అర్జీలు, రిజిష్టర్డ్ నోటీసులు, రాజీనామా వీలునామాలు నమిలి మింగేశావా?

విద్యా : (నవ్వి) యథాశక్తిని.

కూర్మా : ఏదీ, ఓ రిజిష్టర్డ్ నోటీస్ నమూనా చెప్పు.

విద్యా : (గొంతు సవరించుకొని)

కె. కూర్మనాథం ఎం. ఏ, ఎల్. ఎల్ బి. అడ్వకేట్ గారి దగ్గర్నుంచి—

ఫలానా వారికి,

ఇందుమూలంగా మీకు తెలియచేసే దే

మంటే మీ దొడ్లోని మామిడిచెట్టు తాలూకు రెండుకొమ్మలు మా క్లయింటు పెంకుటింటి మీదికి వాలి సదరు ఇంటికి నష్టము కలిగిస్తూ మా క్లయింటు హక్కులకు భంగము కలిగించుటవలన ఈ నోటీసు అందిన తక్షణం సదరు కొమ్మలు కొట్టించి నష్టపరిహారం ఇవ్వవలెను. లేనిచో కోర్టుమూలంగా తగుచర్య తీసుకొనబడునని గ్రహించవలెను.

కూర్మా : శేష్. కాని ఒక్కచోట అనుసులో కొలం చేశావోయ్

విద్యా : ఎక్కడండీ.

కూర్మా : మామిడి చెట్టుకొమ్మలు వాలితే క్లయింటుకే లాభంకదుటోయ్. అందుకని అవతలవాడు ఎలాగూ వాటిని స్వయంగా నే కొట్టేస్తాడు. ఇహ నోటీసెందుకూ ?

విద్యా : నిజమేనండి వేపచెట్టుకొమ్మలు అని సవరణ.

కూర్మా : అదీ వాస్తవికత అంటే; అర్జీ రాయటంలో ముఖ్యంగా గమనించాలసిన అంశం ఏమిటి ?

విద్యా : 'మహారాజశ్రీ ఫలానావారి దివ్యసముఖమునకు, ఘనమైన అయ్యా' అని ప్రారంభించి 'దివ్యచిత్తమునకు వేడవలెను, ఇట్లు విధేయుడు' అని ముగించాలి

కూర్మా : ఫలితం అనుకూలంగా లేనప్పుడు ఆక్షేపణ తెలియచేయాలంటే ?

విద్యా : ఫలానావారికి అని ప్రారంభించి 'దివ్యచిత్తమునకు వేడవలెను' అనేది కొట్టిపారేసి 'గమనించవలెను' అని రాయాలి.

కూర్మా : అప్పుతీసుకున్న పెద్దమనిషి సకాలంలో తీర్చలేకపోతే-

విద్యా : పెద్దమనిషి కాడు.

కూర్మా : పైపై పద్ధతి చెడకుండా కసితీర్చుకునే దెలా ?

విద్యా : మొదటి రిమైండర్లో మహారాజరాజశ్రీ అని సంబోధించి తరవాత ఒక్కొక్క రిమైండర్లో ఒక్కొక్క బిరుదూ క్షౌరం చేయాలి మహారాజరాజశ్రీ, మహారాజశ్రీ, శ్రీ—చివరికి మిగిలేది అసలు పేరే.

కూర్మా : శేష్. చాలా సూక్ష్మబుద్ధివోయ్ విద్యాపతీ. ఇంత ఘటికుడి వనుకోలేదు.

విద్యా : తమరు నేర్పిన విద్యయే.

కూర్మా : నువ్వు లాయరు కావలసినవాడివోయ్

విద్యా : అవకాశాలు అందరకు దొరుకుతాయా ?

కూర్మా : నీ తెలివితేటలన్నీ ఇలా అజ్ఞాతంగా ఉండిపోవటం నాకిష్టంలేదోయ్. నిన్నెలాగైనా పైకి తీసుకురావాలని ఉంది

విద్యా : ఆ అభిమానమే చాలండీ

కూర్మా : నాటకం నీకిష్టమేనా ?

విద్యా : ఛాన్సు ఉండాలిగాని నటించటానికేం ?

కూర్మా : ఈ ఆఫీసులో పనిచేస్తుంటే నీకుకూడా సాంఘికంగా ప్రాక్టీసు పెట్టాలనిలేదూ ?

విద్యా : కోరికలే గుర్రాలైతే స్వారీచెయ్యని వాళ్లెవరు ?

కూర్మా : ఎగతాళిగా 'సినిమాలో వేషం వేస్తావా' అంటే మా మల్లికకూడా అలాగే అంటుందోయ్.

విద్యా : మల్లికాంబగారా ?

కూర్మా : ఊఁ. మా మల్లికను చూశావూ ?

విద్యా : చూడకేమండీ ?

కూర్మా : దాన్ని గురించి నీ అభిప్రాయం ఏమిటి ?

విద్యా : చాలా మంచివారండీ.

కూర్మా : నిజంగానా ?

విద్యా : (అయిష్టంగా) నిజమేనండి.

కూర్మా : అది ఉత్తి అమాయకురాలోయ్.

విద్యా : అవునండి.

కూర్మా : నేనంటే ఎంతో గౌరవం. నేనెంత చెబితే అంతే.

విద్యా : అలాగండి ?

కూర్మా : ఎన్నో సంబంధాలు వస్తున్నాయిగాని నాకేదీ నచ్చటం లేదోయ్.

విద్యా : కష్టమేనండి.

కూర్మా : అన్నట్టు, మామల్లిక ఎలాఉంటుం దంటావ్ ?

విద్యా : నిక్షేపంలా ఉంటారండి.

కూర్మా : నిజం ?

విద్యా : నిజమేనండి !

కూర్మా : పోనీ, నువ్వేదాన్ని చేసుకోరాదుటోయ్, విద్యాపతీ ?

విద్యా : (ఆశ్చర్యంగా) నేనా !

కూర్మా : నువ్వే. ఏం? నచ్చినట్టే మాట్లాడావుగా ?

విద్యా : (పచ్చివెలక్కాయగొంతున పడ్డట్టు అయి) నేను తగనండీ.

కూర్మా : ఏం? నీకేంతక్కువ? తెలివితేటల్లేవా? రూపంలేదా? గుణంలేదా? విశేషంగా బి. ఎల్. చెప్పిస్తాను. కలిపాటికి ప్యాసై పోస్తావు. నాదగ్గిరే జూనియర్ గా వేసుకుంటాను. నువ్వు కోర్టులో ఆర్గ్యుమెంట్ చెబుతుంటే కోర్టుహాలు దద్దరిల్లి పోదూ? క్లయింట్లు కూడిలిపోరూ? పేరుకు జూనియరే గాని విద్యాపతి సీనియర్ ప్లీడర్ని తలదన్నాడని అందరూ మెచ్చుకోరూ? లీడర్ ఆఫ్ దిబార్ అయిపోవుటోయ్ అయినాకొళ్ళలో! నీకేంతక్కువోయ్ విద్యాపతీ? ఏం. ఏమంటావ్?

విద్యా : (ఉక్కిరిబిక్కిరై) నాకేమనాలో తెలియటం లేదండీ.

కూర్మా : పోనీ సావకాశంగా ఆలోచించుకో. అంత తొందరేంలేదు. తెలివిగలవాడివి, అభివృద్ధిలోకి తీసుకొద్దామనే అభిమానంతో అడిగాను గాని మా మల్లికి సంబంధం దొరక్క కాదు.

విద్యా : ఎంతమాట!

[చేతిలో కొన్ని కాగితాలతో ధర్మారావు ప్రవేశం]

ధర్మా : నమస్కారం ప్లీడర్ గారూ.

కూర్మా : నమస్కారం కూర్చోండి. మీ పేరు ధర్మారావు గారు కదూ?

ధర్మా : (కూర్చుంటూ) తమరికి బాగా జ్ఞాపకం ఉందండి. మర్చిపోయారేమో ననుకున్నాను. (విద్యాపతిని చూసి) నువ్వుకూడా ఇక్కడే ఉన్నావయ్యా, విద్యాపతీ. నా ముప్పై రూపాయలూ ఎగ్గొట్టావుకదూ?

విద్యా : (నవ్వుతూ) ఎగ్గొట్టను లెండి. ఉన్నప్పుడు ఇస్తాను.

కూర్మా : మీరు వచ్చిన పనేమిటి?

ధర్మా : తమతో కొంచెం రహస్యంగా మాట్లాడాలండీ.

[విద్యాపతి వైపు చూస్తాడు అది గ్రహించి విద్యాపతి చిరునవ్వు నవ్వుతో నిష్క్రమిస్తాడు.]

లాండ్ లార్డ్ అండ్ బ్యాంకర్ సన్యాసి రాజు అనే ఆయన ఉన్నాడు చూశారూ, ఆయన నామీద దావా వేశాడండీ (కాగితాలు ఇస్తాడు)

కూర్మా : (కాగితాలు చూస్తూ) ఊం. చెప్పండి.

ధర్మా : నోటురాసి ఆయన దగ్గిర వెయ్యి రూపాయలు అప్పుతీసుకున్నానండీ. ఇప్పుడా నోటు లిమిటేషన్ పట్టిపోయింది.

కూర్మా : (ఉత్సాహంగా కాగితాలు బల్లమీద కొట్టి) లిమిటేషన్ పట్టింది! కంగ్రాట్యులేషన్స్. (చెయ్యిపట్టి ఊపుతాడు.)

ధర్మా : కాని లిమిటేషన్ పట్టకుండా చెల్లు వేసినట్టు ఫోర్జరీ చేసి దావా వేశాడండీ. చెల్లుతుందంటారా?

కూర్మా : చెల్లదు చెల్లదు చెల్లదు కాని అది ఫోర్జరీ అని నిరూపించాలి. తగిన సాక్ష్యం ఉందా?

ధర్మా : తమదగ్గిరికి సాక్ష్యం లేకుండా వొస్తానా? (ఆ కాగితాల్లో ఓ కాగితం తీసి ఇస్తూ) ఇది చదవండి

కూర్మా : (చదివి) అజాగ్రత్తగా నోటుకి కాల దోషం పట్టించి నందువల్ల లక్ష్మీపతి అనే గుమాస్తాని డిస్మిస్ చేశాడా సన్యాసి రాజుగారు! ఓహో అద్భుతమైన సాక్ష్యం. (ఉత్సాహంగా) గెలిచారండీ, కేసు.

ధర్మా : (సంతోషంగా) గెలిచానూ?

కూర్మా : ఇంకా సందేహమా! కాని ఈ కాగితం ఎలా సంపాదించారు?

ధర్మా : లక్ష్మీపతి గారి దగ్గిర కొన్నాలెండి. అవసరమైతే ఆయన గారు కోర్టుకి కూడా వొచ్చి మన తరఫున సాక్ష్యం చెబుతారు.

కూర్మా : ఇంకేం ఫస్టూ. వకాలత్ ఇస్తారా?

ధర్మా : చిత్తం.

కూర్మా : (గట్టిగా) విద్యాపతీ, వకాలత్ నామా ఫారం తీసుకురావోయ్.

ధర్మా : లాపాయింటు తమరికి తెలిసినట్టు మరొకరికి తెలీదండీ. ఆరోజా ఇట్టే బోల్తాకొట్టించే చేశారు నన్ను. అందుకే తమదగ్గిరి కొచ్చానండీ.

కూర్మ : అప్పుడు ముప్పై రూపాయలు ఎగ్గొట్టించినా ఇప్పుడు వెయ్యిరూపాయలు ఇప్పిస్తాలెండి. (నవ్వుతాడు.)

ధర్మ : తెమ్మదియ.

[విద్యాపతి వకాలత్ ఫారం తెస్తాడు]

కూర్మ : సంతకం చెయ్యండి ధర్మారావు గారూ!

ధర్మ : అయ్య బాబోయ్. సంతకమే!

కూర్మ : అదేమిటి? అలాభయపడతారేం.

ధర్మ : అహాఁ. చెయ్యి...కొంచెం... వణుకు తుంటేనూ.

ధర్మ : ఇప్పటి దాకా బాగానే ఉంది గదండీ.

ధర్మ : అకస్మాత్తుగా అప్పుడప్పుడు అలా వొణుకు వొస్తుందండీ.

కూర్మ : చెయ్యి పట్టుకోవోయ్ విద్యాపతీ, కొంచెం. (విద్యాపతి చెయ్యి పట్టుకుంటాడు) ఊఁ. సంతకం చేసెయ్యండి.

ధర్మ : చెయ్యి...పడిపోయినట్టుందండీ.

కూర్మ : చెయ్యిపడి పోతే కేసు ఓడిపోతారు.

ధర్మ : చెయ్యాలిసిందే! పీకలమీదికి రాదుగదా! (కాగితం తేరిపార చూస్తాడు.)

కూర్మ : రాదులెండి అలా చూస్తారేం? త్వరగా చేసెయ్యండి. భయంలేదు. (కలంఇస్తాడు)

[ఇద్దరూ వొణుకుతున్న ధర్మారావు చెయ్యి పట్టుకొని సంతకం చేయిస్తుండగా తెర.]

రంగము: 4

* * ఉదయం; సన్యాసిరాజు గారి ఇంట్లో డ్రాయింగు రూమ్. దవాలు వేసుకొని వరహాలు సోఫాలు దులుపుతూ ఓసారి అటూఇటూ బెదురుగా చూసి ఓ సోఫాలో కూలబడి పరవశిస్తాడు. ఇన్‌స్పెక్టర్ దండయ్యనాయుడు ప్రవేశం.

ఇన్ : (వరహాల్ని వింతగా చూస్తూ) సన్యాసి రాజు గారూ!

వర : (కళ్లు మూసుకుని, అలవాటుగా) దయచెయ్యండి.
(చటుక్కున స్పృహకలిగి దిగ్గునలేచి) దణ్ణం బాబూ. (చేతులు నలుపుకుంటాడు)

ఇన్ : (నవ్వుతూ కూర్చొని) ఎలా ఉందిరా సోఫా?

వర : బుద్ధి గడ్డితింది బాబూ! దమించండి. (లెంప లేసుకుంటూ.)

ఇన్ : ఎందుకురా! సోఫాలు మనుషులు కూర్చొటానికి కాదూ?

వర : చిత్తం. తమలాంటోళ్ళకి గాని మాలాంటోళ్ళకా బాబు?

ఇన్ : ఏం? నువ్వు మాత్రం మనిషివి కావూ?

వర : చిత్తం. దవాలా జవాన్నిగా బాబూ.

ఇన్ : మనుష్లో తేడాలుంటే ఏంరా? మనుషులందరికీ సమాన హక్కుల్లేవూ?

వర : అంతే నంటారా బాబూ?

ఇన్ : కాదు మరీ!

వర : అయితే తప్పులేదంటారా బాబూ?

ఇన్ : మనుషులంతా ఒకటే ఐనప్పుడు తప్పేముందిరా!

వర : (ఇన్‌స్పెక్టర్ పక్కన కూచుంటూ) తమరు మా మంచోరు దొరా!

ఇన్ : (దిగ్గున లేచి లాఠీ నేలకొట్టి) ఓరి వెధవా! బుద్ధిలేదూ? చనువిస్తే నెత్తి కెక్కుతావా? నీ అంతర మెక్కడ నా అంతర మెక్కడ?

వర : (దిగ్భ్రాంతుడై) పొరపాటు. పొరపాటు. దమించండి బాబూ. మీపాదాలట్టుకుంటాను.

ఇన్ : (తగ్గి) అహాఁ-అదికాదురా! కూచో కూడదని కాదు. మనిషి కొస్త. శుభ్రంగా ఉండద్దూ?

వర : అదా బాబూ!

ఇన్ : అదేరా! మీఅయ్యగారు లేరూ?

వర : ఉన్నారండి.

ఇన్ : ఏంచేస్తున్నారు.

వర : పూజలో ఉన్నారు బాబు.

ఇన్ : పూజా! మీ బాబుగారు పూజలుచేస్తారా?

వర : చిత్తం. రోజూపొద్దుటాలే దనలక్ష్మి పూజ చేస్తారండి.

ఇన్ : ఇంకెంతసేపటికౌతుంది పూజ?

వర : అయిపోయినట్టేనండి. ఇంక వొచ్చేస్తారు.

ఇన్ : అయితే మీ అయ్యగారికి ధనలక్ష్మి ప్రత్యక్షమైందిట్రా?

వర : అయిందనే అంటారు బాబూ. కనపడీ కనపడగానే అమ్మవారిని ఇనప్పెట్టెలో బిగించి తాళం వేశారంటారండి జనం

ఇన్ : అయితే మీ అయ్యగారికి బాగా డబ్బుందంటావా?

వర : అమాట తెలుసు వేరే అడగాలా?

ఇన్ : భూములు బాగా ఉన్నాయా?

వర : ఒకప్పుడు బాగా ఉండేవండీ. ఆమధ్య నే చాలామటుకు అమ్మేసి డబ్బు చేసుకున్నారండి.

ఇన్ : ఎందుకూ?

వర : 'దున్నేవాడిదే భూమి' అంటున్నారు కదండి. తీరా చేసి సరైన డబ్బియ్యకుండా భూములు కొట్టేస్తారేమోనని ఆపని చేశారండి.

ఇన్ : డబ్బంతా బ్యాంకుల్లో వేశారా?

వర : మొదట వేశారుగాని తరవాత ఆమధ్యని కొన్ని బ్యాంకులు దివాలా తీసేసరికి బయటికి తీసేశారండి.

ఇన్ : తీసేసి?

వర : ఇళ్లు కొన్నారండి.

ఇన్ : అయితే మీ అయ్యగారికి ఇళ్లున్నాయన్న మాట.

వర : ఇప్పుడేయ్యీ లేవండి. అటెనో ఇబ్బందులు పడి అయినకాడికి అమ్మేశారండి.

ఇన్ : అమ్మేసి?

వర : బంగారం చేసుకున్నారండి.

ఇన్ : అంతా ఇంట్లోనే దాచారా?

వర : చిత్తం.

ఇన్ : రోజులు మంచివికావుగోయ్. కొంపతీసి ఎవడికన్నా పడితే ఫైనల్.

వర : ఏంటి బాబూ, తమరే అట్టంటారు. (గర్వంగా తాళాలు చూపిస్తూ) చూడండి అట్టాటిట్టాంటివి అనుకున్నారేమో. ఒక్కొక్కటే చూపిస్తా కల్కత్తా, బొంబాయి, చెన్నాపట్టంనించి మంచి ప్లాంయతాళాలు కొత్త కొత్త రకాలన్నీ ఈపెట రావాల్సిందే. పైగా ఇద్దరు గూర్ఖాలు కాపలా. రెండు జాగిలాలు హామేషా అడే ఉంటాయి చీల్చిపారెయ్యవు? హా?

ఇన్ : మంచి జాగ్రత్తలోనే ఉన్నారన్నమాట.

వర : చిత్తం. అందులో నేను డవాలేసుకు నిలబడితే ఇంటివైపు ఎవరన్నా కన్నెత్తిచూడటానికి ధైర్యం చేస్తారా!

ఇన్ : నువ్వు ప్రైవేట్ నౌకరువి కదా! నీకు డవాలెందుకురా?

వర : హోదాగా ఉంటుంది వేసుకోమన్నారండి పన్యాసిరాజుగారు. ఈ బిళ్ళ తళతళ మెరుస్తుంటే దీన్ని చూసిన కాడినించీ మాబుడ్డోడికి మా మనసుగా ఉందండి.

ఇన్ : అదేం మనసురా?

వర : బుడ్డోడు కదండి.

ఇన్ : అయితే మాత్రం.

వర : చిత్తం. "పెద్దయింతరవాత మా రాజులు ఎట్టాగూ ఏస్తారు. ఇప్పటి నించీ దేనికరా?" అని తూకలేశానండి.

ఇన్ : మంచిపని చేశావుగాని నేనో విషయం అడుగుతాను సమాధానం చెబుతావా?

వర : చిత్తం. అడగండి.

ఇన్ : మీ అయ్యగారు మంచివారేనా?

వర : కాకేం బాబూ!

ఇన్ : పోట్లాటలూ, కొట్లాటలూ—ఇలాంటి వాటి జోలికి పోరూ?

వర : నాతో ఎప్పుడూ పేచీ పెట్టుకోలేదు బాబూ. జీతం పెంచమని అడిగితే మాత్రం ముక్కుమీద వేలేసుకుంటారండి (అభినయిస్తాడు) ఇంక గప్ చిప్.

ఇన్ : సామాన్యంగా మీ అయ్యగారు ఏం చదువుతారు?

వర : పేపరండీ

ఇన్ : భర్తృహరి సుభాషితాలూ, సుమతీశతకం ఎప్పుడూ చదవరూ?

వర : అది మాటేమోగాని మా బుడ్డోడు సుమతీ శతకం వొల్లేసేశాడండి. (చేతులు కట్టుకుని

(కొంచెం రాగంతీస్తూ)
"అడిగిన జీతం బియ్యని
మిడిమేలపు దొరనుగొల్చి మిడుకుట కంటెన్
వడిగల ఎద్దులగట్టుక
మడిదున్నుక బ్రతుకవచ్చు మహిలో సుమతీ"

ఇన్ : భేష్. మాశావ్రా, అలా అన్నాడేగాని అడిగిన జీతం ఇయ్యకపోతే సమ్మెలు చేసి గొడవ చేయమన్నాడా ?

వర : (తెల్లబోయి) లేదు బాబూ.

ఇన్ : అందుకేనోయ్ సుమతీశతకం అంటే నాకు ఇష్టం. మా శాఖాలో ప్రతిఖైదీకీ — వింటున్నావా ? ప్రతిఖైదీకి రోజూ లాఠీచూపించి మరీ మారిమారి పోస్తున్నానోయ్ ఈ పద్యాలు. చిన్నప్పుడు మా అయ్యవారు బెత్తం పట్టుకుని అవన్నీ నాచేత వప్ప చెప్పిస్తేనే చేసినవాడు ఈ ఇన్‌స్పెక్టర్ పదవి వెలగబెడుతున్నాను.
(జేబులోంచి సుమతీశతకం తీసిచూస్తూ)
ఆహాహా !
శ్రీరాముని దయచేతను
నారూఢిగ సకలజనులు ఔరా! యనగా
ధారాళమైన నీతులు
నోరూరగ చవులుపుట్ట నుడివెద సుమతీ.
[చివరపంక్తి వరహాలు కూడా అంటాడు]
(సన్యాసిరాజు మధ్య ద్వారంనించి ప్రవేశం)

సన్యా : నమస్కారం 'ఇన్‌స్పెక్ట'రు గారూ.

ఇన్ : నమస్తే, సార్, నమస్తే.

సన్యా : సుమతీశతకం తిరగేస్తున్నారే.

ఇన్ : ఏదో కాలక్షేపం.

సన్యా : ఆపద్యాలంటే నాకూ తగని అభిమానమండి.

ఇన్ : (సంతృప్తిగా) అలాగాండి?

సన్యా : చిన్నప్పుడు వీధిబళ్ళో సుమతీశతకం యావత్తూ మంచినీళ్ళ ప్రాయంగా ఏకరువు పెట్టే వాణ్ణి. అందుకే గదండీ ఇప్పుడీమాత్రం నిశ్చింతగా బతుకు తున్నాను (అకస్మాత్తుగా)
తెప్పలుగ చెరువు నిండిన
కప్పలు పదివేలు చేరుగదరా సుమతీ.
ఆహాహా! ఏం హెచ్చరిక!

వర : (అందుకుంటూ) ఎప్పుడు సంపదగలిగిన అప్పుడు —

సన్యా : హుష్. ఇన్‌స్పెక్టరుగారు ఏదో పనిమీద వచ్చినట్టున్నారు.

ఇన్ : మరేనండి.
[వరహాలు పద్యం తనలోనే చదువుకుంటూ వెడుతూ మధ్యలో ఆగి వెనక్కి సన్యాసిరాజు వైపు చూస్తాడు]

వర : లక్ష్మీపతిగారికి కబురెట్టమన్నారు గదండి బాబూ! సన్యాసి రాజుగారు మంచున్న పళాన రమ్మన్నారని చెప్పొచ్చానండి.

సన్యా : ఏమన్నారు?

వర : నువ్వుపద. నీ ఎనకాలే వొస్తున్నానన్నా రండి. మనిసి మాదిగులుపడిపోయారండి. అయితే, ఇనస్పెట్టరు బాబూ. తెలీకడుగుతాను, ఆరిసొమ్ము మల్లీ దొరుకుద్దంటారా?

సన్యా : (అందుకుని) ఆఁ ఇంకేం దొరుకుతుంది! పుస్తకం, వనితా, విత్తం పరహస్తంగతంగతం.

ఇన్ : (రోషంగా) అయితే పోలీసుడిపార్టుమెంటు ఎందుకండీ!

సన్యా : మనుషుల్లో నిజాయితీ లేకపోతే పోలీసు వాళ్ళేం చేస్తారూ?

ఇన్ : (కొంచెం సంతోషించి) ఉన్నమాట చెప్పారు. అందుకే (సుమతీశతకంచూపిస్తూ) ఈ శ్రమ. (పుస్తకం జేబులో పెట్టుకుంటూను) ప్రతివాడూ దక్కగా చదువుకుని బాగుపడకూడదూ?

వర : కొంటానికి సెబ్బుండొద్దు బాబూ?

సన్యా : ఏడిచావులేరా. నువ్వెళ్ళు.
[వరహాలు బుర్రగోక్కుంటూ నిష్క్రమణ. తమరి పనేమిటో సెలవిచ్చారుకారు.

ఇన్ : మరేంఅనుకోకండి. తమర్ని కొన్ని ప్రశ్నలు అడగాలి.

సన్యా : ఏ విషయం?

ఇన్ : ధర్మారావుగారి బట్టలకొట్టు లూటీ విషయం

సన్యా : (ఆశ్చర్యంగా) ధర్మారావుగారి బట్టలకొట్టు లూటీ? లూటీ జరిగిందా?

ఇన్ : (ఆశ్చర్యంగా అతని వంక తదేకంగా చూసి) మీకు తెలియదూ?

సన్యా : మీరు చెప్పేదాకా నాకు తెలీనే తెలియదండీ. మా వరహాలు కూడా చెప్పలేదు. వాడికి తెలీనివిషయమే ఉండదు. ఎప్పుడు లూటీ చేశారు?

ఇన్ : రాత్రి.

సన్యా : పాపం (కసిగా) బాగాచే...(తప్పుకుని) నష్టపోయాడా?

ఇన్ : ఒక్క చిడముక్క కూడా లేకుండా లూటీ చేసేశారండీ

సన్యా : (తృప్తిగా) అయిందీ! కాకేం చేస్తుంది! అనకూడదు కాని అంతే కావాల్లెండీ.

ఇన్ : ఏం?

సన్యా : వాడి పరమ నీచుడు అనకూడదు కాని—

ఇన్ : ఏం చేశాడూ?

సన్యా : వాడి వెధవపని చేశాడండీ పరమదౌర్భాగ్యుడు అనకూడదు కాని—

ఇన్ : ఏం చేశాడో చెప్పరేం?

సన్యా : లుచ్ఛా పని కదండీ. అనకూడదు కాని—

ఇన్ : (విసుగ్గా) ఆపాడుపనేమిటో చెబితే ఇద్దరం కలిపి తిడదాం.

సన్యా : నోట్ సంతకం పెట్టకుండా—అదే బాకీ ఎగ్గొట్టాలని చూశాడండీ.

ఇన్ : అలాగా!

సన్యా : దగుల్బాజీ కదండీ.

ఇన్ : మళ్ళీ అనకూడదు కాని, ఈమాటలన్నీ ఆయనగూడా మిమ్మల్ని అన్నాడండీ.

సన్యా : (కోపంగా) అన్నాడూ? వాడిపని పట్టకుండా వొదుల్తానా!

ఇన్ : చూస్తే మీఇద్దరికీ బాగా కక్షలున్నట్టున్నాయి

సన్యా : కాని పనులు చేస్తే కక్షలుండవు టండీ?

ఇన్ : ఆ కక్షతో మీరే దుకాణంలూటీ చేయించారంటున్నాడు.

సన్యా : (తెల్లబోయి) ఆఁ— నేనా? రామరామ.... ఎలా కూశాడండీ ఆకూత?

ఇన్ : నేనే అడిగానండి—అనుమానం ఎవరిమీదైనా ఉంటే చెప్పమని.

సన్యా : (కోపంగా) సాక్ష్యం?

ఇన్ : అదీ అడిగాను ఆధారాలున్నాయా అంటే. అదంతా నాకు తెలీదు బాబూ ఆధారాలు వెతకటం పోలీసువారి పనే అన్నాడు.

సన్యా : (హాదార్తుగా తిట్టి) కొంపతీసి మీరుకూడా నన్ను అనుమానించటం లేదు కదా! నేనే పాపం ఎరగనండోయ్.

ఇన్ : పెద్ద మనుషులు, మీరిలాంటి వాటిలో ఎందుకు దిగుతార్లెండి. ఉద్యోగ ధర్మంలో ప్రశ్నలడగాలని వొచ్చాను. అంతే.

సన్యా : బతికించారు. (ఆలోచించి) చూడగా చూడగా నాకో అనుమానం తడుతోందండీ

ఇన్ : ఏమిటి?

సన్యా : ఇందులో ఏదో మోసం ఉందండీ.

ఇన్ : మోసమా?

సన్యా : ఇన్ని కొట్లుండగా ఒక్క ధర్మారావు కొట్లోనే లూటీ ఎందుకు జరగాలి? కాపలావారేమైనారూ? రాత్రికిరాత్రి ఎవరికంటా పడకుండా సరుకు ఎలా జేరేగారూ?-వొట్టిది. వొట్టిది. వొట్టిదండీ. ఇన్‌స్పెక్టరు గారూ లూటీ జరగనే లేదు.

ఇన్ : జరక్కపోవటమేమిటి? నేను కళ్ళారా చూస్తే!

సన్యా : జరుగుతుంటే చూశారా?

ఇన్ : జరిగింతరవాత.

సన్యా : ధర్మారావే సరుకంతా ఎక్కడో దాచి నామీదికి నెట్టాలని చూస్తున్నాడండీ.

ఇన్ : (ఆశ్చర్యంగా) తమాషాగా ఉందే! ఎక్కడ దాచాడంటారు?

సన్యా : ఎక్కడ దాచాడో మీరే వెతికించాలి. ఇల్లా గిల్లా అంతా సోదా చేయిండండి. బయట పడకపోతే నన్నడగండి. కొట్టువెనకాల్నించి దొడ్డిగుమ్మంగుండా ఇంట్లోకి జేరవేసిఉంటాడండీ! పోకిరిధర్మారావ్!

[ఇన్‌స్పెక్టరు ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు. సుందరావు ప్రవేశించి ఇన్‌స్పెక్టర్ వైపు రెండు మూడు సార్లు చూస్తాడు.]

సుంద : నమస్కారం సన్యాసిరాజు గారు.

సన్యా : రండి. రండి. కూర్చోండి.

ఇన్ : సరే నేను వస్తానండి.

[ఇన్‌స్పెక్టర్ లేచి వెళ్ళిపోతూ సుందర్రావు]

వైపు యథాలాపంగా చూసి, మళ్లీ పరకాయించి చూసి సన్యాసిరాజు వైపు చూస్తాడు.]

సన్యా : వీరు సుందరరావుగారు. నాకు చాలా ముఖ్య స్నేహితులు. (సుందరరావు నమస్కారం చేస్తాడు)

ఇన్ : మిమ్మల్నెక్కడో చూశానండీ

సుంద : రోడ్డుమీద యథాలాపంగా చూశారేమో లెండి.

ఇన్ : కాదండీ అలాంటి పరిచయం కాదు! ఎక్కడో చూశాను మీది ఈ ఊరేనా?

సుంద : నాకో ఊరేమిటి;

ఇన్ : మీరేం చేస్తున్నారు?

సుంద : (నవ్వుతూ) ప్రస్తుతం కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారికి సన్మానం చేద్దామని ప్రయత్నిస్తున్నాను. (ఇన్‌స్పెక్టర్ బుర్రతిరుముకుని కొంచెం తటపటాయించినిష్క్రమిస్తాడు.)

సన్యా : చూశారా సుందరరావుగారూ? తన బట్టల కొట్టు లూటీ చేయించానని ధర్మారావు నా మీద అభాండం వేశాడు.

సుంద : లూటీ!

సన్యా : ఆఁ-అసలు లూటీ కాలేదని నా అనుమానం. అదో పన్నాగం-మనమీద కక్ష తీర్చుకోటానికి.

సుంద : తాటాకు చప్పుళ్లకి కుందేళ్లు బెదుర్తాయిటండీ?

సన్యా : (నవ్వి) అంతే...అంతే.

సుంద : హనుమంతుడి ముందరా కుప్పిగంతులు!

సన్యా : వెనకటి పట్టీలు కొట్టించనా?

సుంద : ప్లీడర్ గార్ని మళ్ళీ కలుసుకున్నారా?

సన్యా : ఆ. వాడు కొంచెం పెద్ద ఎత్తుమీదే ఉన్నాడని లోపాయికారిగా తెలిసిందండీ. లక్ష్మీపతిగారిని సాక్ష్యం వేసుకుంటాట.

సుంద : ఆయనెవరూ?

సన్యా : మాపాత గుమాస్తా అండీ. అజాగ్రత్తగా నోట్ లిమిటేషన్ పట్టించాడని డిస్మిస్ చేశాన్లెండి.

సుంద : ఆయన సాక్ష్యం చెబుతానన్నాడా?

సన్యా : ఆ. విశ్వాస ఘాతకుడండీ.

సుంద : మీవైపు తిప్పుకోలేరూ?

సన్యా : మన ప్లీడర్ గారూ అదే అన్నారండీ. ఆయనది చాలా బలమైన సాక్ష్యంట. పైగా తెలివి తక్కువగా ఫలానా కారణంవల్ల డిస్మిస్ చేశానని కాగితంకూడా ఇచ్చాను.

సుంద : ఏదో ఎరచూపించి మీ పక్షానికి తిప్పుకోండి.

సన్యా : అందుకే కబురు చేశాను బహుశా వొస్తూ ఉంటాడు. ఏదో విధంగా ఆ ధర్మారావుని సాధిస్తేగాని నాకు మనశ్శాంతి లేదండీ సుందరరావుగారూ. ఎంత డబ్బయినా సరే.

సుంద : సాధించకేమండీ! మీ లాంటి పెద్దమనిషి ఫోర్జరి చేశాడంటే నమ్మేదెవడు? అందులో రెండురోజుల్లో మీ పరువు పదిరెట్లు పెరగబోతుంటే?

సన్యా : ఎలాగండోయ్?

సుంద : కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారి సన్మానసభకి మీరే అధ్యక్షులనే సంగతి మర్చిపోయారా?

సన్యా : ఓ! అదా! అన్నట్టు సన్మాన ప్రయత్నాలెంతవరకు వచ్చాయి?

సుంద : అవన్నీ నేను చూసుకుంటున్నాగా. మీ కెందుకు శ్రమ! ఎల్లుండికి అంతా రెడీ చేసే బాధ్యత నాది.

సన్యా : చందా లేమాత్రం వసూలయాయి?

సుంద : ఆఁ!-ఎవరండీ ఇచ్చేవాళ్లు!

సన్యా : అదేమిటి అలా అంటారు? చాలా మంది నూటపదహార్లూ అర్ధ నూటపదహార్లూ ఇచ్చామని నాతో చెప్పారే?

సుంద : కాగితంమీద అంకె వేస్తే ఏం లాభమండీ? ఇవ్వొద్దూ?

సన్యా : ఇచ్చామని చెప్పారండీ.

సుంద : సరే ఇస్తే రసీదులు ఉండవూ?

సన్యా : అవునండి. నాచేత నూటపదహార్లు ఖర్చు పెట్టించారు గదా!

సుంద : ఖర్చు పెట్టిందాని కిబ్బడి రాదుటండీ అలా అంటారేమిటి? వీథుల్లో, పేపర్లలో, రేడియోలో మీ పేరు మోతమోగిపోదూ?

సన్యా : (ముఖనికోపం దాచుకుంటూ) ఏమిటో లెండి. నా కంతకీర్తి దాహం లేదు.

సుంద : మీకుందని చేవన్నానూ ?

సన్యా : ఎందుకండీ వెధవ కీర్తి ? కూటికా, గుడ్డకా?

సుంద : సరిగ్గా అదేమాట కోటిసూర్యప్రకాశరావు గారుకూడా అన్నారండి.

సన్యా : అలాగా ?

సుంద : 'అదేమిటండీ కోటిసూర్యప్రకాశరావు గారూ, అలా అంటారు ? కీర్తి వొస్తేగాని పదవి రాదు, పదవి వొస్తేగాని కీర్తి రాదు. ఈ రెండూ వొస్తేగాని ప్రజాసేవకి వీలుండదు. ప్రజాసేవ చేస్తేగాని ఈ రెండూ రావు. ప్రజాసేవ చేస్తే మీకు రెండూ ఉన్నట్టే. కాని ఆ కిరీటంలేని పదవినించి అసలు పదవి స్వీకరిస్తేకాని నిజమైన ప్రజాసేవకి వీలుండదు' అని ఒక్కదమ్మున అనేసేటప్పటికి ఆయన 'సరే కానివ్వండి, మీ ఉత్సాహాన్ని ఎందుకు ఆపాలి' అన్నారండీ

సన్యా : ఐతే ఈసన్మానంతో ఆయనకి బాగా పేరొస్తుం దంటారా ?

సుంద : కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారూ అ ప్రశ్న అడిగారండి. "పేరేమిటండీ, వెధవపేరూ ? మీకీర్తితో నిండిపోయి ప్రపంచాలన్నీ తెల్లటి తెలుపైపోతే, ఆ తెలుపులో కలిసిపోయిన పాలసముద్రాన్ని విష్ణుమూర్తీ, ఐరావతాన్ని ఇంద్రుడూ, హంసని బ్రహ్మదేవుడూ, కైలాసాన్ని శివుడూ, చంద్రుణ్ణి రాహువూ వెతుక్కోలేక నానా అవస్థలూ పడతా"రని ఉత్ప్రేక్షించేసరికి సుమ్మయిపోయి "ఎంత గొప్పగా అన్నారండీ! రేపు సన్మానంలో నామీద పంచరత్నాలు చదివేటున్నారే!" అన్నాడండీ సన్యాసిరాజు గారూ.

సన్యా : నా మీదకూడా ఓ పద్యం రాసి చదువుదురూ.

సుంద : పద్యం ! పంచరత్నాలండీ ! పంచరత్నాలు! మీమీద కాకపోతే ఇంకెవరిమీద రాస్తానూ?

సన్యా : ఒక్కొక్క పద్యానికి ఒక్కొక్క దుక్కా లిక. ఏమంటారు ?

సుంద : కానివ్వండీ, మీ ఇష్టం. కోటి సూర్య ప్రకాశరావుగారు కూడా అలాగే అంటే ఎం. పి. అయిం తరవాత ఇద్దరు గానీలెండి. అన్నాను.

సన్యా : ఎం. పి. అవుతా డంటారా ?

సుంద : అదే ఆయనా అడిగారు. ఎం. పి. ఏమిటండీ, హనుమంతుడు సముద్రాన్ని అవలీలగా లంఘించినట్టు ఎం పి నించి ఎంబాసనెక్కిపోయి ఆ సముద్రాలన్నీ మీరుకూడా లంఘించరూ ? ఆయన విమానం లేకుండా వెళ్లాడు. మీరు విమానంలో వెళ్తారు. అంతే తేడా. అనే సరికి కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారు సర్వంమరిచి ఆకాశంలోకి చూశారండీ.

సన్యా : (నవ్వి) ఏమిటో లెండి. ఆయన గొప్పవాడై పోతే మనకేం లాభం ?

సుంద : అన్నీ తెలిసిన మీరే అలా అంటారేమండీ ఆయన గొప్పవాడైతే మీరుమాత్రం గొప్పవారు కారూ ?
బజార్న పోతున్నప్పుడు 'కోటి సూర్య ప్రకాశరావుగారూ' అని నోరార పిలిస్తే ముక్కూ మొహం ఎరగని ముష్టివాడైనా సరే 'ఎలా తెలుసురా నా పేరు ?' అని ఓ దమ్మిడీ ఇచ్చి 'తమరెరగనివాళ్లెవరున్నారా!' అని వాడు రెండో చెయ్యి జాపితే రెండో దమ్మిడీకూడా ఇచ్చేస్తారే ఇహమీరే నోటినిండా 'కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారూ' అనిపిలిస్తే ఏపని చెయ్యమంటే ఆపని చెయ్యరండీ ?

[లక్ష్మీపతి ప్రవేశం]

సన్యా : రండి రండి లక్ష్మీపతి గారూ...

లక్ష్మీ : నమస్కారమండి

సన్యా : ఇలా కూర్చోండి.

లక్ష్మీ : చిత్తం. ఇలా నుంచుంటాలెండి.

సన్యా : పరవాలేదు. కూర్చోండీ పెద్దలు.... వీరు సుంద్రరావుగారు గొప్ప ఆర్టుడైరెక్టరు నాకు చాలా ముఖ్యులెండి.

లక్ష్మీ : అలాగా ! సంతోషం. (కూర్చుంటాడు.)

సన్యా : ఆ పోయినడబ్బు దొరికేమార్గం ఏమైనా కనిపించిందాండి.

లక్ష్మీ : ఇంకేం దొరుకుతుందండీ. దాని కప్పుడో నీళ్లొదులుకొన్నాను.

సుంద : పోయిన డబ్బేమిటి ?

లక్ష్మి : ఆమధ్య కొంతసొమ్ము పోగొట్టుకున్నానండీ

సుంద : అరెరె ఎంత ?

లక్ష్మి : ఎంతయితే ఏంలెండి ? ప్రాప్తం లేకపోయి నష్యాను. ఎందుకండీ సన్యాసిరాజుగారూ, కబురుచేశారు ?

సన్యా : చూడండీ. అప్పుడేదో కోపంలో ఏదో అన్నానే అనుకోండి. వెంటనే మీరు[illegible] గంపూ నేసి వెళ్ళిపోవటం సబబేనా చెప్పండి.

లక్ష్మి : మీరుపొమ్మంటే ఏం చెయ్యను ?

సన్యా : నేనంటే అంతఅభిమానంగా ఉండేవారు కదా ! కాస్త ఉదారంగా నన్ను క్షమించలేరూ ?

లక్ష్మి : ఎంతమాట !

సన్యా : మీరంటే ఎంతభక్తి, ఎంతగౌరవం లేకపోతే ఆఖాళీ భర్తీచేయకుండా అలాగే ఉంచుతాను చెప్పండి.

లక్ష్మి : (ఆశ్చర్యంగా) ఎవర్నీ వేసుకోలేదూ ?

సన్యా : ఊఁ హూఁ. నావల్లకాదు. ఆఉద్యోగం మీరు చెయ్యాలిసిందే.

లక్ష్మి : నేనా ?

సన్యా : అక్షరాలామీరే. నామీద ఆమాత్రం గౌరవం చూపించలేరూ ?

లక్ష్మి : ఎంతమాట. అంతకంటేనా ?

సన్యా : మీరొప్పుకుంటారని నాకు తెలుసులెండి. మనిషి మనసు ఆమాత్రం కనిపెట్టలేనూ ? అన్నట్టు, లక్ష్మీపతిగారూ, ఈసంగతి విన్నారా ? ఆనర్మరావు ఏంకూస్తున్నాడో మీదాకా వొచ్చిందా ?

లక్ష్మి : ఏ విషయంగురించి ?

సన్యా : మిమ్మల్నే తోల్లాకొట్టిద్దా మనుకుంటున్నాడు, వాజ. వాడిముఖానికి తోడు వాడితరఫున మీరు సాక్ష్యం చెపుతారట. వెధవ పుకారు లేవదీశాడండీ

సుంద : లక్ష్మీపతిగారి సంగతి వాడికేం తెలుసండీ ! అంతా తనమోస్తరే అనుకుంటాడు.

లక్ష్మి : తమరు దయచేసి క్షమించాలి, సన్యాసిరాజు గారూ. అప్పట్లో ఆ ఆగ్రహంమీద అతనితో అలా నే నన్నమాట వాస్తవమేనండి.

సన్యా : వాస్తవమా !

లక్ష్మి : చిత్తం.

సన్యా : పోనెండి. గతంగతః.

లక్ష్మి : అంతేనండి. అంతే.

సన్యా : నోటులిమిటేషన్ పట్టిందనిమాని సంతకం పెట్టకుండా పరమనీచంగా తిప్పించుకు పోయాడండీ

లక్ష్మి : ఆఁ ! అయితె ఫోర్జరీమాట నిజమేనా ?

సన్యా : మీరుకూడా అలా అంటారేమండీ ? ఫోర్జరీ, గీర్జరీ, బాకీ ఎగ్గొట్టటం బావుంది ?

సుంద : కుక్కకాటుకి చెప్పుదెబ్బ అంతే !

సన్యా : నోటులిమిటేషన్ పట్టలేదని మీరొక్కమాట అన్నారా అంటే—

లక్ష్మి : అబద్ధపు సాక్ష్యమా ?

సుంద : అబద్ధం, గిబద్ధం. అబద్ధంఅనేమాటకి నిర్వచనం చెప్పండి

లక్ష్మి : క్షమించండి. నా అంతరాత్మ ఒప్పుకోదండీ. నేనబద్ధం చెప్పలేను.

సుంద : అబద్ధం చెప్పటానికేముందండీ ? నిజం చెప్పాలంటే భయపడాలిగాని,

సన్యా : నాపరువు నిలబెట్టండి లక్ష్మీపతిగారూ. మీరేం చెయ్యమంటే అదిచేస్తాను

లక్ష్మి : అబద్ధం ఆడాలిసిందే ?

సన్యా : న్యాయంకోసం, నాకోసం ఒక్క చిన్న అబద్ధం ఆడండి (చేతులు పట్టుకుంటూ) ఇవి చేతులుకావు కాళ్ళనుకోండి

లక్ష్మి : సరే కానివ్వండి. తప్పేదేముంది.

సన్యా : (సంతోషంగా) ఒప్పుకున్నారూ ? మీ మేలు మర్చిపోలేనండీ మీఋణం ఎలా తీర్చుకోవాలో !

లక్ష్మి : తీర్చుదలుచుకుంటే మీరు తప్పకుండా తీర్చ గలరు ?

సన్యా : ఎలాచెప్పండి ? (చెవులదగ్గిర చేతులు పెట్టుకొని (శ్రద్ధగా ముందుకి వంగుతాడు.)

లక్ష్మి : చెప్పమంటారా ? తరవాత కాదంటారేమో.

సన్యా : ఛ. ఛ. ఎందుకంటాను ? (కొంచెం బెరుగ్గా) వెయ్యిరూపాయల బాకీరద్దు చెయ్య) మంటారా ?

(అయిష్టంగా ముఖం పెడతాడు)

లక్ష్మీ : నేను డబ్బుకోసం అబద్ధం ఆడతానటండీ?

సర్వా : (తేరుకుని) మరి ఏమిటో వెంటనే చెప్పేసెయ్యండి

లక్ష్మీ : మనం పెద్దవాళ్ళ మైపోయాం. మనకి కావలసింది మనపిల్లలు సుఖపడటమే కదండీ.

సర్వా : కాదుమరి.

లక్ష్మీ : మీ అబ్బాయి సీతారామారావు ఉన్నాడే, అతను మా అమ్మాయి కల్యాణిని ప్రేమించాడండీ.

సర్వా : మా వాడా?

లక్ష్మీ : చిత్తం.

సర్వా : ప్రేమా?

లక్ష్మీ : మరేనండి.

సర్వా : నిజమే?

లక్ష్మీ : నిజమేనండి. నా కళ్ళారా స్వయంగా చూశాను వరహాలుకూడా చెప్పాడు.

సర్వా : వెనకని రానీండి. ముఖం వాచేట్లు చీవాట్లు పెడతాను.

లక్ష్మీ : ఎవర్ని?

సర్వా : వాడినే, మా సీతారాముణ్ణి.

లక్ష్మీ : ఎందుకండీ, పాపం?

సర్వా : మీ రూరుకోండి. మీకు తెలీదు. వాడికి అనేంబుద్ధి అంట! పెద్దమనుషులతో వ్యవహారం అనుకున్నాడా లేకపోతే—

లక్ష్మీ : (తెల్లబోయి) నా ఉద్దేశం అది కాదండీ.

సర్వా : మరేమిటి?

లక్ష్మీ : పాపం కుర్రవాడు, మనసుపడి ప్రేమించాడు. ఈ రోజుల్లో అది సహజమే కదండీ. అభ్యుదయ భావాలకి కరువేమిటి. శుభ్రంగా ఇద్దరికీ మంచి ముహూర్తం చేసి పెళ్ళి చేసెయ్యండి.

సర్వా : ఆఁ! పెళ్ళా!

లక్ష్మీ : చిత్తం. వాళ్ళని వేరుచేస్తే ఏ లైలా—మజ్నూలో ఐపోతారు. నా సలహా వినండి.

సర్వా : (కోపంగా) ఇదేదో చదరంగపు ఎత్తల్లే ఉందే!

లక్ష్మీ : చిత్తం. తమరిదగ్గిర నేను ఎత్తులు వెయ్యగలనా?

సర్వా : నేర్పులేకయ్యా మహా.

లక్ష్మీ : సరే మీఇష్టం వెడతా మరి (లేవబోతాడు.)

సర్వా : (ఆలోచనగా) కూర్చోండీ అంత తొందర పడతారేం! సాక్ష్యం చెప్పమన్నావని ఆ అవకాశాన్నిలా దుర్వినియోగం చేసుకుంటారా చెప్పండి.

లక్ష్మీ : మీరలా అపార్థం చేసుకుంటున్నారు గాని నేనుకానికోరిక కోరానా? మీరు ధనవంతులూ, నేను పేదవాణ్ణీ అనుకోండి. కాని ఈరోజుల్లో ఆ భేదాలు ముఖ్యమా చెప్పండి. హృదయాలు ప్రేమించుకుంటే అడ్డుపడటం నాగరికతా లక్షణమా?

సర్వా : (సుందర్రావువైపు చూస్తూ) వింటున్నారుగా ఏమంటారు?

సుంద : కానివ్వండీ. తథాస్తు.

సర్వా : మీరూ టే నెగ్గించుకున్నారు. సరే కానివ్వండి.

లక్ష్మీ : మీ హృదయ వైశాల్యం నాకు తెలియును టండీ. మీ ఋణం తీర్చుకోలేనండీ సర్వారాజు గారూ.

సర్వా : (కొంచెం కసిగా) సాక్ష్యం చెబుతున్నారుగా.

లక్ష్మీ : (ఏదో జ్ఞాపకం వొచ్చినట్టు) అన్నట్టు, మర్చిపోయాను ఓ చిన్న పొరపాటు జరిగిందండీ. మీరు రాసిచ్చిన బర్తరఫ్ కాగితం బుద్ధి గడ్డితిని ఆ ధర్మారావుకి ఇచ్చానండీ. అది ఇప్పుడు అడ్వకేట్ కూర్మనాథం గారి దగ్గిర ఉన్నదటండీ. అదెలాగో తమరు సర్దుబాటు చేయించాలి.

సర్వా : కొంప తీశారే!

సుంద : మరేం పరవాలేదులెండి ఏదో చేద్దాం.

లక్ష్మీ : అదని కాస్త చేయించండి. మీకు పుణ్యం ఉంటుంది. మరి నాకు సెలవిప్పిస్తారా?

[సెలవుతీసుకుని నిష్క్రమిస్తాడు లక్ష్మీపతి]

సర్వా : హోరిపిడుగా! మూడుముళ్లూ వేస్తేగాని సాక్ష్యం చెప్పేట్టులేదు. ఉద్దండుడు. ఏమిటో అనుకున్నాను. అందితే అందరూ జుట్టుపట్టుకు నేవాళ్ళే.

సుంద : (నవ్వుతూ) మీరుమాత్రం తీసిపోయారా?

సర్వా : సరేగాని ఆ కాగితం మన కెలావొస్తుంది?

సుంద : తెప్పిస్తే రాకేం చేస్తుందీ?

సత్య : ఎలా తెప్పించటం?

సుంద : (నవ్వుతూ) పత్రం, పుష్పం, ఫలం, తోయం.

సత్య : (సరిపెట్టుమన్నట్టు) కొద్దిలో పోనివ్వండి.

సుంద : చూద్దాం. అతన్ని కదిలించాలి.

సత్య : ఎవర్ని?

సుంద : కూర్మావతారంగారి దగ్గర పనుస్తా విద్యాపతి. అతను నాకు కొంచెం తెలుసులెండి

సత్య : (ఆలోచనగా) విద్యాపతా? ఎక్కడో విన్నట్టున్నా నా పేరు. అతను మనమాట వింటాడా?

సుంద : డబ్బుకి కొండమీదికోతి దిగివస్తుందండీ.

సత్య : ఇతను ఆ కోతిలాంటి వాడో కాదో!

సుంద : ప్రయత్నిద్దాం. (డబ్బు కావాలని సంజ్ఞ చేస్తూ) ఏదీ?

సత్య : (దిగులుగా) ఎంత?

సుంద : బంధవించి బేరం చేస్తాను. వెయ్యి దాట నివ్వను లెండి.

సత్య : వెయ్యి రూపాయలే!

సుంద : లేకపోతే ఆఫీసుకాగితం తస్కరించటమే

సత్య : గట్టిగా బేరం చెయ్యండీ.

సుంద : ఆమాట మీరు ప్రత్యేకించి చెప్పాలా? ఓ వెయ్యిఇస్తే మిగిలింది మళ్లీ మీకిచ్చేస్తాను.

సత్య : తప్పదూ? ఇవ్వాలిసిందే?

సుంద : డబ్బు ముఖ్యమా, పరువు ముఖ్యమా?

[సత్యనీరాజు సుందందగ్గిర తాళాలు తీసుకుని స్టేజిమధ్య ద్వారంనించి నిష్క్రమిస్తాడు.
కొద్ది క్షణాల తరవాత అదే ద్వారంనించి సీతారామారావు ప్రవేశం, చేతిలో ఫోటో చూస్తూ.]

సీతా : (ఫోటో చూస్తూ)
కమలాక్షి నర్చించు కరములు కరములు
శ్రీమూర్తి వర్ణించు జిహ్వజిహ్వ.
సుదతీమణిని చూచు చూడ్కులు
చూడ్కులు—

సుంద : ఏదో కవిత్వం అల్లుతున్నారే సీతారామారావు గారూ!

సీతా : (సుందరావుని చూసి) ఓ! మీరా! ఎంత చెత్త సలహా ఇచ్చారండీ. చీర ప్రజంటు చేస్తే విసిరి కొట్టింది కల్యాణి.

సుంద : మీలాంటి వారు ప్రజంటు చెయ్యాలిసింది జీవాళ్ళ చీరల్టండీ! ఇంకానయం! ఏ రోల్డు గోల్డు నెక్లెస్ ఇవ్వలేదు!

సీతా : (ఆలోచనగా) దవక బహుమానం అని తోసిసిందా!

సుంద : కాకపోతే మరేమిటి? చక్కటి ఆభరణం ఇవ్వండి. ఆ మేలిమి బంగారంలో ఆమె ముసిముసి నవ్వులు ప్రతిబింబించక పోతే నన్నడగండి.

సీతా : నిజమేనంటారా?

సుంద : అక్షరాలా.

సీతా : కాని నన్ను చూస్తేనే ఆమె బుసలు కొడుతోంది. ఇహ ప్రజంటు ఎలా ఇవ్వనండీ?

సుంద : పోనీ, నా చేతికివ్వండి. మీతరఫున చేరుస్తాను. నెమ్మదిగా దారిలోకి తెచ్చుకోవాలి గాని, అలా విచారపడితే ఏంలాభం?

సీతా : మీరిస్తే తీసుకుంటుందా?

సుంద : నా సంగతి ఇంకా మీకు బాగా తెలియదల్లే ఉంది.

సీతా : (ఆలోచించి) అయితే ఉండండి. ఇప్పుడే వొస్తా.

[ఎడమవైపు గదిలోకి నిష్క్రమించి కొద్ది క్షణాల్లో తిరిగి ప్రవేశం. చేతిలో చిన్న నెక్లెస్ కేస్ ఉంటుంది]

సీతా : (కేస్ సుందరావు కిస్తూ) మీరు చాలా తెలివిగలవారని విన్నాను. కొంచెం శ్రమ తీసుకొని ఈ సహాయం చేస్తే మీ మేలు మర్చిపోను.

సుంద : అదెంత భాగ్యమండీ! (జేబ్‌బాగ్‌లో నెక్లెస్ పెట్టుకుంటాడు.) నా శాయశక్తులా తంటాలు పడతాగా.

సీతా : థాంక్సు—ఈ దెబ్బతో ప్రేమించేస్తుందంటారా?

సుంద : ఎవరి కోసం? మిమ్మల్ని చూసి కాకపోయినా మీగొప్పతనాన్ని చూసి అయినా ప్రేమించదూ?

సీత : నాగొప్పతనాన్ని చూశా?

సుంద : ఇంత గొప్ప బహుమానం ఇవ్వటంలో మీ గొప్పతనం, మీ ప్రేమలోని గొప్పతనం అద్దంలో కనిపించినట్టు కనిపించటం లేదుటండీ.

సీత : అవధులు లేని ప్రేమసముద్రంలో మునిగి పోయాను సుందర్రావు గారూ! (నిట్టూర్పి) సర్వం కల్యాణి మయంగా కనిపిస్తోంది.... కల్యాణీ! (బయటికి నిష్క్రమిస్తాడు.)

(సన్యాసిరాజు ప్రవేశం)

సన్యా : (కరెన్సీనోట్లు ఇస్తూ) ఇదిగో, సుందర్రావు గారూ. మొత్తం వెయ్యిరూపాయలు. సాధ్యమైనంత తేలికలో పోనివ్వండి.

సుంద : తప్పకుండా. (నోట్లు జేబులో పెట్టుకుంటాడు.)

సన్యా : లెక్కపెట్టుకోండి.

సుంద : ఇంకానయం. దొంగనోట్లేమో చూసుకో మనలేదు.

సన్యా : (నవ్వి ఓ కాగితం చూపిస్తూ) ఓ సంతకం గీకి పారేద్దురూ.

సుంద : ఒకటేమిటి? ఎన్ని కావాలంటే అన్ని. సంతకాల కేంభాగ్యం! (సంతకం పెట్టేస్తాడు.) ఇంక నాకు సెలవిప్పిస్తారా?

సన్యా : క్షేమంగా వెళ్ళి లాభంగా తిరిగిరండి. ఆ నోట్లు అలా జేబులో పెట్టుకున్నారు. ఎవడన్నా కొట్టేస్తాడేమో జాగ్రత్త.

సుంద : నాదగ్గిరా!

సన్యా : ఎందుకైనా మంచిది. బాగ్‌లో పెట్టుకోరాదూ?

సుంద : అది ఎక్కడన్నా మర్చిపోతే?

సన్యా : అయితే ఆ జేబు గట్టిగా పట్టుకొని మరీ వెళ్ళండి. జాగ్రత.

[సుందర్రావు నవ్వుతూ జేబులో చెయ్యి పెట్టుకొని నిష్క్రమిస్తాడు. కొద్దిక్షణాలు అలాగే నిలబడి సన్యాసిరాజు ఎడమవైపు గదిలోకి నిష్క్రమించి కొంచెం సేపట్లో నే [గాభరాగా తిరిగి ప్రవేశిస్తాడు]

సన్యా : వరహాలూ. ఒరే వరహాలూ. ఎక్కడున్నావురా! కొంపమునిగిందిరా.

(గాభరాగా వరహాలు ప్రవేశం)

వర : ఏమైంది బాబూ, ఏమైంది?

సన్యా : నెక్లెస్‌రా - గోల్డు నెక్లెస్ - పో-పోయింది. తాకట్టు సొమ్మురా. పరువు నట్టేట్లో కలిసి పోయింది అలా చూస్తావేంరా? పరిగెత్తి ఇన్‌స్పెక్టర్ గార్ని పిలుచుకురారా!

వర : చిత్తం ఏంచెప్పమన్నారండి ఇనస్పెక్టరు బాబుతో? పోయింది పరువా, తాకట్టా బాబు?

సన్యా : రెండూరా. పోరా. (వరహాలు గబగబ నిష్క్రమిస్తాడు)
పోరిధిగలంతుడా! ఎవడి పనిరా ఇది?
(సోఫాలో కూలబడతాడు.)
ఆంజనేయస్వామీ, నా సొమ్ము నాకు దొరికితే నీకు వంద టెంకాయలు కొట్టిస్తా. వెంకటేశ్వరస్వామీ! నన్ను రక్షించు. నీ కటాక్షం వల్లే దొరికిందని బుజువైతే వెండి తొడుగు తొడిగిస్తా. బంగారు కిరీటం చేయిస్తా. వజ్రపు ఉంగరం కొనిస్తాను. (ఆలోచనగా) అఁ- ఇవన్నీ చేయిస్తే అసలు ఖరీదు దాటిపోదూ? (బేరం ఆడుతున్నట్టు) సర్వాలంకరణార్థం అక్షతాంసమర్పయామి.
[చేతులు జోడిస్తుండగా తెర.]

విజయవాడ రైల్వే డివిజన్

'చక్రధర్'

భారత దేశంలోని రైల్వేలు ప్రభుత్వ యాజమాన్యంలోకి వచ్చాక అవి వివిధ మండలాలుగా యేర్పరచ బడ్డాయి. తదనంతరం వచ్చిన ముఖ్యమైన మార్పు, యీ రైల్వే మండలాలలో "డివిజనల్" పద్ధతి ప్రవేశపరచే నిర్ణయం. ఆనిర్ణయం అప్పుడే దక్షిణ రైల్వేలోను, సెంట్రల్ రైల్వేలోనూ కొంత వరకు అమలు పరచబడినది. క్రమేణా యితర నాలుగు మండలాలలోనూ "డివిజన్స్" యేర్పాటు చేయబడగలవు.

ఈ "డివిజన్" పద్ధతిని అవగాహన చేసుకోవాలీ అంటే—ముందు పూర్వం వుండిన వ్యవస్థ, "డివిజన్స్" నెలకొల్పబడిన వెనక రూపొందగల వ్యవస్థ, యీ నూతన పరిణామం వలనకలిగే లాభనష్టాలు—వీటి గురించి తెలుసుకోవలసి వుంటుంది.

ఉదాహరణకి "డివిజన్స్" యేర్పడక పూర్వం దక్షిణరైల్వేలో పరిపాలనా వ్యవస్థ మూడంతస్థులుగా విభజింప బడి కొంత సంక్లిష్టమై వుండేదనే చెప్పుకోవాలి. అడుగున రైల్వే జిల్లాలు, ఆపైన ప్రాంతీయ ఆఫీసులు, ఆపైన కేంద్రాధికార కార్యాలయం (మద్రాసు) వుండేవి. జిల్లా కార్యాలయాలకు, కేంద్ర కార్యాలయానికి నడుమ వాస్తవానికి ప్రాంతీయ కార్యాలయాలు అనవసరమధ్యవర్తులుగా వుండేవి. జిల్లా అధికారులు, కేంద్రాధికారుల మధ్యనడిచే వుత్తర ప్రత్యుత్తరాలన్నీ ప్రాంతీయ కార్యాలయాల్లో "మజిలీ" వేయడంతో ముఖ్యనిర్ణయాలకు విలంబన జరిగేది అప్పుడప్పుడు. అదీగాక ప్రాంతీయ అధికారులకున్న అధికారాలు కూడా పరిమితంగా వుండేవి. దీనికి పర్యవసానంగా ప్రజానీకంతో కూడిన వ్యాపార విషయాలలో నైతే నేమి, రైల్వేవుద్యోగులకు సంబంధించిన వ్యవహారాలలో నైతే నేమి, కొంతవరకు కాలయాపన జరుగుతూ వచ్చిన మాట యథార్థం—పైగా యిందు మూలంగా పరిపాలనా సౌష్ఠవానికి ముప్పు యేర్పడే ప్రమాదం పొడసూపేసరికి, రైల్వే పరిపాలకవర్గంవారు దాన్ని అరికట్టడానికి అధికారవికేంద్రీకరణ చేయాలని తలపోశారు.

ఈ "అధికార వికేంద్రీకరణ" నిర్ణయం, "డివిజనల్" పద్ధతి స్థాపనతో కార్యరూపం తాల్చింది. ప్రాంతీయ కార్యాలయాలు (Regional offices) మాయమయ్యాయి "డివిజన్స్" నుంచి కేంద్రానికి సరాసరి సంప్రదింపులు జరుగుతున్నాయి. ముఖ్యంగా, ప్రజానీకంతో సంబంధించినంతవరకు వ్యాపారాది విషయాలలోనూ, రైల్వేవుద్యోగుల సమస్యలలోను, డివిజనల్ అధికారి (సూపరింటెండెంట్)కి తన డివిజన్‌కు సంబంధించినంతవరకు దాదాపు సంపూర్ణాధికారాలొసగబడినవి. అంటే శ్రీ అలగేశన్ నిర్వచించినట్టు, డివిజనల్ సూపరింటెండెంట్లు "ఛోటా జనరల్ మేనేజర్స్" కాగలరు ఇందుమూలంగా వీటికీ మాటికీ కేంద్రంతో సంప్రదించక నే-పాలసీ వ్యవహారాలలోమినహా-స్వయం నిర్ణయాలు వీరు చేయవచ్చు. ఈ పద్ధతిమూలంగా అటు ప్రజలు 'పార్సెల్', 'డెమరేజి,' 'క్లెయిమ్స్' మున్నగు వ్యాపారక విషయాలలో శీఘ్రపరిష్కారం ఆశించవచ్చు; అటు వుద్యోగులు తమ సాధకబాధకాలను త్వరితంగా నివారించుకో వచ్చును.

ఇదిగాక మరో ముఖ్యలాభం వున్నది. "డివిజనల్" పద్ధతికి పూర్వపు వ్యవస్థలో వివిధ డిపార్టుమెంటులు (ట్రాఫిక్, యింజనీరింగ్ . మెకానికల్ యిత్యాది) ఏకోన్ముఖంగా వ్యవహరించేవిగాని సాన్నిహిత్యం చెప్పుకోదగినంతగా వుండేది గాదు. ఆలోపం నిర్లక్ష్యం చదగినదిగాదు, అనుకున్నారు. డివిజనల్ పద్ధతిలో యీ డిపార్టుమెంటులన్నీ వొక్కొక వున్నతాధికారి (డివిజనల్ సూపరింటెండెంట్) ఆజమాయిషీలో పనిచేస్తాయి గనక సమన్వయం

వుండితీరాలి. ప్రతి డిపార్ట్‌మెంట్ దక్షతతో పని చేస్తుందప్పుడు. తత్ఫలంగా బళ్ళవేగం, రవాణా సౌకర్యాలు, యినుమడించ గలవు. వొక్క ముక్కలో చెప్పాలంటే డివిజన్ స్థాయిలో భిన్నత్వంలోంచి ఏకత్వం సాధించబడగలదు.

ఈ స్వరూపాశయాలతో "డివిజనల్" పద్ధతి దక్షిణ రైల్వేలో ముమ్మొందుగా ప్రవేశపెట్టబడింది. ఈ మండలంలో యెనిమిది డివిజనులు యేర్పరచ బడుతవి. అవి—తిరుచినాపల్లి, మధుర, బెజవాడ, మద్రాసు, వోలవకోట్ట్, గుంతకల్, మైసూరు, హుబ్లీ డివిజనులు.

వీటిలో మొదటగా బెజవాడ, తిరుచినాపల్లి డివిజనులు మే నెల పదహారో తారీఖున స్థాపించ బడ్డాయి. బెజవాడ డివిజన్ ప్రారంభోత్సవం దక్షిణ రైల్వే జనరల్ మేనేజర్ శ్రీ టి. యం. జోసెఫ్ గారు జరపడం విశేషం. ఈ వ్యాసం అచ్చయేనాటికి మిగిలి వుండగలవి మైసూరు, హుబ్లీ డివిజనులు. ఆరు డివిజనులు రూపంలోకి వచ్చిన వన్నమాట.

ఇక పోతే, బెజవాడ డివిజన్ వివరాలు పరిశీలిద్దాం. దీని రైలుమార్గపు నిర్ణం రమారమి 810 మైళ్లు. ఈ డివిజన్‌లోని వివిధ సెక్షన్‌లు యివి :—

(1) గుమ్మిడిపూండి (మినహా) నుంచి వాల్తేరు (మినహా)

(2) నర్సాపురం నుంచి నిడదవోలు

(3) గుడివాడనుంచి భీమవరం

(4) బెజవాడ నుంచి బందరు

(5) రేపల్లె నుంచి తెనాలి మీదుగా గుంటూరు.

(6) బెజవాడ నుంచి డోనకొండ

(7) గుంటూరు నుంచి మాచెర్ల.

పూర్వపు బెజవాడ జిల్లాలోని ఎన్నూరు నుంచి గుమ్మిడిపూండి వరకు (19 మైళ్లు) వున్న లైను వేరు చేయబడి, కొత్త డివిజన్‌కు 9.7.56 తేదీన గుంతకల్లు జిల్లాలోని మంగళగిరి-డోనకొండ, గుంటూరు—మాచెర్ల శాఖలు అనుబంధించ బడినాయి. (ఈ రెండు లైనుల నిడివి మొత్తం 172½ మైళ్లు) పూర్వపు బెజవాడ జిల్లాలోని ఉద్యోగుల సంఖ్య దాదాపు పన్నెండు వేలన్నరకు మించి వుండగా, కొత్త డివిజన్‌లో దాదాపు 18,900 మంది వున్నారు. ఆ విధంగానే ఆఫీసరుల సంఖ్య 11 నుంచి 24 వరకు పెరిగింది. ఇంతే గాక జీత భత్యాల చెల్లింపులో ఉద్యోగుల సౌకర్యార్థం, అక్కౌంట్స్ శీఘ్రంగా తనిఖీ చేసే సదుపాయం నిమిత్తం, మద్రాసునుంచి అక్కౌంట్స్ ఆఫీసులోని కొందరు-అంటే నూటికిపైగా-గుమాస్తాలు తరలి రాబోతున్నారు, అనతికాలంలో.

మార్పు అనేది జరిగినప్పుడు ప్రారంభ దశలో మంచితోపాటు కొంత చెడుకూడా సహజంగా మిళితమై వుంటుంది. క్రమానుగతంగా ఆ 'చెడు' నివారించబడుతుందని వేరే చెప్పనవసరంలేదు అంటే అట్టి 'చెడు' కి సంబంధించిన వాటిని బాలారిష్టాలుగా జమకట్టవచ్చు, అవి కలకాలం వుండవు గనుక. అదిసరే గానే కొత్తగా యేర్పడిన బెజవాడ డివిజన్‌లో కొన్ని లోపాలు జరగాయనేది నిర్వివాదాంశం-ఆలోపాలు, న్యూనపరిచే వుద్దేశంతో గాక సవరించబడాలనే కోరికతో వివరించడం అత్యవసరం.

మొట్ట మొదటిలోపం బెజవాడ డివిజన్‌స్థాపన విషయంలో ప్రచారం లోపించడం. అందువల్ల కొంత మంది వర్తక సంఘీయులకు తప్ప, జనబాహుళ్యానికి 'డివిజన్' అంటూ వొకటి యేర్పడిందనీ, దానివలన ప్రజలకు కలిగే సౌకర్యాలేమిటో, చాలవరకు తెలియదనే చెప్పాలి. అధికారులు యీ విషయంలో ప్రెస్ సహకారం అభ్యర్థించడంలో ప్రమత్తత యెందుకు వహించారో బోధపడడంలేదు మరి.

ఆఫీసు భవనాల యేర్పాటు చూచినా తృప్తికరంగా లేదు. గదులన్నీ ఫైళ్లు, బల్లలు, కుర్చీలలో గుమాస్తాలతో క్రిక్కిరిసి వున్నయ్. కాలుకదపడానికే కష్టంగా, సహజమైన వెలుతురూ గాలీ లేకుండా అవి ఆరోగ్య సూత్రాలకు విరుద్ధంగా నిండిపోయి వుద్యోగులకు శ్రేయకరంగా లేవు. ముందు ముందు కొత్త భవనాలు కడతామనేకంటే, డివిజన్ యేర్పాటు నిర్ణయం, దాని ఆచరణల నడుమ తగినంత వ్యవధి వున్నది గనక, డివిజన్ ప్రారంభోత్సవం నాటికి నవీనభవనాలను నిర్మించి వుండవలసిందేమో! దీనికి తోడు యితర ప్రాంతాలనుంచి వచ్చిన ఉద్యోగులు గృహవసతికి చాల యిక్కట్లకు లోనయారు.

ఈ సందర్భంలో అన్యప్రాంతాలనుంచి వచ్చినవారికి మరో అన్యాయం జరిగింది. అలావచ్చిన

వారిలో కొందరు 'అఫీషియల్'గా బదిలీ చేయబడిన వారు; మరికొందరు ఐచ్ఛికంగా బెజవాడ డివిజన్‌కు వచ్చినవారు. మొదటి వర్గం వారికిమాత్రం యింటి అద్దె అలవెన్సు అంటూ నెలకు ముప్ఫయ్ అయిదు రూపాయలు మంజూరుచేసి, రెండోవర్గం వారికి నిరాకరించారు. వారు తమకై తాము కోరుకుని వచ్చారు అనే నెపంతో! బెజవాడలో గృహవసతిలోపం సర్వ విదితం కాబట్టి యీ విచక్షణ హర్షించలేము. అధికారులు తారతమ్యం చూపకుండా యీ వ్యవహారంలో ఔదార్యంతో ప్రవర్తించి వుండవలసింది. ఇంకా అసలు సమస్య కొస్తే, బెజవాడలో యెన్నో యేళ్లనుంచి రైల్వే క్వార్టర్సు (గృహాలు) లేక శక్తికి మించిన అద్దెలభారంతో యెంతో వ్యయప్రయాసలకు లోనవుతున్నవారి మాటేమిటనే ప్రశ్న వస్తుంది. ఈలాంటి విషయాన్ని సాకల్యంగా పరిశీలించి సమదృష్టితో కూడిన నిర్ణయం అధికారవర్గాలు చేయగలరనే ఆశిద్దాము.

ఈ లోపాలన్నీ తీరిపోతేనే సమర్థనిర్వహణ, పటిష్ఠమైన పరిపాలనా యంత్రాంగాలు యేర్పడగలవు. రెండో పంచవర్ష ప్రణాళిక విజయవంతం చేయడంలో రైల్వేలపాత్ర సుస్థిరమైనదే గనక, ఉద్యోగులలో అటువంటి సమర్థత, సమధికోత్సాహాలు అత్యంత వాంఛనీయాలు! ఇతర డివిజన్లలో వలెనే బెజవాడ డివిజన్‌లో ముఖ్యమైన అభివృద్ధికార్యక్రమాలు తల పెట్టబడినయ్. అందులో యెన్నదగిన కొన్ని యివి:-

(1) బెజవాడ, రాజమండ్రి స్టేషనుల, యార్డుల పునర్నిర్మాణ విపులీకరణలు.

(2) మీటర్ గేజ్ వీలైనంత తగ్గించాలనే సూత్రానుసారంగా బెజవాడనుంచి బందరు, గుడివాడనుంచి భీమవరం సెక్షన్లను బ్రాడ్ గేజ్ లోకి మార్చడం.

(3) గూడూరునుంచి బెజవాడవరకు పూర్తిగా జంటమార్గం వేయడం.

(4) సామర్లకోట, రాజమండ్రి సెక్షన్లో కూడా జంటమార్గం యేర్పరచడం.

ఈ కార్యక్రమాల మూలంగా రైలుబళ్ళ వేగం హెచ్చడమేగాక, ప్రయాణీకుల సంఖ్య, రవాణా సౌకర్యాలు యితోధికంగా వృద్ధిపొందగలవు. ఇదిగాక లోగడ ఆంధ్రప్రభుత్వం సూచించినట్లుగా కాజీపేట నుంచి నెల్లూరుకు, ఒంగోలునుంచి కడపకు కొత్త రైలుమార్గాలు వేయడానికి రైల్వేవారు కృషిచేయగలిగితే, రైలుమార్గాలు తక్కువగాకలిగివున్న రాయలసీమకు తోడ్పడినవారవుతారు.

ఈ వ్యాసం ముగించేముందు, మాకివంగా అవతరిస్తున్న ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వసృష్టికి ఒకవిషయం తేవడం అత్యంతావశ్యకం. ముక్కోటి ఆంధ్రులకలలు నిజమైన యీనాడు, ఆంధ్రభూభాగంలోని రైల్వేలన్నీ కలిపి ఒక సమగ్రమైన మండలంగా యేర్పడితే పరిపూర్తి సిద్ధిస్తుందిగదా అనే ఆశ సహేతుకం కాదనలేము. ఎందువల్లనంటే ఆంధ్రప్రాంతంలోని రైల్వే ఉద్యోగాలకు యెన్నుకోబడే ఆంధ్రులసంఖ్య హీనంగా వుంటున్నది (దాదాపు 40%). ఇది అభాండం కాదు, యథార్థం. దైనందిన కార్యకలాపాల్లో ప్రయాణీకులు, వ్యాపారస్థులు తమ భాష తెలియని ప్రాంతీయేతరవుద్యోగులతో వ్యవహరించడం చాల యిబ్బంది. ఆ యిబ్బందే పరిపాలనా వ్యవహారాల్లో యెన్నో అవకతవకలను తెచ్చిపెడుతుంది. ఇలాంటి ఉద్యోగాలకు తగినంతమంది సమర్థులైన ఆంధ్ర అభ్యర్థులు లేరని యెవరూ వప్పుకోలేరు. ఈలోటు సరిదిద్దడానికి సమగ్ర ఆంధ్ర రైల్వేమండలం, దానికి ప్రత్యేక రైల్వే సర్వీస్ కమీషన్, యెంతైనా సాయపడగలవు.

ఈ దృష్టితో చూస్తే బెజవాడ డివిజన్ స్థాపన ఒక మహత్తరకార్యక్రమంలో ప్రథమదశగా భావించవచ్చు. ఆ ఆశయసాధనలో ఆంధ్రప్రజల అభినివేశం, నూతనప్రభుత్వశ్రద్ధ యేమాత్రం కుంటు పడకూడదు. ఈలోగా దక్షులైన అధికారులు, ముక్కైన ఉద్యోగుల సమిష్టికృషితో బెజవాడ డివిజన్ చిరులోపాలను అధిగమించి పురోభివృద్ధి గాంచగలదని హృదయపూర్వకంగా కాంక్షిద్దాం.

విద్యా జగన్నాథులు

శ్రీ జమ్ములమడక మాధవరామశర్మ

విద్యానాథుడు, జగన్నాథుడు ఇద్ద రాంధ్రులు విద్యాధికారులు. సాహితీవిద్యాప్రభూపతిత్వములను సహృదయుల కందించిన పాండిత్య వైదగ్ధ్య దీప్తిమూర్తులు. విద్యానాథుడు కాకతీయ సామ్రాజ్య జగమేలిన సారస్వతేయుడు. విద్యానాథునకు గిరాందేవత విద్యాకైరవ కౌముది. సారస్వత ప్రక్రియా బీజవాప్యపభూపావ్యమియై కవితా నాట్యము నిర్దేశించిన సుకృతి విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము పేరిట అలంకారశాస్త్ర సర్వస్వ సంగ్రహముగా కావ్యాలంకార సంగ్రహము రచించినాడు. ఆంధ్రానాంధ్రవిదులందెంతట నది యలంకార ప్రథమాంతేవాసుల కారాధ్యమయినది.

"రసప్రధానాః శబ్దార్థాః
గుణాలంకారవృత్తయః
రీతయశ్చేతి శాస్త్ర
ప్రమేయం కావ్యపద్ధతిః"

అని యవి కావ్యమునకవి కర్తవ్యతాధీ పరసమని రసికుడై యనినాడు. కాంతాసమ్మిత కావ్యశ్రీ పరపతి నాపాదించునని నాడు. ఉత్తమపురుష చరిత నిబంధనము లేకున్నచో కావ్యము పరిత్యాజ్యము. అందుచనె "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయే" త్తని పెద్దలనిరట.

విద్యానాథుని నిగమన మిట్లున్నది. "రసమహనీయ కావ్యమునకు గుణాలంకార విలసనము. అదియు విశిష్ట శబ్దార్థముల హృదయానంది యగును. అమృత మాధుర్య సుభగమయిన శబ్దార్థముల యున్మేషమును పుణ్యశ్లోక చరిత నిబంధనమున రాణించును" అని.

ఇట్లనిన నాథుడును శబ్దార్థములు కావ్యమని సంప్రదాయ మనుసరించితినని యాత్మభావనము చేసికొనెను. కావ్యసంపద కాంతాసంపద. జీవితము వ్యంగ్య వైభవము. విద్యానాథుడు తాను గుర్తించిన సాహిత్య మర్యాదలను పోషించి పోడిమి యందించినాడు. "రచన రసవ్యంజకము. రసాననుగుణవర్ణ రచన దోషమని వారుకదా! రసావిష్కారసాధకములు నాలుగు వృత్తులు రచనాశ్రితములై యుంట రసమార్గము వైదర్భ్యాదిరీతులు శబ్దగుణాశ్రితము లర్థవిశేష నిరపేక్షములు సందర్భములోని సౌకుమార్య ప్రౌఢత్వములనె చూడుమని నామనకు వినకుండునటు పలికినాడు. వైదర్భి గౌడి పాంచాలి రీతులె చెప్పినాడు. "ఆంధ్రమును విదర్భులు గౌడులు పాంచాలురు పంచుకొనుడు!" అని తనకు తానై యనలేదు. కాని తాను కవితా నాట్యములో "ఆంధ్రరీతి" సూచించినాడు.

పదముల సమ్మైత్రిని శయ్యగా జేసి యర్థగంభీరిమతో పాకము హృదయంగమ మొనర్చినాడు. శబ్దాలంకార ప్రధానములు నాథుని దృష్టిలో క్షుద్ర ప్రబంధములు. తాలసంబద్ధములు, నానాచిత్రములు, విభక్తి భక్తికములు, విభక్త పునరాకృష్ట శబ్దములు, వాక్యాడంబరసంయుక్తము లాలంకారిక విద్యానాథునకు క్షుద్రములు. రూపకములు జెప్పి వాని భేద ప్రభేదములు నిర్దేశించి, సంధి సంధ్యంగములను వివేచించి, రూపక రచనాసామర్థ్యము నిరూపించుటకై యత్నించిన విద్యానాథుడు సర్వప్రబంధములకు రసము జీవితమని నిర్దేశించినాడు.

రసము నాయకాశ్రయము. నటుడు నిపుణముగా ప్రదర్శించుచో సామాజికులు సాక్షాత్కరించు కొందురు. భావించి సంభావింతురు. రసము వారికి నిరతిశయానందజనకము అని యనినాడే కాని సామాజికాశ్రయత్వమే చెప్పినాడు. నటుడు ననుకరణమాత్ర పరుడు. రసాశ్రయయోగ్యత వానికి లేదని యనినాడే కాని నటునకును భావకత్వ మంగీకరించినాడు. నటుడును భావకుడయినచో వాడు సమాజికుడు. నటుడు శిక్షాభ్యాసపాటవమున సర్వము ఘటింపగలడు. ఇది రసకథ. రసములలో పరస్పర విరోధమున్నను కవి ప్రౌఢుడై సమావేశింప జేయగలడట. రసమున రస ముదయించునని శృంగారతిలకుల భావ మాభాషించినను భారతీయ ప్రక్రియ ననుసరించి రస మొక్కటియే అని విద్యానాథుడు చెప్పకతప్పలేదు.

విద్యానాథుడు భావించిన రసరీతి నవముకాదు. అనవమును కాదు. భావనిధిని మొక్కటి గుణాలంకారశ్రీ

పరిష్కృతమై ప్రాదుర్భవించి వేద్యాంతర మంతయు పోగొట్టును. సహృదయునం దది పూర్ణరస భరమై పరిణమించి ఆనందానందాత్మక మగును. భావములె క్రమముగ పరస్పర విభవము కలవై రసీభావము పొందుచున్నవి. రసము వాక్యార్థము. విభావాది భావములు పదార్థములు. అవి రసమున సముచిత విశ్రాంతి పొందును. రత్యాది స్థాయి వర్ధమానమై యుండగా భావములు పొంగి వల్లారును. విభావాద్యతిశయమె రసమై సామాజికుని వశీకరించుచున్నది. ఇట్టి నాథుని రసపక్షము చూచి మల్లినాథుని కుమారుడు కుమారస్వామి సోమపీథి —

"యా స్థాయిభావ రతి రేవ విభక్తి భేదాత్
శృంగార ముఖ్య నవనాట్య రసీ భవంతి
సామాజికాన్ సహృదయాన్ నటనాయకాదీన్
ఆనందయేత్ సహజపూర్ణ రసోఽస్మి సోఽహమ్"

అనుకొనినాడు.

రసము చెప్పుటతో నాథుడాగలేదు. గుణములు వివేచింపవలయునని తలచినాడు. దోష నిరూపము న్నగాని గుణ వివేకము కలుగదు. శబ్దార్థ గోచరము లయిన దోషములు కావ్యాపకర్ష నాపాదించును. వాని దూరీకార మూరీకరింపవలయును. ఇంక నెన్నెని దోషముల నూహింపవచ్చునట. రసభావములకు స్వశబ్దవాచ్యత దుష్టమే. ఇది నాథరీతి.

ఇరువదినాలుగు గుణములు ధ్వనిపథికులు పలుకరు కదా! విద్యానాథుడు ధ్వని పక్షమున సంచరించి యును భోజుని గౌరవించుటకు గుణముల నన్నిటి జెప్పినాడు. డెబ్బదియైదలంకారములను నిరూపించి తన గ్రంథ మొక యలంకారశాస్త్రగ్రంథమయిన దనిపించుకొనినాడు. అలంకారములను వర్గీకరించి రుద్రటుని సూత్రమును జయరథుని విమర్శనమును పట్టిపట్టి తాను చేయవలసినంత చేసినాడు. విద్యానాథుడు మనవాడు. ఆంధ్ర తిరణమునకు తానొక యలంకారశాస్త్రమిచ్చి మావారందరు చదువవలెను. అని భావించి యుండును. సంస్కృతముఖులందరొక్కనాడు ప్రతాపరుద్రీయము పఠించిరి. అంతటితో కొందరాగిరి. మరికొందరింకను సాగిరి. ప్రతాపరుద్రీయములోని పద్యములు మనోజ్ఞములని "రత్నశాణము" పలికినది.

"విద్యానాథః కథమపి బహోః
రకరాత్ శాస్త్ర జాలాత్ |
సంజగ్రాహ ప్రకృతి కఠినే
రత్నజాలం కరండే||"

రత్నముల నెన్నిటినో కూర్చినాడట. అట్టి దిది తెలుగు లాక్షణికులకు సుబోధము కావలెనని ధిట్టమూర్తిగట్టి చేసినాడు. కాని సన్నిధానము సర్వము సన్నిధానములో నుండుట విద్యానాథునకు నిధానమయినది. ప్రతాపరుద్రీయ మలంకారశాస్త్రము. సహృదయుల కందరకు దివ్యవాణీపుష్టి, తుష్టి, సంపాదించుచున్నది. కావలయునని "సర్వ సాహిత్య పరిషత్" వ్యాఖ్యాగత సర్వ విషయములతో సవిస్తరముగా సమావదింపజేసి యుండించినది. ఆనాడు విద్యానాథునకు ఓరుగల్లు పాలకుడు చేయున్నా డనినాడు.

జగన్నాథుడు పండితరాజ జగన్నాథుడు. ఆతడే జగన్నాథ పండితరాయలు. ప్రతాపరుద్రీయ నిర్మాత సకలవిద్యావంతుడు కాగా రసగంగాధర రచయిత, రసజగన్నాథుడైనాడు. ఢిల్లీ పట్టణములో మొగలాయీ చక్రవర్తి షాజహాను దర్బారులో "దారా షుకో" ఛత్రచ్ఛాయలో పండితరాయలై జగన్నాథుడు విద్యాజగములో నాథుడైనాడు. ఓ నవకాదంబిని ఆతని మతిమందము చేసినది. సర్వవిద్యానిధుని కుమారుడాతడు. ఆతని తండ్రి పేరుభట్టు. లీలచే పాషాణము పీయూషము పిండెనది. మననివిష్టుడై లలిత రసగంగాధరము తెచ్చిన జగన్నాథుడు సచేతసుల హృదయము నలంకరింపజేసినాడు. ఇక యితరాలంకారములకు గర్వమెట్లుండును. సహృదయ ధురీణులు కొందరు అర్థపరిష్కార మొనరించిన ఏమారెను జగన్నాథుని శ్లేషము గతార్థము కాగు స్వయము నిర్మాణదక్షుడై మనన వితీర్ణ విద్యార్థుడై జగన్నాథ పండితేంద్రుడు కావ్యమీమాంస నొనర్చినాడు. "రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దము" కావ్యము లోకోత్తరాహ్లాద మనుభవసాక్షికము. కావ్యకారణము కేవల ప్రతిభ యొక్కటే. ప్రతిబంధకములు లేకున్నచో చక్కని కావ్యముదయించును. ఉత్తమోత్తమ కావ్యము ధ్వని. ఉత్తమ మధ్య మాధమములు తరువాతివి. కొన్నిటిలో వ్యంగ్యము చక్కగ గోచరింపదు. నాగరికేతర నాయికలు కల్పించిన కాశ్మీరరాగ నిగీర్ణమయిన నిజాంగగౌరిమవలె వ్యంగ్యము స్ఫురింపదు. ఏ వాచ్యమేని ప్రతీయమానము స్పృశింపక రమణీయత నాధారింపజాలదట. పండితరాయల రస నిర్వచనము ఆతని కావ్యమీమాంసను "రసగంగాధరము" చేసినది. కావ్యానందము లౌకిక సుఖాంతరసాధారణ కాదు. భగ్నావరణచైతన్యమె

రసము. ఇది జగన్నాథ రసరథము. రసహీన ప్రపంచమున పరమాహ్లాదరై రమణీయత నాదానించుచు.

జగన్నాథు లున్నారు. పండిత జగన్నాథు లున్నారు. పండితరాజ జగన్నాథు డున్నాడు. అతడే ఈతడు. కావుననే వీరభేదములలో పాండిత్య వీరము జగన్నాథుని గణనములోనికి వచ్చినది. గిరాంపతి పలుకని, వాచాకవి వాకొనని, నేనున్నాను అను వాడు పండితరాయ లొక్కడే! రసగంగాధరము రచనామర్యాదలు చూపి ప్రౌఢపరిష్కారము లిచ్చినది. అతుర తపస్వి జగన్నాథుడు వర్ణముల వర్ణములు సర్తించినాడు. అనుకూల ప్రతికూల వర్ణములు దానికే తెలిపినవి. సుధా మధురమయిన నిర్మల వాచాశిక్షణము జగన్నాథుని సొత్తు అనర్ఘ్యవీచులు సుపరిష్కృతము లొనరింపని కొన్నిటిని వారి పక్షము వహించి పరిష్కరించినాడు అటునుండి ఇటు కావ్యరచనాపటు ప్రజ్ఞ లెవరో! వారెరీ! పలుకుడు! పృథ్వీ కామస్పృణ రసమాధురీభాగ్యముకల వాచామాచార్యత నాతలె ననుభవింపగలవా డెవ్వడు. నేను నేనే యని వాడె వాకొనెను. పండితరాయల దృష్టిలో వ్యంగ్యమప్ప మూర్తి ధరమై భాసించినది. రసగంగాధర మాత నిది ధ్వనిభాష్యము. వ్యాకరణములో పతంజలిభాష్య మున్నది. వేదాంతములో శంకరభాష్య మున్నది. సాహిత్యదర్పణములో జగన్నాథ భాష్యమున్నది. కలంకారిక తంత్రము స్వతంత్రమని పండితరాజు చాటా వాయించినాడు. పీయూష యూష కల్పమయిన అల్పమయిన సాధు నేని ప్రౌఢిన వారికి జగమున నేమియు ఇష్టము కాదు.

"మద్వాణి మాధుర విశాన మనాదరేణ
మాత్సర్యమంద మనసాం సహసా ఖలానాం
కావ్యారవింద మకరంద మధువ్రతానాం
ఆస్యేషు మాశ్యతి సతాం విపులం విలాసం"

కొందరున్నారు వారనుసరింతురులె! అని జగన్నాథుడు భావించినాడు.

నేడు లోకములో సాహితీ తంత్రీవాదములు సువ్యవరములతో సుక్రమములతో మంకటుకు పండితరాజ పదారాధనము కోవలయును. రసగంగాధరము నవరస గంగాధరముగా, నవతరించినది. రసగంగాధరమణి వచ్చినది. ఇంక నెన్నో రావలసియున్నవి. ఇది జగన్నాథ రసపదవి. విద్యానాథ జగన్నాథులు విద్యాజగములో నాథులయినారు. మనము సనాథుల మయినాము. సాహితీ నాథులు నవసృష్టి సంపాదించుటకు విద్యాజగన్నాథావశ్యకత ఎంతేని యున్నది.

రాయసామ్రాజ్యము: హిందూసంస్కృతి

నేలటూరి వేంకట రమణయ్యగారు

14వ శతాబ్ద ప్రారంభములో దాక్షిణాత్య హిందూ రాజ్యములకు ప్రళయకాలము సంఘటిల్లినది. అప్పుడు దక్షిణ భారతమున వర్ధిల్లుచుండిన రాజ్యములు ఐదు. పశ్చిమమున దేవగిరి ద్వారసముద్ర యాదవరాజ్యములు రెండు; పూర్వన ఓరుగంటి కాకతీయరాజ్య మొకటి, దక్షిణమున మధురపాండ్య రాజ్య మొకటి. ఈ నాల్గును ప్రధానమైనవి. ఇవి గాక కర్ణాటాంధ్రముల కూడలియందలి కంపిలి రాజ్యము. విస్తీర్ణమందు కడు చిన్నదైనను పరాక్రమాతిశయము వలన పై నాలుగు రాజ్యముల సంగతిని పేర్కొనదగి యున్నది. మహమ్మదీయుల యాగమన మీ రాజ్యముల కన్నిటికిని ముక్కువాలైనది; వారి తాకున కాగజాలక అవి యొకదాని వెంట నొకటి సత్వరముగ గూలిపోయినవి. 1314 వ సంవత్సరమున దేవగిరి యాదవ రాజ్యమును, 1323 వ సంవత్సరమున కాకతీయ పాండ్య రాజ్యములును, మరి మూడేండ్లు గడచిన వెనుక కంపిలి రాజ్యమును మహమ్మదీయులకు హస్తగతము లాయెను. ద్వారసముద్రపాలకుడైన మున్ముడి బల్లాళదేవుడు మాత్రము మహమ్మదీయుల కరిగాపై వశవర్తియై వర్తించుటవలన తన ప్రభుత్వము నిలుపుకొనగలెను. అంతట నాసేతు శీతాచలపర్యంతవ్యాప్త సమస్త భారతావనియు యవనాక్రాంతమైపోయినది. హిందూ స్వాతంత్ర్య మెల్లయెడల నడుగంటిపోయినది.

మహమ్మదీయుల యాగమనముచే విధ్వస్తమైపోయినది హిందూ స్వాతంత్ర్య మొక్కటియె కాదు; స్వాతంత్ర్యముతోపాటు సనాతన హిందూ ధర్మమును, సంస్కృతియు నధోగతి జెందినవి. స్వాతంత్ర్యమె సంఘక్షేమ సౌభాగ్య పురోవృద్ధులకు పునాది. ఆ స్వాతంత్ర్యము నష్టమైపోయిన పిమ్మట దానిపై నాధారపడి యుండు స్వధర్మసంస్కృతులు వినాశముగుట సహజమె కదా. స్వాతంత్ర్య నాశముకంటె హిందూ ధర్మ సంస్కృతుల చేట్పాటునకు మరియొక ప్రబలకారణము కలదు. ఇది మహమ్మదీయుల పరధర్మద్వేషము, తమ మతమె సత్యైకమతమనియు, పరమతములు కైతవములనియు, గావున వానిని రూపుమాపి సత్యస్వరూపమైన నిజమతమును అభివ్యాప్తింపజేయుట విధ్యుక్తకర్మయనియు వారి దృఢవిశ్వాసము; కావున వారే జనపదమును జయించినను నా జనపదవాస్తవ్యులకు మహమ్మదీయ మత దీక్ష నొసగుటకు సర్వవిధముల ప్రయత్నించెడివారు. సామ మార్గము ఫలవంతము గానిచో నిర్బంధముమీదనైన కడకను నెరవేర్చుకొనెడి వారు. ఈ క్రింది గీతమున వారి స్వభావము చక్కగ వివరింపబడి యున్నది:

సాములాల చెవులట్టి నాములు నాకేసి
నీ మాలుపోగొట్టి నారూజ్ శేస్తాం
అయ్యాల ముక్కట్టి రాయాల్లు దివ్వించి
సయ్యేద్ సాహెబ్ చేసి సాపు చేయిస్తాం

నిక్కు సుబ్బితల తిక్కలు సల్లించి
అక్కడి కక్కడే నిక్కా చేస్తాం
రాణీవాసామూలా మానాముగా దెచ్చి
కానీ కా సర్దార్ జనానా కిస్తాం.

వీరి రాకవలన ఆంధ్రదేశ మెట్లు బాధింపబడి యలమటచెందెనో అప్పటి శాసన గ్రంథకర్త యొక్కఁడిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

కేచి ద్ధనాఢ్యాః పరిబాధ్యమానా
  ధనాయ సాపై ర్వివిధై రుపాయైః
కేచి న్నిరీక్ష్యైవ చ పారశీకాన్
  సద్య స్త్యజన్ ప్రాణ మధన్వతో౽న్యే॥

ద్విజాతయ స్త్యాజిత కర్మబంధా
  ధిగ్నాశ్చి దేవ ప్రతిమాస్సమస్తాః
నివృద్ధిరస్త్రై శ్చిరకాల భుక్తా
  సవేశ్మసస్య పారిషదాగ్రహారాః॥

అత్రైకర్షణ లాభే హావై
యవనైః బలాత్కారాత్
దీనా దీనకుటుంబాః కృషీవలా
నాశమాపన్నాః
ధన దారాదికే స్వానాం
కస్మిన్నప్యపి వస్తుని
స్వాయత్తతా మతిర్నాద్య భూ
ద్భువి తస్యాం మహాపది॥
పేయాస్సురా గోపిశితం చ భోజ్యం
లీలావిహారో ద్విజమారణం చ
అత్రాన్త మాసీ ద్యవనాధమానాం।
కథం ను జీవేద్భువి జీవలోకః॥
ఇత్థం తై ర్యవనాధమైః
ప్రణాశ్యమానం త్రైలింగ
ధరణీతలం సురారి కల్పైః।
త్రాతారం కమపి హ్యద్య
ప్రవిందమానం సంతేపే
వన మివ దావవహ్ని జుష్టం॥

ఇట్లు మహమ్మదీయుల రాకవలన దేశీయ జనతయు ధర్మశీలయును సంక్షోభించిన దొక యాంధ్రావని యందు మాత్రమె కాదు, దక్షిణభారతమంతయును వారి దౌర్జన్యమును సహింపజాలక అసిలిపోయినది. ద్రావిడ స్థితిని గంగాదేవి మధురా పురంధ్రిచె నిట్లు వివరింప జేసినది.

దక్షిణాకాశి యదక్షిణాకాశి యయ్యె
సుందరేశ్వరు డసుందరేశ్వరు డయ్యె
మధురాపురి యమధురాపురి యయ్యె.

ఇప్పు డప్పురి వ్యాఘ్రపురి యనుటకు దగి యున్నది; శ్రీరంగనాథుని యాలయము పాడుపడి శిథిలమై కూలిపడ సిద్ధమై యున్నది. ఇటుకలు రంగశాయిపై బడునని భయము జెంది ఆదిశేషుడు దన పడగలను గప్పి సంరక్షించుచున్నాడు; ఇక చిదంబర కనక సభాపతి స్థితి చెప్పనుదాన, సాలెపురుగుల గూండ్లా దేవునికి మొలకలైనవి; గజదైత్యుని సంహరించి నందుల కడని యేనుగులు కవిసి తమ కర్కశ దంతములతో గ్రుమ్మి తమ కసియు పగదీర్చుకొనుచున్నవి. శివకేశవులకె ఈ దుర్గతి పట్టినప్పుడు చిల్లర దేవతల మాట వేఱుగ విచారింపవలయునా? వారి ఇక్కట్టులు గూడ కవాట సంపుట ప్రతిమల బుర్రలు చెరి తొల్య గృహసంధులగడ్డిపట్టి గర్భితలము లెల్లెడ విర్రిగి పైబడియున్న దశను తలచుకొనిన దుఃఖము నాపుటకు శక్యము గాక యున్నది. మున్ను మృదుమృదంగధ్వానములు మారు మ్రోగుచుండిన దేవకులములు నేడు నక్కల యూళల కాశ్రయములైనవి. ఇక ద్విజాతుల గతి నాలకింపుడు. హోమధూమసౌరభములచే నావృతములైన బ్రాహ్మణాగ్రహారములందు వేపుడు మాంసముల గడుసుకంపు గుబులుకొనుచున్నది; వేదవాదములు ప్రతిధ్వనించు చుండిన చోట్ల తురుష్కుల వికృత సింహనాదంబులు చెలగుచున్నవి. ఎచ్చట వారిజాక్షుల యందెల రవళి చెవుల కింపుగొల్పుచుండెనో అచ్చట ద్విజాతుల కాలి సంకెలల ఝంకారములు కర్ణవిదారణము సేయుచున్నది. స్త్రీల మైపూత గంధముచే వాసితమైన తామ్రపర్ణీ పూరము తురుష్కులు అనుదినము దంపు గోసహస్రముల రక్తధారలచే మిశ్రమై రక్తవంతియై పరిణామ మందినది.

"అంతర్హితంబయ్యె నకట వేద విరావ
మడగిపోయె నహో నయంబు పెంపు
ధర్మకృత్తింజార। దారిలేనిద యయ్యె
జారిత్రి పరిశుద్ధి బదలగలసె
సుకృతాభిధేయంబు సొదజొచ్చె నద్దిరా
యాభిజాత్యంబ ప్రసమయాను నంద
జెనుకటియలె దేవవిభుడు వర్షింపడు
వసుధ యీనేరదు వసుసమృద్ధి
యవనులు హరింప మిగిలినయట్టి వారి
తనుమను హరింపజొచ్చె నసమయమునక"—

అని యంగలార్చెనది మధురాపురాధి దేవత.

ఉదాహృతమైన సమకాలిక శాసనగ్రంథ సాక్ష్యములవలన మహమ్మదీయులచే హిందువు లప్పు డెట్లు హింసింపబడినదియు దెల్లము కాగలదు; కాని ఈ దురవస్థ చిరస్థాయి కాలేదు; స్వల్పకాలమున నె మహమ్మదీయుల యధికారము కూలబడినది. వారు పెట్టు ఈతిబాధలకు దాళజాలక ఆంధ్రులు తిరుగబాటు చేసి ముసునూరి నాయకుల యాధిపత్యము క్రింద ఘోరముగ పోరి వారిని వెడలనడచి దేశమును మహమ్మదీయదాస్యమునుండి విడిపించి జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునరుద్ధరించిరి; ఆంధ్రదేశ చరిత్రయందిది మహోజ్జ్వలతమమైనఘట్టము. భరతఖండమునందు జరిగిన ప్రథమ జాతీయ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ

మిగిరెను. ఖైబరునుండి కామరూపము వరకును హిమా
చలమునుండి సేతువుదాకను హిందూప్రజ సమస్తమును
తురకల కోటువడి, జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును గోలు
పోయి యధోగతిపాలయి నవయుచుండిన కాలమున
ఆంధ్రులు మొండిధైర్యముతో వారి నెదిర్చి పారదోలి
తమ స్వాతంత్ర్యమును పునరుద్ధరించుటయే కాక దాక్షి
ణాత్య భారతీయ పారతంత్ర్య విముక్తికి మార్గదర్శకు
లగుట సంస్తవనీయాంశమే కదా. వారి జాత్యభిమాన
మును శౌర్యపరాక్రమాదులను తలంచి వారి సంతతి
వారమైన మనము గర్వపడుట సహజమే కదా. ఇట్టి
అసామాన్య పరాక్రమమును ప్రదర్శించి జాతీయ
స్వాతంత్ర్యమును పునరుద్ధరించినను దానిని స్థిరముగ
నిలుపుకొనజాలక పోయిరి దీనికి ప్రబలమైన కారణము
వారి యనైకత్యమే. ఆంధ్రజాతియొక్క సహజగుణ
ములందొకటగు మెక్కటికోరు 'ఎవరికివారే యమునా
తీరే' యను లోకోక్తిలోని సత్యము వారికి సంపూర్ణ
ముగ నన్వయమగుచున్నది. కులప్రత్యేకతల మాటల
నటుండనిచ్చి రాయలసీమ, తెలంగాణ సర్కారులు
మున్నగు ప్రాంతీయ ప్రత్యేకతలను నిలబెట్టుకొనుట
కొరకు కొట్లాడుచుండు మనకు ఇది విపరీత
ముగా గన్పట్టరాదు. నాటికిని, నేటికిని మన
జాతి స్వభావము మారక యట్లే నిలిచియున్నది.
శత్రుసమ్ముఖమున ఆంధ్రులెల్ల గూడిమాడి యేకమై
పోరాడి స్వాతంత్ర్యము సాధించినను ఆ శత్రువు
తొలగిపోయిన పిమ్మట ఐకమత్యమే బలమనుటను
విస్మరించి ముసునూరు నాయకుల యేకాధిపత్యము
నొల్లక స్వాభిమానపరులైన దొరలు పెక్కండ్రు
పోరాడదొడగిరి. వీరిలో నద్దంకి కొండవీటి రెడ్లును
రాచకొండ వెలమనాయకులును ప్రముఖులు. వీరికి
ముసునూరివారి యాధిపత్యము గిట్టలేదు. కావున
వారి యాధిపత్యము నెట్లయిన గూలద్రోసి స్వతంత్రు
లగుటకు ప్రబల ప్రయత్నములు సేయదొడగిరి. రెడ్ల
కంటె వెలమలె ముసునూరివారికి ప్రక్కలోని
బల్లెములవలె బాధింప నారంభించిరి. యుక్తాయుక్త
ములను పరిగణింపక హిందూజాతికి సహజశత్రువు
లైన మహమ్మదీయులతో జెలిమిచేసి వారి సహాయము
వలన ముసునూరి కాపయ నాయకుని వధించి ఓరు
గంటితోగూడ తెలంగాణమును సర్వము నాక్రమించు
కొనిరి. తాత్కాలికముగ లాభకరమైనను తురకలతోడి
పొందు కాలక్రమమున సర్వనాశకారియై వెలమల నాశన
మునకే కాక తెలంగాణ దాస్యమునకును దారి చూపి
నది. కాపయ నాయకుని మరణముతో దేశైక్యభావ
మడుగంటిపోయినది. ఏకాధిపత్యమునకు బదులు
బహునాయకత్వమైనది మాత్స్యన్యాయము ననుస
రించి బలవంతులు దుర్బలులను హింసింప గడగిరి.
తుదకు తెలంగాణమున వెలమ రాజ్యమును తీరస్థాంధ్ర
మున రెడ్డిరాజ్యమును విజయవంతములై నిలిచినవి.
వీనితోగూడ ఆంధ్ర కర్ణాట సంయోగ ప్రదేశమున
వెలిసిన విజయనగర రాజ్యమును గూడ చేర్చవలసి
యున్నది. దాని చరిత్ర ఇందుకు భిన్నమైనది. విజయ
నగరమునకు కంపిలిరాజ్యము పుట్టుక. ఆ రాజ్యము
మ్లేచ్ఛాక్రాంతమైనప్పుడు అచటి రాజకీయోద్యోగు
లలో ప్రముఖులను ఢిల్లీ సుల్తాను బందీకృతులను
గావించి తనతోగూడ కొనిపోయి వారికి బలాత్కార
ముగ మహమ్మదీయమతము నొసగి చెంత నుంచుకొని
యుండెను. తీరస్థాంధ్రమున స్వాతంత్ర్యోద్యమప్రాబ
ల్యమువలన మహమ్మదీయుల యధికారము నశించుట
జూచి కంపిలి ప్రజలుగూడ విజృంభించి సుల్తాను
యొక్క ప్రతినిధిపై తిరుగుబాటుచేసి యతని నావె
గొందినుండి వెలుపలికి రానీయక యరికట్టిరి. వారికి
సహాయులై పూర్వపు తెలంగాణమునుండి చాళుక్య
సోమదేవరాజును పశ్చిమమున కర్ణాటకమునుండి
హొయ్సలముమ్మడి బల్లాళరాయలునువచ్చి రాష్ట్రమును
జాలభాగము నాక్రమించుకొనిరి. ఈ వర్తమానము
దెలియవచ్చినంతటనె సుల్తాను కంపిలి రాజ్యమును
సంరక్షించుటకొరకు పూర్వము తాను ఖైదుచేసి తెచ్చి
నిర్బంధమునం దుంచియుండిన యుద్యోగిజనులను
బంధనమువాపి వారిలో ప్రధాన పురుషుని కంపిలికి
ప్రతినిధిగ నియమించి కొంత సైన్యమునిచ్చి యంపెను.
అతను కంపిలి రాజ్యమును ప్రవేశించినంతటనె
బల్లాళరాయునితో యుద్ధమున కారంభించెను. కాని
జయలక్ష్మి యతని వరింపదాయె; రణమున సైన్యము
ఛిన్నాభిన్నమైపోయెను. అంతట చేయునది లేక
తుంగభద్రాతటమున పంపాక్షేత్రమున తపము సేయు
చుండిన విద్యారణ్య యతీశ్వరుని యాశ్రమమునకుబోయి
యతని సహాయము నర్థించెను. రెండు నియమములకు
అతడొప్పుకొను పక్షమున సహాయ మొనర్తునని విద్యా
రణ్యులు వాక్రుచ్చిరి. ఒకటి, అతడును అతని తోడి

వారును మహమ్మదీయ మతమును త్యజించి మరల హిందూధర్మమును స్వీకరింపవలయును; రెండవది, పంపాపతి విరూపాక్ష దేవుని రాజ్యమున కొడయనిగ నంగీకరించి తా నా దేవుని ప్రతినిధియై రాజ్యము సేయుట కొప్పుకొనవలయును. ఈ నియమముల కాతడొప్పుకొనెను. విద్యారణ్యస్వామి యాతనికి ధనమిచ్చి శత్రులనోడించు మార్గమును చూపెను. అతడంత శత్రువులను జయించి పారదోలి కంపిలి రాజ్యమును సర్వమును స్వాధీనపరచుకొని యానెగొంది రాజధానిగ ప్రజాపాలనము సేయుగడగెను. అచిరకాలముననె విద్యారణ్యస్వామి. ఆరాజ్యముయొక్క భావిగరిష్ఠతను గ్రహించి యానెగొంది దానికి తగిన రాజధాని కాదని నిశ్చయించి తుంగభద్ర యొక్క యవ్వలి గట్టున విరూపాక్ష స్వామివారి యాలయపరిసరమున విజయనగరమను నూతన నగరమును నిర్మించి దానిని ఆనూతన రాజ్యమునకు రాజధానిగ జొనర్చెను. విద్యారణ్య నిర్మితముగుట వలనను సమస్త విద్యల కిరవగుట వలనను దానికి మొదటినుండియు విద్యానగరమని నామాంతరము గలిగినది. ఆ పురము పేరిట దానిక్రింది రాజ్యమును విజయనగర సామ్రాజ్యముగా ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

ఈ విస్మృత రాజ్యముల మాట ఇప్పుడింత దూరమేల చెప్పవలసి వచ్చినదనగా నది హిందూసంఘమునకు జేసిన మేలును విశదపరచుట కొరకె. వానికృషి మూలముననె ఆర్య ధర్మములు ఉత్తర హిందూస్థానమునందు వలె సంకరము గాక నేటి వరకును దక్షిణభారతమున వర్ధిల్లుట. దేశైక్యము విచ్ఛిన్నమై పెక్కు చిన్న సంస్థానముల కెడమిచ్చినను ధర్మోద్ధరణ కార్యము సర్వత్ర చక్కగనే సాగినది. ముసునూరి నాయకులును వారితోపాటు రెడ్లును, వెలమ దొరలును, తక్కిన సంస్థానాధిపతులును జీర్ణమై పోవుచుండిన ధర్మమునకు ప్రాణముపోసి సంరక్షించిరి. వారు సంరక్షింప నడుముగట్టిన ధర్మమునకు దేవబ్రాహ్మణ ధేనువులు ముఖ్యచిహ్నములు, ఈ మూటిని సంరక్షించి పెంపొందించిన లోకకల్యాణముగలుగునని వారియభిప్రాయము. కావున వారు మహమ్మదీయుల దుండగముల వలన సంభవించిన దురవస్థను తొలగించి హిందూ సంఘమును పూర్వపు స్థితికి దెచ్చుటకు దమ యావచ్ఛక్తిని వినియోగించిరి. శిథిలమైన దేవాలయములను బాగు పరచిరి; నూతనముగ పెక్కింటిని నిర్మించిరి; తురకలు హరించిన బ్రాహ్మణాగ్రహారములను వారికి మరల తీసి యిచ్చుటయే కాక క్రొత్త బ్రహ్మదేయములను గల్పించి యజ్ఞాది క్రతువులు సల్పుటకును, వేదాధ్యయనము సేయుటకును సకల శాస్త్రములను విద్యలను అభివృద్ధి సేయుటకును దగిన వసతులేర్పరచిరి. ఇట్లు అన్ని రాజ్యముల ప్రభువులును ధర్మము నుద్ధరించి సంరక్షించుటకు శక్తి వంచనలేక ప్రయత్నము సల్పినను విజయనగర చక్రవర్తుల వలె పట్టుదలతో నాకార్యమును నెరవేర్చియుండలేరు. ఉపపత్తి లేమిమాట నటుండనిచ్చి వానికి విజయనగర సంస్థానము వలె ధర్మోద్ధరణ సంరక్షణలు పరమావధి కాదు. విజయనగర రాజ్య మన్య రాజ్యములవంటిది కాదు అది దేవస్వము; దానికొడయడు మనుజుడు కాడు; పంపాపతి విరూపాక్షుడె దాని కధినాథుని మీద ఉగ్గడించి యున్నాడను; దాని పాలకులు ఆదేవుని యొక్క పాదపత్యగాండ్రు; ఆయన పేరనె వారు సమస్తకార్యములను నిర్వహింపవలసియుండినది. ప్రత్యేకము ధర్మోద్ధరణ కొరకె యారాజ్యముద్భవిల్లిన దగుట చేత తత్కార్య నిర్వహణమె పంపాపతి కార్యకర్తలైన యారాజ్యపాలకులకు ముఖ్యకర్తవ్యమాయెను. ధర్మోద్ధరణ కంటె ధర్మసంరక్షణమె బహుకష్టతరమాయెను. ధర్మ సంరక్షణార్థము విజయనగర సామ్రాజ్య పాలకులు 1336 మొదలు 1650 వరకు మూడు శతాబ్దులకు పైబడిన కాలము ఎడతెగక మహమ్మదీయులతో పోరాడవలసి వచ్చినది రక్కసి తంగడి సంగ్రామమునకు బయలు వెడలు నప్పుడు అళియరామరాయ లాడిన మాటలీ పట్టున జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనదగి యున్నవి. 'ఈ దేశమున్నదో ధర్మదేశము. ఈ ధర్మ సంస్థానము నేల బ్రాహ్మణుల పాలికి వచ్చినది. దేవస్థానములును పుణ్యక్షేత్రములును విద్యావంతులును గలిగిన ఈసింహాసనము మీద వారి (మహమ్మదీయుల) యాజమాన్య వలసిన కారణమేమి?... సకల సైన్య యుక్తముగ నడచి పోయి శత్రువులను పొడిచి నాశనము చేయుదున్నాను, అనిపలికి హిందూ ధర్మద్వేషుల నెదుర్కొనుటకై యుద్ధభూమికి నడచినవాడు. ఇట్లు కంటిని రెప్పవలె విజయనగర పాలకులు హిందూధర్మమును సంరక్షించినందువలననె దక్షిణదేశము పుణ్యభూమి యను ప్రసిద్ధిగాంచి భారతీయుల కెల్ల యాత్రాస్థానమాయెను. ఆ (విజయనగర) రాజ్యములోను దేవాదాయ

బ్రహ్మాండాయం పుణ్యతీర్థములు, పుష్కరిణులు గలిగి యున్నది; ఇదిగాక విష్ణువు ప్రత్యక్షమై వెంకటాచల మున నున్నాడు; ఆ రాజ్యములో నుండే స్వామికి. కడమ రాజ్యములలో పెద్దలు, బుద్ధిశాలులు, బ్రాహ్మలు, యతీశ్వరులు, మఠాధిపతులు రాజులు మొదలైన వారలందరున్నూ కానుక కప్పము కొంచు బోయి స్వామికి సమర్పించుచున్నారు. కర్ణాటక (అనగా విజయనగర) సింహాసనాధిపతులు పుణ్య శ్లోకులు మన మత సాంప్రదాయములను కులాచార మర్యాదలను సాంఘిక వ్యవస్థలను ఇరువదియవ శతాబ్దారంభము వరకును మారక పూర్వ స్థితి యందె వర్ధిల్లుటకు విజయనగర చక్రవర్తుల కృషియే ముఖ్య కారణము.

ఇంతవరకు మహమ్మదీయుల యాగమనము వలన దక్షిణదేశమందు హిందూ ధర్మ సంస్కృతు లెట్లు క్షీణదశకు వచ్చెనో; ఆంధ్రులు వారి నెట్లు పారదోలి నష్టమైపోయిన విజాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునః ప్రతిష్ఠించిరో; ఐకమత్యము ఎట్లు భగ్నమై కంపిలి, రాజకొండ విజయనగర రాజ్యము లుత్పత్తిలినవో, ఇతర సంస్థానములవలె కాక విజయనగరమునకు హిందూ ధర్మోద్ధరణ సంరక్షణములే ముఖ్య కర్తవ్య మాయెనో స్థూలముగ సూచించినాడను. ఇక విజయనగర చక్రవర్తులు తమ కర్తవ్యమును ఏయే మార్గముల నవలంబించి యెట్లు తృప్తికరముగ నిర్వర్తించిరో కనుగొందము.

(1) ధర్మోద్ధరణ సంరక్షణ కొరకు విజయనగర రాజులు మహమ్మదీయులతో మూడు వందల యేండ్లు మించిన కాలము యుద్ధ మొనర్చిరని ముందు చెప్పి యున్నాను. ఈ మహమ్మదీయులు రెండు తెగలకు జెందినవారు (1) ఉత్తరమున భామినీ సుల్తానులను వారివంశ మంతరించిన పిమ్మట స్వాతంత్ర్యము వహించిన వారి సామంతసర్దారులను విజయనగరమునకు గర్భశత్రులు. వారు విజయనగర సామ్రాజ్యము నెప్పుడెప్పుడు కబళింతుమాయని సమయమును వేచి యుండిరి. వీరితో యుద్ధము విజయనగరాధీశ్వరులకు తప్పని సరి యాయెను. (2) దక్షిణమున మధురాపురి తురుష్కులు. 1323 వ సంవత్సరమున ఢిల్లి సుల్తాను మహమ్మద్ బీన్ తుగ్లక్ మధుర పాండ్య రాజ్యమును నిర్మూల మొనర్చి సేతుబంధ రామేశ్వరము పర్యంతము వ్యాప్తమైన దేశమునంతటిని తన రాజ్యమున గలుపుకొని దానిని పాలించుటకొక మండలాధికారిని నియమించెను. ఇతడు 1334 లో సుల్తానుపై తిరుగుబాటుచేసి స్వతంత్రుడాయెను. ఇతని నే ఆంధ్ర కావ్యకర్తలు దక్షిణ సురత్రాణుడని పేర్కొని యున్నారు. ఇతడును ఇతని తరువాతి వారును క్రూరస్వభావులు, జనహింస వారికి కరము ప్రియమైన క్రీడ; వీరి దుండగములు ఇంతకు పూర్వ ముదాహృతమైన గంగాదేవి కృత మధురా విజయమునందు వివరింపబడి యున్నది. దానిని ఇచ్చట మరల తిరుగ వర్ణించెడి యావశ్యకత లేదు. ఈ విపత్తు నుండి దాక్షిణాత్య హిందూ ప్రపంచమును గాపాడ నిశ్చయించి 1356 నుండి 1377 దాక విజయనగరమును పాలించిన మొదటి బుక్కరాయలు తన పుత్రుడైన కుమారకంపరాయల నాయకత్వము క్రింద మధుర మహమ్మదీయులపై నొకదండయాత్ర నంపెను. కుమార కంపరాయలు తండ్రి యాజ్ఞానుసారము దండు నడుపుకొనిపోయి 1371-72 వ సంవత్సరమున మధుర తురుష్కులను నిర్మూలనము గావించి రామేశ్వర పర్యంతము వ్యాప్తమై యుండు యావద్దక్షిణ దేశమును విజయనగర చక్రవర్తి యేలుబడి క్రిందికి తెచ్చెను.

మహమ్మదీయుల యాటోపమును డిందుపరచి దేశమంతటను శాంతిభద్రతలను నెలకొల్పి విజయనగర ప్రభువులు ధర్మోద్ధరణ కార్యమునకు బూనుకొనిరి. తమ పూనికను నెరవేర్చుట కొరకు వారవలంబించిన మార్గములు మూడు. దేవాలయ జీర్ణోద్ధరణము మొదటిది. ఇది సామాన్య కార్యము కాదు. శాసనములనుబట్టి చూడగా నప్పుడు తురుష్కులచే విధ్వస్తములైన దేవాలయముల సంఖ్య నూరారులని తెలియవచ్చుచున్నది. విధ్వస్త దేవాలయములు సామ్రాజ్యమునందెల్ల యెడలను గానవచ్చుచుండినను ద్రావిడ దేశమునందు బహుళమై యుండెను; కావున దేవాలయజీర్ణోద్ధరణ కార్యమచ్చట విశేషముగ జరుగవలసి వచ్చినది. జీర్ణోద్ధరణమనగా విడిపోయినట్టి గాని శిథిలావస్థ నందినట్టి గాని దేవాలయములను బాగుచేయుట మాత్రము గాదు. నిత్యనైవేద్య పూజాపురస్కారాది దైనందిన కార్యకలాపమును నిర్వర్తించుటకును, నిత్యోత్సవ, పక్షోత్సవ, మాసోత్సవ, వర్షోత్సవాదులను తగరీతిని నడుపుటకు ఏర్పాటులను గావింపవలసి యుండెను. పేరుగల దేవాలయము లన్నింటి యందును స్వామివారి సేవకు రాజనగరియందువలె డెబ్బది రెండు నియోగము

ఉండెడివి. దేవాదాయములు మాత్రమే కాక ఈ డెబ్బదిరెండు తెగల పరిచారకుల వృత్తులను సయితము మహమ్మదీయులు హరించి యుండినందున దేవాలయములందు కొలువులు యథాపూర్వము నడచుటకు నష్టమైపోయిన దేవాలయములతో పాటు సమస్త పరిచారకుల వృత్తులను మరల సమకూర్చవలసి యుండెను. కుమార కంపరాయలును నతని గొలుచుచుండిన మంత్రి సామంత దండనాథాది అధికారవర్గమును ఈ కార్యము నెట్లు నెరవేర్చిరో వారి శాసనములను బరిశీలించి చూచిన తెలియ గాగలదు. జీర్ణోద్ధరణముతో పాటు నూతన దేవాలయ నిర్మాణమును ప్రారంభమాయెను; కాని తుళువ వంశజులు రత్నసింహాసన మధిష్ఠించు నందాక ఈ కార్యము విపులముగ సాగలేదు. వీరిలో కృష్ణరాయాచ్యుతులు ముఖ్యముగ స్మరింపదగినవారు, రాజధాని విద్యానగరమందు కృష్ణరాయలచే గట్టింపబడిన కృష్ణస్వామి యనంతశయనాలయములును విఠ్ఠలేశ్వరాలయ భాగములును కంచి కాళహస్తి తిరువణ్ణామల శ్రీరంగాది క్షేత్రములందు మంటప గోపుర ప్రాకారాదులును, ద్రావిడమండలమున పెక్కుతావులలో నగోరలై నిలచియుండు రాయగోపురములును పేర్కొనదగినవి; అచ్యుతరాయలు విజయనగరమున నిర్మించిన పట్టాభిరామ అచ్యుతరాయస్వామి యాలయములు ప్రసిద్ధిజెందినవి. తుళువ వంశజుల తీర్థయాత్రాభినివేశము ప్రస్తుతింపదగియున్నది. నరస నాయకుడు మొదలుకొని సదాశివరాయల వరకు అందరు రాజులును పెక్కుమారులు తీర్థయాత్రలు చేసి షోడశ మహాదానములను గావించి నట్లు చెప్పుకొనియున్నారు.

'కాంచీ శ్రీశైల శోణాచల కనక సభా వేంకటాద్రి
ప్రముఖ్య
స్వావత్యాం వల్యాం సవేణ్యాం తిరుతి విధిత
ద్యూఖ్యయసే శ్రేయం
దేవస్థానేషు తీర్థేష్వపి కనకతులాపూరుషాదీని నానా
దానా న్యైర్గోపదాన్యైరపి సముఖలైరాగమోక్తాని
తాని.'

అందరును తీర్థయాత్రాసక్తులైనను కృష్ణరాయలు తక్కినవారి నధఃకరించినవాడు. సింహాచలమునుండి సేతువుదాక ఉభయసముద్రమధ్యస్థ దక్షిణ భారత వసుంధరలో ఆ మహారాజు సేవింపని ముఖ్య దేవస్థానము లేదు. భూ, ధన వస్తు వాహనాదులను సమర్పింపని దేవుడు లేడు—కాని తుళువవంశజులు తీర్థయాత్రలు సేయుటతోడను, దానము లిచ్చుటతోడను తృప్తి జెందియుండలేదు; ప్రతిదినమున సభాస్థానమున కొలువుదీరిన వెంటనే, 'స్థలాంతరాలనుంచిన్ని వచ్చిన అయ్యంగార్లనున్ను ఆరాధ్యపీఠంవారలనున్ను ఉచితాసనములందు కూర్చుండ నియమించి అష్టస్వయంవ్యక్తం శ్రీరంగం శ్రీముష్ణం వెంకటాచలం సాలగ్రామం తోతాద్రి నైమిశారణ్య పుణ్యక్షేత్రం ఇది మొదలయిన స్థలములకు సురక్షితము గలదా? పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశాత్మక మైనయేకామ్రనాథ జంబునాథ, అరుణాచలేశ్వర, కాళహస్తీశ్వర, చిదంబరం మొదలయిన డెబ్బైరెండు దేవస్థలాలున్ను పదునెనిమిది శక్తులకున్ను నిండుపడితరములు గలిగి నిత్యోత్సవములు గలిగి వున్నవా? అని విచారించువారు. అయ్యంగార్లును ఆరాధ్యపీఠాలవారును చెప్పెడి సమాధానములను విని యనంతర మితర విషయములను పరికించెడివారు." రాయపీఠాధిపతులు స్వయముగ దేవాలయాదుల స్థితి ననుదినమును విచారింప గడగిన నవి యభివృద్ధినంది మేల పెంపొందక పోయెడివి!

రెండవది బ్రాహ్మణ సంరక్షణ—నేడిది విపరీతముగ గన్పట్టవచ్చును. అప్పటివారి మూఢ మతవిశ్వాసమె దీనికి కారణమని చెప్పువారు కలరు. చారిత్రక దృష్టితో పరిశీలించి చూచిన ఇట్టి తలంపున కవకాశము కలుగదు. అప్పుడు బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషించిన ప్రభువులు కేవలము మూఢ విశ్వాస సంపన్నమనస్కులై యట్లు చేయలేదు. తెలివితేటలయందును యుక్తాయుక్త వివేకమునందును మన పూర్వీకులు మన కేవిధమునను దీసిపోయినవారు కారు. సంఘపురోవృద్ధికి బ్రాహ్మణుడు ప్రధానుడని వారు గుర్తించిరి. ఇప్పటివలెనే అప్పుడును బ్రాహ్మణులు జీవయాత్రను సాగించుటకొరకు అనేక మార్గముల నవలంబించుచుండినను ఇప్పటి బ్రాహ్మణులవలె నప్పటివారు తమ కులధర్మములను త్యజించి కేవల బ్రాహ్మణాభిధేయమాత్రులై యుండలేదు. ఆయుధోపజీవులైనను వర్తకులైనను రాజకీయోద్యోగ నియుక్తులైనను వేదాధ్యయనమును నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను వర్జించినవారు కారు. సర్వశాస్త్రములును విద్యలును, కళలును వారి వశమై యుండినవి. విజ్ఞానాభివృద్ధి వారిపై నాధారపడి

యుండినది. తపస్స్వాధ్యాయనిరతులై ఐహికాముష్మిక ధర్మముల నెరిగి పరమార్థచింతయందె కాలము గడుపు వారి సంఖ్య బహుళము. కావున విద్యలను పెంపొందించి విజ్ఞానము నభివృద్ధిచేసి ప్రజాశ్రేయమును సమకూర్పఁ దలపెట్టిన రాజులందరును బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషింపవలసి వచ్చినది; కావున భరతఖండమును పాలించిన రాజన్యులెల్లను బ్రాహ్మణుల నాహ్వానించి భూదానాదికము లిచ్చి యగ్రహారముల నేర్పరచి వారి గ్రాసవాసములకును సుఖజీవనమునకు దగిన వసతు లేర్పరచి; యజ్ఞాది వైదికకర్మలను నిర్వర్తించుటకును, వేదాధ్యయనాధ్యాపనములు సల్పుటకును ప్రోత్సాహము సేయువారు. తత్కారణమువలన బ్రాహ్మణాగ్రహారములెల్ల విద్యాలయము లయినవి. విద్యాభివ్యాప్తికొరకు ప్రత్యేక పాఠశాలలు కళాశాలలు విశ్వవిద్యాలయములు లేనికాలమున నీ యగ్రహారములెట్టి ప్రాముఖ్యమును వహించియుండెనో సులభముగ గ్రహింపవచ్చును. మరియొక విశేషము; ఆ కాలమున న్యాయపాలనకై ప్రత్యేకమైన ఏర్పాటు లెవ్వియును లేవు. వ్యవహారములను విచారించి తీర్మానించుటకును నేరములను శోధించి నేరస్థులను దండించుటకును రాజ్యాధిపతులు ప్రత్యేక న్యాయశాఖలు కోర్టులు మున్నగు వానిని స్థాపించువారు కారు. న్యాయపరిపాలన యంతయు చాలవరకు ధర్మాసనముల మూలమున సాగునది. ఈ ధర్మాసనములు స్థిరమైన న్యాయస్థానములు గావు. వ్యవహారము కలిగినప్పుడు వాదిప్రతివాదులు రాజుయొక్క గాని అతని ప్రతినిధియొక్క గాని యాదేశముచొప్పున నేదేని యగ్రహారమునకు ధర్మమునకు పోవువారు. అప్పుడా యగ్రహారికులు ధర్మశాస్త్రవిశారదులైన మహాజనులను తీర్పరులుగ నియమించి యొక సభను కూర్చువారు; ఈ సభకే ధర్మాసనమని పేరు. ధర్మాసనమువారు చేయు తీర్పును రాజుగాని యతని యధికారులుగాని అమలులోనికి దెచ్చెడివారు. ఇట్లు బ్రాహ్మణాగ్రహారములు న్యాయస్థానములై రాజ్యాంగవిధానమున తావుకొనినవి. కావుననే మహమ్మదీయులను పారదోలి జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునఃప్రతిష్ఠ గావించిన ముసునూరి నాయకులేమి వారి యనంతరము రెడ్డివెలమ రాజులేమి, బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషించిరి. ఇక వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపకులైన విద్యానగరభూమీశ్వరుల మాట చెప్పవలయునా? వారిచ్చిన యగ్రహారముల భాగోగులను విచారించుటకై రాయసంస్థానమున నొక ప్రత్యేక పాలనశాఖ యుండెడిది. దీనికి ధర్మశాఖ యని పేరు; వీరనరసింహరాయల కాలమున నీ శాఖ కధ్యక్షుడు ధర్మాసనము ధర్మయ్య. ప్రతిదినమును రాయలవారు కొలువుదీరిన పిమ్మట దేవాలయముల స్థితిగతులను విచారించిన తరువాత ప్రాచీన రాజ్యములో అగ్రహారములకును, ఆంధ్రదేశం, హొయిసల దేశం, మొరసునాడు, మలెనాడు, కరాటం, ఘట్టిపీను చేర చోళ పాండ్య మగధ మళయాళ ఆదిగాగల అగ్రహారములకున్ను అవిధి ఆటంకములులేక బ్రాహ్మణులు నిత్యకర్మానుష్ఠానపరులై ఋగ్యజుస్సామాధర్వణ పారీణులయి, షట్శాస్త్రపారీణులయి, పంచయజ్ఞ పరాయణులయి అతిథి సంతర్పణలు జేసుకొని నిర్విచారపడయి యున్నారా యని యడిగెడివారు. బ్రాహ్మణపోషణయం దిట్లు నరపతిచక్రవర్తులు శ్రద్ధ చూపినందువలననే దేశము తురకాణ్యమున గలియునందాక నిల్చినవి; దక్షిణ భారతమున హిందూ ధర్మ సంస్కృతులను సుస్థిరముగ బాదుకొల్పినవి.

మూడవది విజ్ఞానపోషణము — ఈ సందర్భమున మొట్టమొదట స్మరింపదగిన విషయ మొక్కటి కలదు. రాయసంస్థానము హిందూధర్మ సంరక్షణకొరకై యుత్పన్నమయినను రాయ సింహాసనాధ్యక్షులు తమ రాజ్యపాలన పద్ధతులను సంకుచిత దృష్టితో నేర్పరచుకొనలేదు. సామ్రాజ్యమందలి సకల సమయముల ప్రజలను సమైకదృష్టితో బరిపాలించుటయే పరమోత్కృష్టమైన పద్ధతియని వారు గ్రహించిరి. మొదటి బుక్కరాయలు సామ్రాజ్యమునందు పెక్కుతావులలో జైనులకును, వైష్ణవులకును గలిగిన మత వివాదములను దీర్మానము జేయుచు జైన, వైష్ణవ దర్శనములకు భేదము లేదనియు నొక దర్శనమునకాపాదించు కీడు మేళ్లను మరియొక దర్శనమునకు గూడా కీడు మేళ్లుగ బరిగణింపబడవలయు ననియు వైష్ణవులు జైనులకు జేసిన యన్యాయమును దాను సహింపజాల ననియు దెలియజెప్పి వారిని సమాధానపెట్టెను, బుక్కరాయలతరువాత రాయపీఠము నధిష్ఠించిన రాజపుంగవులందరును అతనిచే ప్రతిపాదింపబడిన జైన వైష్ణవ దర్శన సమత్వమును సర్వసమయములయందును అనువర్తింపజేసిరి. రాయపీఠాధిపతులు తాము స్వయమే

మతము నవలంబించినను అన్యమత పరాఙ్ముఖులు గాక అన్ని మతములను ఆదరించి గౌరవించుచు వచ్చిరి. శివకేశవాదులకును జైన తీర్థంకరాది జైన దైవతముల కును ఆలయములను నిర్మించుటకును వంగు నిత్య నైవేద్య పూజాపురస్కారాది దైనందిన కృత్యములను నడుపుటకును ఖండస్ఫుటిత జీర్ణోద్ధరణాది నవకర్మలను సాగించుటకును భూదానాదికముల నిచ్చి తగు వసతులను గల్పించువారు. దేవరాయ అచ్యుతరాయ అళియ రామరాజాదులు పరమత సహిష్ణులయిన మహమ్మదీయుల యెడ కూడ సౌహార్దము జూపి వారి యుపయోగార్థము మసీదులను గట్టించియిచ్చిరి. రాయవంశస్థుల హృదయవైశాల్యమును సర్వసమానదృష్టియు వ్యక్తమైనది యొక్క మతవిషయమునందు మాత్రమె కాదు. విజ్ఞాన పరిపోషణయందును నిట్టి విశాలదృష్టితోడనె జాతిమత వర్ణ భాషా విభేదములను పాటింపక విద్వజ్జనములకు ఆశ్రయమొసగి వారిని సారస్వతసేవకు బురికొల్పిరి. కవులను పండితులను శాస్త్రవేత్తలను కళాభిజ్ఞులను జేరదీసి పోషించుటయేకాక విద్వత్సభలను సమకూర్చి సమాగత నానాదేశ విద్వత్ప్రకాండులచే శాస్త్రవాదములను జేయించి గౌరవించువారు. దక్షిణాధీశుని ముత్యాలశాలయు, సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముని ప్రతి వసంతోత్సవ కవిపండిత సమావేశములును నీపట్టున స్మరింపదగినవి. రాయల విద్యాభిమానము పెంపునను కవిపండిత పక్షపాతము వలనను విజయనగరమునకు విద్యానగరమను నామాంతరము సార్థక మాయెను

ఇక రాయల యాశ్రయమున విజ్ఞాన మెట్లభివృద్ధి యాయెనో యొక్కించుక తెల్పుట యుక్తము. మొట్టమొదట విచారింపనగినది వైదికవిద్య. మహమ్మదీయులచే వేదాధ్యయనపరులైన బ్రాహ్మణు లెల్లయెడలను బాధింపబడి యుండిన కారణముగను, గ్రంథాలయములూడదముట్టుగ నాశము గావింపబడియుండుట వలనను దేశమునందు వైదికవిద్య యణగారిపోయెను, వేదార్థమును గ్రహించి వివరింపగల విద్వాంసుల సంఖ్య సన్నగిలెను. కావున విద్యారణ్యయతీంద్రుల యాదేశానుసారము సనాతన ఆర్యధర్మములను ఉద్ధరింప కంకణము గట్టుకొని వేదమార్గప్రతిష్ఠాపకులను బిరుదు వహించిన విద్యానగర చక్రవర్తులు వేదార్థమును వెల్లడిచేయుట తమ ప్రథమ కర్తవ్యమని నిశ్చయించి తత్కార్యమును నిర్వహించుటకు తమ కుల గురువైన మాధవాచార్యుల తమ్ముడైయున సాయణాచార్యులను నియమించిరి. ఆయన వేదవిద్యా విశారదులైన విద్వాంసుల సహాయమున వేదములకు నాలుగింటికి భాష్యమును విరచించెను—దీనికి సాయణ భాష్యమని పేరు. సాయణాచార్యుల మార్గము ననుసరించి రాయల ప్రేరణ వల్లను రాజకుమారుల ప్రోత్సాహముల వల్లను పెక్కండ్రు విద్వాంసులు గృహ్య శ్రౌతధర్మ సూత్రములమీద వ్యాఖ్యానములు రచించిరి; అందు దేవరాజను నతడు యాస్కాచార్యుల నిరుక్తమునుమీద వ్రాసిన నిఘంటు వ్యాఖ్య ప్రసిద్ధి కెక్కినది. కొన్ని స్వతంత్ర రచనలు కూడ బయలు వెడలినవి. చౌండపాచార్యుని ప్రయోగరత్నమాల స్మరింపదగినది. వైదిక గ్రంథ పరిశోధన క్రీ. శ 15వ శతాబ్దాంతమువరకు సాగినది. వేదములతో పాటు షడ్దర్శనములు కూడ పండితుల పరిశోధనకు గురియాయెను. అన్నిటికంటె వేదాంత మత్యధికముగ నభివృద్ధి జెందెను. మాధవ విద్యారణ్యుల దరువాత కాలమునందప్పయ్య దీక్షితులు మున్నగు తత్త్వవిద్యా విశారదులు అద్వైత వేదాంతమును గూర్చి పెక్కు సుప్రసిద్ధ గ్రంథములను రచించిరి. వేదాంతదేశికులు పిళ్లైలోకాచార్యులు మనవాళ మహామునులు లక్ష్మీకుమార తాతాచార్యులు కందాళ దొడ్డయాచార్యులు మున్నగువారు విశిష్టాద్వైతమును గూర్చియు నక్షోభ్యతీర్థులు బ్రహ్మణ్యతీర్థులు, వ్యాసతీర్థులు రాఘవేంద్రతీర్థులు మొదలైనవారు ద్వైతమును గూర్చియు ననేక గ్రంథములను వ్రాసిరి. వీరి కృషికి ఫలితముగ పై మూడు సమయముల సిద్ధాంతములును జనసామాన్యమునకు సుపరిచితము లాయెను వేదవేదాంగ వేదాంతముల వలె సారస్వతము కూడ సర్వతోముఖముగ నభివృద్ధి జెందెను. కావ్యము చంపువులు, గద్యకావ్యములు, నాటకములు, శాస్త్రగ్రంథములు ప్రశస్త లంపటములుగ వెలువడినవి గంగాదేవియొక్క మధురావిజయమొక్కటె చెప్ప పేర్కొనదగిన శ్రేష్ఠకావ్య మెద్దియు విరచింపబడలేదు. మధురావిజయము చరిత్రాత్మకమైన కావ్యము. అందు గంగాదేవి తన భర్తయైన కుమారకంపరాయలు మధురా సురత్రాణుని జయించిన వృత్తాంతమును వర్ణించినది. ఆమె మార్గము ననుసరించి డిండిమ కవులును దరువాతి నాయకయుగమున

రామభద్రాంబయు సాళువాభ్యుదయాచ్యుతరాయాభ్యుదయ రఘునాథాభ్యుదయాది కావ్యములను రచించిరి. ఇవి చరిత్ర రచయితల కత్యంతోపయుక్తములైనను సాహిత్యవిమర్శకుని కివి సామాన్య రచనలని తోచకపోవు. వేదాంతదేశికుల యాదవాభ్యుదయము, హంససందేశము లను కావ్యములని ప్రసిద్ధికెక్కినవి. యాదవాభ్యుదయమున కప్పయ్యదీక్షితులవంటి మహనీయుడు వ్యాఖ్యానము రచించుటయే దాని యొక్క ఉత్కృష్టతను నిరూపించుచున్నది. చంపువులలో ముఖ్యమైనది యోగుబ తిరుమలాంబయొక్క వరదాంబికా పరిణయము. ఇదియు చరిత్రాత్మకగ్రంథమే. గద్యకావ్యములలో శ్రేష్ఠమైనది వామనభట్ట బాణుని వేమభూపాలచరితము. వామనుడు విద్యారణ్యుల శిష్యుడు. బహుగ్రంథకర్త. భట్టబాణుని రచనలకు సదృశమైన గద్యకావ్యమును నిర్మింపవలయునని వేమభూపాల చరితము రచించెను. కొంచెమించుమించు నితని గద్యభట్టబాణుని రచనకు చేర్చవచ్చునని విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. నాటకము లనేకము వెలువడినవి. కృష్ణమిశ్రుని ప్రబోధచంద్రోదయము ననుసరించి విశిష్టాద్వైతపరముగ రచించిన సంకల్పసూర్యోదయము గణుతికెక్కినది. వామనభట్టబాణుడు రఘునాథచరిత కనకలేఖాకల్యాణములను రెండు నాటకములను రచించెను. విరూపాక్షమహారాజులు నారాయణీయ విలాసమను నాటకమును ఉన్మత్తరాఘవమను ప్రేక్షణికమును రచించెను, కృష్ణదేవమహారాయలు జాంబవతీపరిణయమును వ్రాసెను. ఇంకనెన్నో సంస్కృత నాటకములు రాయల యుగమున రచింపబడినవి కలవు; కాని యీ నాటకము లెవ్వియు పూర్వకృతులతో బోల్పదగినవి కావు. నాటకములతోబాటు భాణములను ప్రహసనములుకూడ నప్పటివారి యాదరమునకు పాత్రములైనవి. వామనభట్టబాణుని శృంగారభూషణ భాణమును అరుణగిరినాథ డిండిముని సోమవల్లీయోగానంద ప్రహసనమును ఆయాతెరగతి రచనలలో ప్రశంసాపాత్రములైనవి. రాయలయుగమున శాస్త్రపరిశోధన చక్కగ సాగినది. గాంధర్వ నాట్యాలంకార వైద్యశాస్త్రములు ముఖ్యముగ నిచట పేర్కొనదగినవి. విద్యారణ్యులవారు సంగీతశాస్త్రముపై నొకగ్రంథమును రచించెనని చెప్పుదురు. అది ఇంతవరకు ఉపలబ్ధము గాలేదు. శార్ఙ్గదేవ కృత సంగీతరత్నాకర మీ యుగమును సంగీత విద్వాంసుల పరిశోధనకు గురియైనది. తెలుగుదేశమున మొట్టమొదట నీ పరిశోధనకు పునాది వేసినవాడు రాచకొండ ప్రభువు సర్వజ్ఞసింగభూపతి. ఇతడు సంగీతరత్నాకరముపై నొక వ్యాఖ్యను రచించెను. ఇతనితరువాత ముమ్మడి ప్రౌఢరాయల యాస్థానము నలంకరించిన కల్లరసు మరియొక వ్యాఖ్యానమును వ్రాసెను. కల్లరసు నివ్యాఖ్య కర్ణాటక సంగీతమునకు పునాదియని సంగీత విద్వాంసులు చెప్పుదురు. కృష్ణదేవరాయల యాస్థాన విద్వాంసుడైన బండారు లక్ష్మీనారాయణ సంగీతసూర్యోదయమును అచ్యుతరాయల కాశ్రితుడైన సోమదేవుడు తాళాధ్యాయమును అళియ రామరాయల ప్రధానియైన వాగ్గేయకార రామయామాత్యుడు స్వరమేళకళానిధిని రచించిరి. నాయకయుగము రాయల యుగమున కనుబంధమని చెప్పవచ్చును. విద్యానగర పతనానంతరము తంజావూరు సర్వవిద్యలకు నెలవాయెను. రఘునాథుడును వాని మంత్రియైన గోవింద దీక్షితుడును, దీక్షితుని పుత్రుడైన యజ్ఞనారాయణ దీక్షిత వెంకటాధ్వరులును సంగీతవిద్యావిచక్షణులు. వారిచే విరచింపబడిన సంగీతసుధ చతుర్దండిప్రకాశికల నెరుంగని సంగీతవిద్వాంసులుండరు. నాట్యశాస్త్రము, సంగీతమునం దొకభాగముగ పరిగణింపబడుటచేత దానిగూర్చి ప్రత్యేకగ్రంథములు వెలువడలేదు. కాని విజయనగర సంస్థానమున గాకపోయినను కొండవీటిలో నది ప్రభువతంసుల ప్రత్యేకాదరాభిమానములకు పాత్రమాయెనని వసంత రాజీయ నాట్యచింతామణ్యాది గ్రంథములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. అలంకార శాస్త్ర పరిశోధన ఆంధ్రదేశమున కాకతీయయుగమునవె ప్రారంభమాయెను; విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము దీనియొక్క ప్రథమఫలమని చెప్పవచ్చును. సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని రసార్ణవ సుధాకరమును, విశ్వేశ్వరుని చమత్కార చంద్రికయు దీనికి తరువాత విరచింపబడిన యుత్తమగ్రంథములు. విజయనగర సామ్రాజ్యమున వెలువడిన యలంకార రచనలలో భోగనాథుని యలంకారసుధానిధి మొదటిది. భోగనాథుడు మాధవవిద్యారణ్య సాయణాచార్యుల కనుజన్ముడు. క్రీ. శ. 1355 ప్రాంతమున నెల్లూరు రాజ్యమును పాలించిన రెండవ సంగమరాయలయొక్క నర్మసచివుడు. అలంకార సుధానిధి ఇంకను ముద్రితము గాలేదు. ఆ కాలమున విరచింపబడిన యలంకార శాస్త్ర గ్రంథములలో దాని స్థాన మున్నతమైనదని

వాఙ్మయవిమర్శకుల యభిప్రాయము. తరువాత రాయరాజ్యమున వెలసిన యలంకారశాస్త్రజ్ఞులలో నెల్ల నప్పయ దీక్షితులు వాసికెక్కినవాడు. అతని చిత్రమీమాంస లక్షణావళులు సుప్రసిద్ధ గ్రంథములు; అతని కువలయానందము జయదేవుని చంద్రాలోకమునకు వ్యాఖ్యయైనను స్వతంత్ర గ్రంథమువలె విరాజిల్లుచున్నది. రాయరాజ్యమున వర్ధిల్లిన అలంకారశాస్త్రవేత్తలెందరో కలరు. వారి నిచ్చట పేర్కొనుటకైన వీలుపడదు. పరహిత బిరుదాంకితుడైన వైద్యకుటుంబ మొకటి రెడ్డిరాజుల యాశ్రయమున వర్ధిల్లినట్లు శాసనములవలన దెలియుచున్నది; కాని పరహితసంహిత రచయిత కా కుటుంబముతో నేదియేని సంబంధము కలదో లేదో తెలియదు. ఇమ్మడి బుక్కరాయల ప్రాణాచార్యుడైన లక్ష్మణాచార్యుడు వైద్యరాజవల్లభము నను గొప్ప గ్రంథమును రచించెను. ఇది యింకను ముద్రితము గాలేదు.

సంస్కృతమును బోలి దేశభాషలను గూడ విజయనగరాధీశ్వరు లాదరించి పోషించిరి; కాని దేశభాషలన్నిటిని వారు సమానదృష్టితో జూడలేదు. ద్రావిడముకంటె నధికముగ కన్నడమును, కన్నడముకంటె నతిశయముగ నాంధ్రమును వారాదరించి మన్నించిరి. రాయపీఠాధిపతులలో దవిశ్శ రచయితలను జేరదీసి గౌరవించిన ప్రభువు కృష్ణరాయలొక్కడే; కన్నడమునకు సంగమవంశ కాలమునను కృష్ణరాయల కాలమునను కొంతకొంత రాయల యాస్థానమున ప్రాపు గలిగినది; కాని తెలుగునుబోలి దానికి రాయసంస్థానమున ప్రాధాన్యత లభింపలేదు. మొదటి హరిహరరాయల కాలమునుండి ముమ్మడి వెంకటపతిరాయల కాలమువరకు తెలుగుకవుల కాశ్రయ మిచ్చి వారిని గ్రంథరచనకు ప్రేరేపింపని రాయలు లేరు; రాయలమార్గము ననుసరించి సామంతామర నాయకాది సమస్తాధికారివర్గమును దెలుగుభాషయెడ నాదరము చూపుటవలన దాని ప్రాబల్యమతిశయమై దక్షిణభారతమందెల్లయెడలను రాజభాషయై నాగరకతకు ముద్రయై పెంపొందెను. రాయల యుగమున ఆంధ్ర సారస్వతమెట్లభివృద్ధి నందెనో యక్షరాస్యులైన యాంధ్రులందరకు తెలిసిన విషయమే; దాని వివరించి యిప్పుడు నేను విస్తరించి చెప్పవలసిన యావశ్యకత లేదు. కాని పండితులును విమర్శకులును సామాన్యముగ దృష్టింపక విడిచిపెట్టు విషయమొక్కటి కలదు. దాని నిప్పుడు స్మరింపక తప్పదు. అన్యభాషల కవులవలె ఆంధ్రకవులు స్వతంత్ర రచనలను దలపెట్టక సంస్కృతగ్రంథములను దర్జుమా సేయుటలో దృష్టినుంచిరి. రామాయణ మహాభారతాది సుప్రసిద్ధ దేశేతిహాసములనే కాక అష్టాదశ పురాణములను ఉపపురాణములను స్థలపురాణములను, కావ్యనాటకాది వివిధ సంస్కృతగ్రంథములను దెనిగించిరి. దీనికి కారణమేమి? స్వతంత్ర గ్రంథరచనకు శక్తి చాలమి చేతనని కొందరు సమాధానము చెప్పుదురు. ఇది సరియైన సమాధానము గాదు. ఏలనగా వారు తెనిగించినవి 'తు' 'చ' తప్పని భాషాంతరీకరణములు గావు. స్వతంత్రనిర్మాణసామర్థ్యము వారికి గలదని రుజువుసేయగల సాక్ష్యము వారి తెనుగుసేతలందు కలదు. వారట్లు సంస్కృతగ్రంథముల ననువదింపగడగుటకు వాస్తవమైన కారణము వారి పోషకులను దృష్టిపరచుటకొరకే. సంస్కృతభాష నెరుగనివారికా భాషలో గుప్తమైయుండు మతసిద్ధాంతములను ధర్మవిశేషములను ఎరుకపరచుటకు ఆకాలపు రాజులును సామంతులును దమ యాస్థానమందలి కవులను వినియోగించిరి. వారి యాంధ్రీకరణముల మూలమున ఆర్యసంస్కృతి యాంధ్రులకు సంక్రమించినది. సంస్కృతభాషా పరిచయము లేకపోయినను నేటి యాంధ్రులకు సంస్కృత వాఙ్మయవిశేషములు కరతలామలకమగుట ఆరాజుల ప్రసాదమువలననె. ఇదియె విజయనగర రాయలు మన సంస్కృతికి జేసిన ప్రధానసేవ.

విగ్రహవ్యావర్తని

ఆర్య నాగార్జునుడు

పూర్వపక్షము

సర్వభావ సమితి సర్వత్ర నిఃస్వభా। వమ్ము యయిన, నిఃస్వభావమగుచు
వఱలు మీ వచస్సు స్వాభావ్యవినివర్తి। న క్రియా సమర్థ సమ్ము కాదు.

పైగ మీవాక్కు సస్వభావమ్మటంచు। నాలకించి మీదు ప్రతిజ్ఞ హానినిబొందె;
వైషమిక దోషమద్దాన ప్రాప్తమయ్యె; కాన హేత్వంతరమ్ము వక్తవ్యమగును.

మాటలాడకు మన్నట్టి మాడ్కి యిదియు। నగు నటన్నది మీ బుద్ధి యగునయేని,
అదియు యుక్తమ్ము; సత్తైన పదము చేత। పొడమ నున్నట్టి శబ్దమ్ము కెడయగలదు.

ప్రతిషేధ ప్రతిషేధ్యంబు తెఱఁగు నిట్టిద యటంచు చూడసూపిన, నే
చితికది దూరం; బిటు మీ। ప్రతిజ్ఞ లాక్షణిక దోష పరతం బోవున్.

భావములకు ప్రత్యక్షాప బడసి పరిచి। వర్తితమ్ముల గావించు వాడ వేని,
ఆ ప్రమాణమ్ము లేనిదే యగును గాన। భావములు దేనిచేత లభ్యమ్ము లగును?

ఇంద్రియకము చే ననుమాన మాగమోప। మానములు మూడు ప్రత్యక్షమానితములు;
త దనుమా నాగమ ప్రసాధ్యమగు నర్థ। సమితి దృష్టాంతమున గూడ సాధ్యమగును.

ధర్మతత్త్వజ్ఞులు కుశల ధర్మతత్త్వ। కలన, లోక స్వరూప విజ్ఞానులీ ప్ర
పంచ సంస్థితి నంగీకరించువారు; శేష ధర్మసంస్థితి నిల్లె చెప్పవలయు

నైర్యాణిక ధర్మంబు, లనైర్యాణిక ధర్మములు, న నైర్యాణికముక్
నైర్యాణికమ్ము తత్త్వ ప్రష్టారాగ్రేసరుల చేత నాదిష్టంబుల్.

ధర్మములకు స్వభావమ్ము తనర దేని, నిఃస్వభావమ్మనకు పేరు నిగడరాదు;
అభిధ సస్వభావమునకే యమరుచుండు; వస్తుహీనమ్ము నామమ్ము పరగు టెట్లు?

అనువాదము : శ్రీ జి. వి. కృష్ణరావు

ధర్మమునకంటె వేఱుగా దనరునేని। యభిధ, యదియు నేతద్ధర్మమందు నుండ
బోదు; ధర్మమ్మునకు నన్య భూతమగుచు। నున్నదో యది యుపదేశ నార్హమగును.

ఉన్నదానికే ప్రతిషేధ మొప్పుచుండు — ।నిలయమున బాత్ర లేదని పలుకుచుందు;
మట్టులే స్వభావ మ్మున్న యపుడ కాన। బడునుగాదె యద్దాని వ్యావర్తనమ్ము.

ధర్మముల్ నిఃస్వభావత దనరునేని। ఏది మీమాటచే బ్రతిషేధనమందు?
ధర్మముల్ ప్రతిషేధ్యముల్ తనరునేని। యవియ సద్వాక్కున బ్రతిషేధ్యమ్ము లగును.

మూఢమతి మృగతృష్ణికాంబువుల గ్రాహ। మెట్లు ప్రతిషేధ్య మగుచున్న, దట్లె నిఃస్వ
భావతా భాసమాన ధర్మావలోకిత। మ్మసత్య తత్త్వము నివర్తనము పొందు.

అనుట యుక్తమ్ముకాదు; గ్రాహాదికములు మూడు, ప్రతిషేధ మాదిగా బొలుచు త్రిపుటి
కలసి యాఱు ధర్మమ్ములు గ్రాలుచున్న వనుచు నంగీకరించుటే యగును జుమ్ము.

గ్రాహ మది లేనిదగునేని, గ్రాహ్యమట్లె। యల గ్రహీతయు లేనివా డగునయేని,
వానితోపాటు ప్రతిషేధ భావ మాదియైన త్రితయమ్ము లేనిదే యగును జుమ్ము

ప్రతిషేధ ప్రతిషేధ్య। ప్రతిషేద్ధలు గల్గరేని, భావము లెల్లన్
స్థితిమై సిద్ధించును; వాని తత్త్వ మీకైవడి పరినిష్ఠంబొందున్.

అందుచేత హేతువసిద్ధమగును; నిఃస్వభావతను నేది హేతువై పరగఁగలదు?
హేతు రహితమ్ముగా నర్థ మెనగునేని, అర్థమయ్యదెట్లు ప్రసిద్ధి నందగలదు?

భావ నస్వభావత్వ నివర్తనమ్ము। హేతుహీనత సిద్ధి నీకెనయునేని,
భావ సస్వభావత్వమ్ము వఱలుచుంట। హేతు హీనత సిద్ధి నాకెనయగలదు.

హేతువున కున్కి, భావ సంఘాతమునకు। నిఃస్వభావత్వ కలనమ్ము నిశ్చయించు
వాదమెట్లు గన్న ననుపపన్నమగును; వర్తిలను నిఃస్వభావ భావమ్ము జగతి.

ప్రథమమున ప్రతిషేధ, మాపైని దాని। విషయ ముండు నన్నను, కాక పీనివ్యత్య
యమ్ము చెప్పికొన్నను సిద్ధి యగుటలేదు; ఒక్కతఱి నున్న స్వాభావ్య మున్నదగును.

సశేషము

ఆంధ్ర పురోగమనం

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక

శ్రీ పి. వి. ప్రసాదరావు

ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళిక పరిసమాప్తి కావటంతో ఆ కాలంలో గడించిన అనుభవాలను పురస్కరించుకొని, ప్రజల అవసరాలను వారి సహకారాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికను రచించడం జరిగింది. ఇది 1956 ఏప్రిలు 1 వ తేదీన అమలునకు వచ్చింది. ఇది వెనుకటి దానికన్నా అన్ని విధాల విశిష్టమైనది. ఎందువలనంటే జిల్లాల వారీగా గల పరిస్థితులను దృష్టిలో పెట్టుకొని దీన్ని రచించారు. అనగా అడుగునుంచి ఈ ప్రణాళికను తయారు చేసుకుంటూ వచ్చారన్నమాట.

ప్రజల అవసరాలను తీర్చే లక్ష్యంగా పెట్టుకున్న ఈ ప్రణాళికలో, రాష్ట్రంలో వ్యవసాయోత్పత్తిని పెంచడానికి ఉద్యోగావకాశాలను విస్తృతం చేయటానికి, వెనుకబడిన తరగతుల వారిని ఉద్ధరించడానికి, జీవిత ప్రమాణాలను అభివృద్ధి చేయటానికి సాంఘికాభివృద్ధి ప్రణాళికలద్వారా సుహృత్తర చైతన్యాన్ని తీసికొనిరావటానికి, ఎక్కువ అవకాశాలు ఇవ్వబడినవి. ఇదంతా చాలా పెద్ద వ్యయంతో కూడిన పని. నిజానికి ప్రతిగ్రామంలోనూ ఒక్కొక్క అభివృద్ధి ప్రణాళికను అమలు జరపటం, ప్రతి జిల్లాలోను ఒక పెద్ద పరిశ్రమను నెలకొల్పటం, జరగాలంటే కనీసం రు 500 కోట్లు అయినా కావాలి. కాని ఆర్థిక స్తోమతు దృష్టిలో నుంచుకొని, వీలయినంత మేలు చేకూర్చాలనే ఉద్దేశంతో ఈ క్రింది విధంగా ఆయా పద్దులకు ధనాన్ని కేటాయించారు. మొత్తం కేటాయించిన ధనం రు 116.20 కోట్లు. కాని ఈ మొత్తం రు 150 కోట్ల వరకు పెరగవచ్చునని అనుకొనుచున్నారు. ఇక పద్దుల వివరాలు.

వ్యవసాయం : రు 16 కోట్లు. జాతీయ విస్తరణ పథకాలు : రు 11 కోట్లు. సాగు, విద్యుత్సౌకర్యాలు : రు 56 కోట్లు. పరిశ్రమలు : రు 10 కోట్లు. ప్రజారోగ్యం : రు 8 కోట్లు గృహ నిర్మాణం : రు 2 కోట్లు విద్య: రు 8 కోట్లు. సాంఘిక సంక్షేమం: రు 3 కోట్లు.

ఆయా రంగాలలో సాగుతున్న పురోగమనాన్ని గూర్చి క్లుప్తంగా తెలియజేస్తాను.

వ్యవసాయం

రాష్ట్రంలో నూటికి 70 మంది వ్యవసాయం మీదనే జీవిస్తున్న కారణంగా, వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న వృత్తులలో వ్యవసాయం ముఖ్యమైనదైన కారణంగా, వ్యవసాయాభివృద్ధికై ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలో ఇందుమిందుగా రు 16 కోట్లు కేటాయించారు. జపాను వరిసాగు విధానాల ద్వారా, నమూనా వ్యవసాయ క్షేత్రాలద్వారా, వ్యవసాయ, వాణిజ్య పంటలకు సంబంధించిన పరిశోధనల కేంద్రాల ద్వారా, మేలిరకపు విత్తనాల సరఫరా ద్వారా, సకాలపు వ్యవసాయపు ఋణాలద్వారా, భూసార సంరక్షణ విధానాలద్వారా, నీటి వనరుల అభివృద్ధిద్వారా, రసాయనిక ఎరువుల సరఫరా ద్వారా, ఇంకను అనేక విధాల, వ్యవసాయ రంగంలో చెప్పుకోదగిన అభివృద్ధి జరుగుతున్నది.

అధికాహారోత్పత్తి పథకాలద్వారా 8 లక్షల టన్నులు ఇతర నీటిపారుదల ప్రాజెక్టులద్వారా 2 లక్షల 80 వేల టన్నులు ధాన్యం అదనంగా పండించటానికి ప్రయత్నాలు విరివిగా జరుగుతున్నవి. కొత్త భూములు అనేకం సాగులోకి వస్తున్నవి. జొన్నల నిమిత్తం ప్రాంతీయ పరిశోధనకేంద్రాలను స్థాపిస్తున్నారు. ఉత్తమజాతి పశువులను పెంపొందచేయటానికి మార్గాలను అమలుపరుస్తున్నారు. జాతీయ విస్తరణ కేంద్రాలలో 800 విత్తనాల క్షేత్రాలను ప్రారంభిస్తారు. పచ్చిఎరువుల ఉత్పత్తి 12 లక్షల టన్నుల వరకు పెరుగుతుంది. భూసార సంరక్షణకోసం

తీసికొంటున్న చర్యలవలన 8600 ఎకరాల భూమి అదనంగా సాగులోనికి రానున్నది.

అంతేగాక పశువుల గ్రాసం విషయంలోకూడా ప్రభుత్వం శ్రద్ధ తీసికొంటున్నది. పశువుల తిండికి పనికివచ్చే పంటలను అధికంగా పండించాలనీ, ప్రతి తాలూకాలోనూ సరిగా మంచిరకం పచ్చికను పెంచే విధానాన్ని ప్రదర్శించే కేంద్రాలను ప్రారంభించాలని ప్రభుత్వ సంకల్పం.

ఇదంతా ఇలా ఉండగా, బాపట్లలోని వ్యవసాయకళాశాలను అన్నివిధాల అభివృద్ధి చేస్తున్నారు. నవీన వ్యవసాయ విధానాలలో ప్రతి ఏటా 72 మంది కర్షకులకు ఇప్పుడు శిక్షణను ఇస్తారు. ఇప్పటి వ్యవసాయపరిశోధనా కేంద్రంలో ఏటా 500 మంది మేస్త్రీలకు, ఫీల్డుమెన్‌కు శిక్షణ ఇస్తారు.

ఈ విధంగా చూస్తే, వ్యవసాయరంగంలో ఎంత అభివృద్ధి జరుగుతున్నదీ సులభంగా అవగతం అవుతుంది.

విద్యా రంగం

విద్యా రంగంలో అభివృద్ధి సాధించటానికి 760 64 లక్షలు కేటాయించారు. ఆంధ్రదేశం విద్యారంగంలో చాలావరకు పురోగమనాన్ని సాధించింది. ఈ నాడు మనకు రెండు విశ్వవిద్యాలయాలు-ఆంధ్ర, వెంకటేశ్వర-ఉన్నవి. తిరుపతిలో 1954 సెప్టెంబరు 2 న వెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం నెలకొల్పారు. ఈ రెండూగాక గుంటూరుకు ప్రత్యేకంగా విశ్వవిద్యాలయం ఒకటి ఏర్పడే అవకాశం ఉన్నది. (ఒక్క గుంటూరు జిల్లాలోనే 14 కళాశాలలు 1146 హైస్కూళ్లు, 2566 ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలు, 182 నిర్బంధ ప్రాథమిక విద్యాకేంద్రాలు, 40 వయోజన కేంద్రాలు, 12 ట్రెయినింగు స్కూళ్లు ఉన్నవి.

ప్రాథమిక విద్యాలయాల విషయంలో గానీ, వయోజనవిద్యాలయాల విషయంలో గానీ, బేసిక్ విద్యాలయాల విషయంలో గానీ సంస్కృత పాఠశాలల విషయంలో గాని, ఉన్నతపాఠశాలల విషయంలో గానీ బ్రహ్మాండమైన అభివృద్ధి ఈ ద్వితీయ ప్రణాళిక పూర్తి అయ్యేలోగా రానున్నది. 2000 బేసిక్ విద్యాలయాలు, 20 కొత్త ఉన్నతపాఠశాలలు, 1000 ఏకోపాధ్యాయ పాఠశాలలు నెలకొల్పబడనున్నవి 1500 పాఠశాలలను ప్రాతిపదిక పాఠశాలలుగా మారుస్తారు. ఈవిధంగా రాష్ట్రంలో విద్యాభివృద్ధిప్రణాళిక పూర్తి అయ్యేనాటికి బ్రహ్మాండంగా కనపడనున్నది.

నీటివసరులు-ప్రాజెక్టులు

ఆహారపంటలు గానీ, వాణిజ్య పంటలు గానీ, నీటివసరుల వ్యాప్తివలన, ప్రాజెక్టులవలన పెరగటం జరుగుతుంది కనుక, వ్యవసాయాన్ని నమ్ముకొని ఉన్న గ్రామసీమలు నిత్యకల్యాణం పచ్చతోరణంగా విలసిల్లాలన్న నీటివసరులు, ప్రాజెక్టులు అమలుజరుగాలి కనుక ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలో కృష్ణా,బారేజి స్కీము, తుంగభద్ర ప్రాజెక్టు, రాళ్ళపాడు ప్రాజెక్టు ఎగువ పెన్నార్ ప్రాజెక్టు, భైరవానితిప్ప ప్రాజెక్టు ఇంకను మరికొన్ని ప్రాజెక్టులు ప్రారంభింపబడినవి. తుంగభద్ర ప్రాజెక్టువలన ఆంధ్ర ప్రాంతంలో కనీసం 50 వేల ఎకరాలయినా సాగులోనికి వస్తవి.

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలో నాగార్జున సాగర్ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం చేర్చబడినది. ఇది ప్రపంచంలోని బ్రహ్మాండమైన ప్రాజెక్టులలో ఒకటి. దీని ఉత్తరపు కాలవఖర్చు రు 2620 లక్షలు, దక్షిణపువైపు కాలవఖర్చు రు 6110 లక్షలు. మొదటి కాలవవలన మొదటిపంట 1099 వేల ఎకరాలు, రెండవపంట 120 వేల ఎకరాలు సాగుఅవుతవి. ఇక రెండవకాలవవలన మొదటిపంట 2008 వేల ఎకరాలు, రెండవపంట 175 వేల ఎకరాలు సాగు అవుతవి. మొదటి కాలవపొడవు 140 మైళ్లు. రెండవకాలవ పొడవు 276 మైళ్లు.

ఈ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం పూర్తి అయ్యేటప్పటికి కనీసం పది సంవత్సరాలు పడుతుంది. దీనివలన సాగు అయ్యే భూములమీద వేయబడే పన్నులవలన దానికి అయ్యే పెట్టుబడిఖర్చులు రాగలవని అంచనా. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణతో ఈ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం చక్కగా సాగగలదు. దీనివలన రాష్ట్ర ఆర్థిక సంపూర్ణత్వానికి ఎంతో అవకాశం లభిస్తుంది.

సహకారం

సహకార పద్ధతులమీద ఫ్యాక్టరీలు (పంచదార, సిమెంటు) నెలకొల్పటానికి, గ్రామీణప్రాంతాలలో ఉత్పత్తిఅయిన సరకులను సహకారపద్ధతులపై అమ్మకం చేయించటానికి, ఈ ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలో ఎక్కువ అవకాశం ఇవ్వబడినది.

ఆయా గ్రామాలకు వినియోగ పడగలందులకై సుమారు 500 సహకారసంఘాలు స్థాపించబడనున్నవి. శాశ్వతంగా భూమిని బాగుచేసికొనటానికి, నీటి వనరులను బాగుచేసుకొనటానికి ఏటా సహకార బ్యాంకుల ద్వారా 48 లక్షలనుంచి 155 లక్షలవరకు అప్పులు ఇవ్వబడగలవు. ఉత్పత్తి ఋణాలు 55-56 లో 176 లక్షలుంటే 60-61 నాటికి 400 లక్షలవరకు పెరగగలవు. ధాన్యసేకరణకు సంబంధించిన ముఖ్యమైన కేంద్రాలలో 55 గిడ్డంగులు, మారుమూల గ్రామాలలో 120 చిన్న గిడ్డంగులు నిర్మిస్తారు. ప్రతిసంవత్సరం సహకారసంఘాల మూలసూత్రాలలో, వాని నిర్వహణ మార్గాలలో 31,500 మంది పంచాయితీదార్లకు శిక్షణను ఇస్తారు.

తిరుపతిలోని సహకార ఇన్‌స్టిట్యూట్‌లో ఏటా 50 మంది చొప్పున, అనంతపురం, రాజమండ్రి నగరాలలో కొన్నివందలమందికి శిక్షణ ఇవ్వబడుతుంది. వ్యవసాయ మార్కెటింగ్‌లో 62 మంది సహకారశాఖాధికారులకు, 50 మంది అధికార సభ్యులకు శిక్షణ ఇస్తారు.

ఆటు శిక్షణ ఇవ్వటంతోపాటు, సహకార పద్ధతులపై చిన్న చిన్న పరిశ్రమలుకూడా నెలకొల్పబడటం జరుగుతున్నది.

చేనేత పరిశ్రమ

రాష్ట్రంలోని కుటీరపరిశ్రమలన్నింటిలో చేనేతపరిశ్రమ ప్రముఖమైనది. రాష్ట్రంలో 21,90,000 పై చిల్లర చేనేత మగ్గాలున్నవి. దానివలన సుమారు 6 లక్షలమంది బ్రతుకుతున్నారు. చేనేత పారిశ్రామికులలో నూటికి 35 మంది సహకార సంఘాలక్రింద పనిచేస్తున్నారు. మిగిలినవారు మాస్టరు వీవర్ల క్రింద పనిచేస్తున్నారు. వీరినికూడా సహకార సంఘాలక్రిందికి తీసికొనిరావటానికి కృషి జరుగుతున్నది. తత్కారణంగా వీరికి సదుపాయాలు అనేకం లభ్యం కాగలవు.

1955-56 సంవత్సరంలో 1,38,54,000 రూపాయలు ఖర్చుకాగల పథకాలను అమలు జరుపటానికి, రాష్ట్రప్రభుత్వం అఖిలభారత చేనేతబోర్డు వారికి తత్సంబంధమైన కార్యక్రమాంశాలను పంపినది. అంతేగాక రాష్ట్రప్రభుత్వం సహకార పద్ధతులపై 77 విక్రయశాలలను నెలకొల్పింది. ఈ చేనేత పరిశ్రమవిషయంలో మరమగ్గాలను ప్రవేశపెట్టడానికి ప్రభుత్వాలోచనలో ఉన్నది కాని ఇది ఈ పరిశ్రమను నమ్ముకొన్న వారికి ప్రతిబంధకాలని ఆందోళన సాగుతున్నది.

విద్యుచ్ఛక్తి

విద్యుచ్ఛక్తి అనేది కేవలం ఒక సౌకర్యం మాత్రమే గాక, గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థను చక్కబరచే ఒక మహత్తర సాధనం అనికూడా గమనించాలి. అనేక గ్రామీణ పరిశ్రమలు సులభంగా సాగటానికి, వ్యవసాయాభివృద్ధి జరగటానికి, విద్యుచ్ఛక్తి అవసరమయిన కారణంగా ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికలోనే దీని విషయంలో అత్యంత శ్రద్ధ తీసికొనటం జరిగింది. తత్కారణంగా ఆ ప్రణాళిక పూర్తిఅయ్యేనాటికి 4300 వ్యవసాయ కేంద్రాలకు 13800 గ్రామ పరిశ్రమలకు విద్యుచ్ఛక్తి సప్లయి ఏర్పాటయినది. 681 పట్టణాలకు పల్లెలకు విద్యుద్దీపాల సౌకర్యం ఏర్పడినది. ప్రణాళిక ప్రారంభంలో 305 పట్టణాలకు మాత్రమే విద్యుచ్ఛక్తి లభ్యమయినది. ప్రణాళిక ప్రారంభం నాటికి 21,000 కిలోవాట్ల విద్యుదుత్పాదన శక్తి ఉంటే ప్రణాళిక అంత్యం నాటికి 62000 కిలోవాట్లవరకు పెరిగింది. సాలుసరి ఆదాయం ప్రారంభంలో 110 లక్షలయితే అంత్యం నాటికి 168 లక్షలవరకు పెరిగింది.

ఇక ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక విషయం:

విద్యుదుత్పాదన ప్రాజెక్టులకై ఈ ప్రణాళికలో 21.76 కోట్లు కేటాయించారు. ఇది, మొత్తం ప్రణాళిక ఖర్చు అయిన 118.8 కోట్ల రూపాయలలో 18% మాత్రమే.

ఈ ప్రణాళికా కాలంలో అమలు జరుపబడనున్న విద్యుచ్ఛక్తి పథకాలవలన 1564 పట్టణాలకు గ్రామాలకు విద్యుత్సరఫరా ఏర్పడుతుంది. సగటు తలసరి వినియోగం 20 యూనిట్లకు పెరుగుతుంది. అసలు ఈ విద్యుచ్ఛక్తిని ఎన్నో రెట్లు అభివృద్ధి చేయడానికి మాచ్‌ఖండ్ వద్ద 21,250 కిలోవాట్ల శక్తిగల మిగతా మూడు యంత్రాలను స్థాపించటం, తుంగభద్ర డాం వద్ద 9000 కిలోవాట్ల శక్తిగల నాలుగు యంత్రాలను స్థాపించటం, తుంగభద్ర నుంచి జలవిద్యుచ్ఛక్తిని పెంపొందించి 'గ్రిడ్' సప్లయిని పటిష్ఠం చేసేందుకు

నెల్లూరువద్ద 30 వేల కిలోవాట్ల థర్మల్ కేంద్రాన్ని ఏర్పాటు చేయటం జరుగుతుంది. ఈ పనులవలన అదనముగా 80,000 కిలోవాట్ల విద్యుదుత్పాదన శక్తి లభించటము, సాలుసరి ఆదాయం 147 కోట్లనుండి 315 కోట్ల వరకు పెరగటం సంభవిస్తుంది

రెండుకోట్ల పైగా జనాభా గలిగిన ఆంధ్ర రాష్ట్రానికి ప్రస్తుతం మాచ్‌ఖండ్, తుంగభద్ర జలవిద్యుచ్ఛక్తి పథకాలవలన విద్యుచ్ఛక్తి లభ్యమవుతున్నది. పీలేరు, శ్రీశైలము, సింగారెడ్డి, లక్ష్మీరెడ్డి, సిద్ధేశ్వరం పులిచింతల, నాగార్జునసాగర్ మొదలగు జలవిద్యుత్పథకాల వలన ఆంధ్రరాష్ట్రం యొక్క విద్యుచ్ఛక్తి అధికతరంగా ఇనుమడింపగలదు. తత్కారణంగా వ్యవసాయక, పారిశ్రామిక పురోగమనానికి పునాది రాయి వేయబడుతుంది.

లఘు, కుటీరపరిశ్రమలు

లఘు, కుటీరపరిశ్రమలవలన నిరుద్యోగ సమస్యను పరిష్కరించటానికి అవకాశం గల్గటమేగాక గ్రామీణజీవితంలో మహత్తరమైన ఆర్థిక చైతన్యాన్ని సాధించటానికి కూడా అవకాశం గల్గుతున్నది. ఇవి ఎక్కువగా కాకినాడ—పెద్దాపురం, కడప—కర్నూలు కమ్యూనిటీప్రాజెక్టు కేంద్రాలలో నెలకొల్పబడుతున్నవి. ఈ కేంద్రాలు స్వచ్ఛంద సేవద్వారా ప్రజలను సంఘటితపరచి, వారిచే కాయకష్టం విలువను, గౌరవాన్ని గుర్తింపచేయటానికి నెలకొల్పబడినవి. మొదటి కేంద్రంలో తేనెపట్టు పరిశ్రమ, కుట్టుపని, పాదరక్షల పరిశ్రమ, దంపుడుబియ్యం పరిశ్రమలు, రెండవ కేంద్రంలో తాపీపనివారి శిక్షణ, కంబళ్లనేత పరిశ్రమ, నూలువడుకు పరిశ్రమ, తేనెపట్టు పరిశ్రమ, దంపుడుబియ్యం పరిశ్రమ—వీనికి సంబంధించిన పథకాలు అమలులోవున్నవి.

సామర్లకోటను లఘుపరిశ్రమల కేంద్రంగా రూపొందించటానికి $3\frac{1}{2}$ లక్షల రూపాయలు వ్యయం కాగలదని, అందుకు కేంద్రపరిశ్రమలశాఖ నిర్ణయించినదని తెలుస్తున్నది.

ఉన్నికి, ఉన్ని నూలుకు రంగులువేసే ఫ్యాక్టరీని ఏలూరులో ఏర్పాటుచేయటానికి రాష్ట్రప్రభుత్వం కేంద్రప్రభుత్వానికి కొన్నిలక్షలు ఖర్చుఅయ్యే ఒక పథకాన్ని పంపినది. తివాచీ పరిశ్రమ పునరుద్ధరణకై సహకారశాఖవారు సమర్పించిన రూ 5 లక్షలు విలువగల పథకాన్ని ఆంధ్రప్రభుత్వం పరిశీలిస్తున్నది. ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణతో, వరంగల్‌లోని తివాచీ పరిశ్రమను కూడా ఈ ఏలూరులోని తివాచీ పరిశ్రమతో కలిపి, ఒకే ఒక పెద్దపథకంక్రింద అభివృద్ధి చేయటానికి అవకాశాలు లభిస్తవి.

ఇక తోళ్లపరిశ్రమ విషయం. ఆధునిక పద్ధతులలో తోళ్లను పదునుచేయుటంలోనూ పాదరక్షలు వగైరా చేయటంలోనూ యువకులకు శిక్షణఇచ్చే నిమిత్తం ఏలూరులో ఒక కేంద్రం ఏర్పాటుచేయుటానికి ఆంధ్రప్రభుత్వం నిశ్చయించినది. అందువలన అనేకమందికి జీవనోపాధి గల్గటమేగాక, నైపుణ్యం కూడా అలవరుచుకోటానికి అవకాశం లభ్యమవుతుంది. శిక్షణానంతరం వృత్తి ప్రారంభించేందుకు పనికరాలనిమిత్తం, తోళ్లనిమిత్తం, కోరినమొత్తం అప్పుగాకూడా ఇస్తారు. తోళ్లను పదునుచేసే పరిశ్రమవిషయంలో సహకారపద్ధతులపై పారిశ్రామిక ఎస్టేటు పథకాన్ని వివరాలతో సహా పూర్తిచేసి ఏ పారిశ్రామిక వేత్తలయినా పంపితే, దాన్ని ప్రభుత్వం సానుభూతితో పరిశీలిస్తుందని ప్లానింగ్ మంత్రి శ్రీ కళా వెంకట్రావుగారు అన్నారు.

అఖిల భారత ఖాదీ సంఘంవారు $1\frac{1}{2}$ లక్షలు ఖర్చుపెట్టి 38 గ్రామాలలో 6 వేలమంది నూలు వడికేవారికి, 450 మంది నేతపనివారికి పనులు కల్పించారు. కాకినాడ-పెద్దాపురం అభివృద్ధి కేంద్ర ప్రాంతంలో 1956 సంవత్సరంలో మొదటి మూడు మాసాలలో రూ. 5 లక్షలు విలువచేసే ఖద్దరు తయారయినది. సుమారు 265 వేల రూపాయలు వేతనాల క్రింద చెల్లించారు.

ఇదిగాక గుంటూరులో ఎనామెల్ వస్తువులు తయారుచేసే పరిశ్రమకు సంబంధించిన శిక్షణ కేంద్రం ఒకటి రు 80 వేలతో నెలకొల్పబడనున్నది.

గూడూరు, సింహాచలం, పాపానాయుడు పేట గుట్టూరు గ్రామాలలో గాజు పరిశ్రమ ఏర్పడినది. కొన్నికేంద్రాలలో గాజులేగాక పూసలుకూడా తయారు చేస్తారు. అంతేగాక శిక్షణకూడా ఇవ్వడం జరుగుతున్నది. గూడూరు కేంద్రంలో 15 మంది, సింహాచలంలో 15 మంది, పాపానాయుడు పేటలో 6 గురు ఈ పరిశ్రమలలో శిక్షణ పొందుతున్నారు.

మోకులు, త్రాళ్లు పేనడం పరిశ్రమలో, శిక్షణ ఇవ్వటానికి శాఖలలోనూ, కుంభకారక వృత్తిలో శిక్షణ ఇవ్వటానికి రాజమండ్రిలోనూ శిక్షణాలయాలు ఏర్పడినవి.

కొండపల్లి బొమ్మలు, ఏటికొప్పాక లక్క పిడతలు, తిరుపతి చందనపు బొమ్మలు, మొదలైన కుటీర పరిశ్రమల అభివృద్ధికి ఎన్నో అవకాశాలను ప్రభుత్వం కల్పిస్తున్నది.

ఇవన్నీగాక అంబర్ చర్ఖా కేంద్రాలు అచ్చటచ్చట నెలకొల్పారు. వీనిలో 1500 మందికి శిక్షణ పొందటానికి అవకాశాలను కల్పించారు.

ఈ విధంగా ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలోను లఘు, కుటీర పరిశ్రమల వ్యాప్తికి ఎంతో దోహదం కలిగినది.

ఇక పెద్దపరిశ్రమల విషయం

గరివిడిలో ఫెర్రోమాంగనీస్ ఫ్యాక్టరీ, త్వరలోనే నెలకొల్పబడగలదు గూడూరులోని పింగాణీ ఫ్యాక్టరీ, మైకాగనులు, రాజమండ్రిలోని కాగితపు మిల్లు, గుంటూరులోని గోతాలమిల్లు, చల్లపల్లి, వైకలూరు, చుండూరు, చిత్తూరు, పాలకొల్లు, గ్రామాలలో పంచదారఫ్యాక్టరీలు, తాడేపల్లిలోని సిమెంటు ఫ్యాక్టరీ, ఈ మొదలైనవన్నీ పెద్దపరిశ్రమల అభివృద్ధికి సంబంధించిన అంశాలను తెలియచేస్తవి. ఇవి సహకారపద్ధతులపై నెలకొల్పబడనున్నవి.

ఒక్క పరిశ్రమలను నెలకొల్పటమేగాక, ఆయా వానిలో శిక్షణను గరపటానికి విద్యాకేంద్రాలు కూడా గలవు. కాకినాడలోని పోలీటెక్నిక్, సిరమిక్ స్కూలు, వుయ్యూరులోని పోలీటెక్నిక్ కళాశాల, చెప్పుకోతగినవి.

వైద్యరంగం

వైద్యం విషయంలో ద్వితీయ పంచవర్షప్రణాళికాకాలంలో ప్రభుత్వం అత్యంతశ్రద్ధను గనబరుస్తున్నది. విశాఖపట్టణంలో కింగ్ జార్జి హాస్పిటలు, గుంటూరులోని ప్రభుత్వ ఆసుపత్రి బ్రహ్మాండంగా వృద్ధిఅయినవి. మొదటిదానిలో రేడియోగ్రాంలో శిక్షణను కూడా ఇస్తారు. రెండవదానిలో రు. 10 లక్షలు వ్యయంచేసే అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు జరుగుచున్నవి. కర్నూలులోని ఆసుపత్రిలో మంచాల సంఖ్య 250 కి పెంచటానికి ఏర్పాట్లు జరుగుచున్నవి. ఒక వందమంది కాంపౌండర్లకు, 300 మంది నర్సులకు శిక్షణఇవ్వటానికి అవకాశాలు లభ్యమయినవి. ఇవిగాక విశాఖపట్నం మెడికల్ కాలేజి, గుంటూరు మెడికల్ కాలేజీలు విస్తృతం చేయబడినవి గుంటూరు కాలేజికి అదనంగా బ్రహ్మాండమైన భవనాలు నిర్మింపబడుచున్నవి. పైగా ఈ ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక పూర్తిఅయ్యేలోగా రాష్ట్రం మొత్తంమీద ఈ క్రింది వైద్యాలయాలు ఏర్పాటుకానున్నవి

రెండు కుష్ఠువైద్య కేంద్రాలు, రెండు కుష్ఠు విశ్రాంతి కేంద్రాలు, 15 క్షయచికిత్సాలయాలు, 6 నేత్ర వైద్యశాలలు, 8 దంత వైద్యాలయాలు, 10 కుటుంబనియంత్రణ కేంద్రాలు, 10 ప్రాథమిక ఆరోగ్య కేంద్రాలు, 1 దేశీయ వైద్యకళాశాల 6 సుఖరోగ చికిత్సాలయాలు, ఒక పిచ్చాసుపత్రి 1 దంత వైద్యకళాశాల.

ఈవిధంగా వైద్యరంగంలో కూడా చెప్పుకోదగిన పురోగమనం కనపడనున్నది.

ప్రజారోగ్యం

సమాజవికాస కేంద్రాలలోనూ, వెనుకబడిన ప్రాంతాలలోను ప్రజారోగ్యానికి సంబంధించిన వివిధ సమస్యలు పరిష్కారమవుతున్నవి.

క్షయ నివారణకు బి. సి. జి. టీకాలు వేయటం, ఒక మలేరియా లేబొరేటరీ, ఆరోగ్య విద్యాశాఖ, రెండు బాధానివారణదళాలు, 4 మలేరియా మాపక దళాలు, ఒక ఆహార పరిశోధనాదళం—ఇంకను ఇలాంటి దళాలు రాష్ట్రం మొత్తంమీద పనిచేస్తున్నవి. మలేరియావ్యాధి నిర్మూలన పథకం క్రిందికి—కొన్ని వందల గ్రామాలు తీసికొనిరాబడినవి గ్రామసీమలలో నీటిసరఫరా, పారిశుద్ధ్యం—వీనికి సంబంధించిన కార్యక్రమాలు అమలుజరుగుచున్నవి.

అంతేగాక ప్రజారోగ్యసంబంధమైన శిక్షణ ఇవ్వటానికి ప్రత్యేకశ్రద్ధను ప్రభుత్వం కనబరుస్తున్నది. దేశంలోని ప్రజారోగ్య శిక్షణ కేంద్రాలలో 80 మంది హెల్తు ఆఫీసరులు శిక్షణ పొందనున్నారు. క్షయ, కుష్ఠులాంటి ప్రత్యేక శాఖలలో 25 మందికి

శిక్షణ ఇస్తారు. 10 మంది ప్రజారోగ్యశాఖ ఇంజనీర్లకు పట్టణ నీటిసరఫరా, మురుగునీటి పారుదల కార్యక్రమాల్లో శిక్షణ ఇస్తారు. మాతాశిశు సంరక్షణ కార్యక్రమాల్లో కుష్ఠురోగ నివారణలో, క్షయ నివారణలో మొత్తం 40 మంది శిక్షణ పొందుతారు. ఈ విధంగా ఇంకను ఆయా చికిత్సలలో అనేకులు శిక్షణ పొందుతారు. విశాఖపట్టణం మెడికల్ కాలేజిలో 500 మందికి, గుంటూరులో 250 మందికి శానిటరీ ఇన్స్పెక్టర్లకు శిక్షణ ఇస్తారు.

ఈవిధంగా ఆయా శాఖలలో శిక్షణపొందిన వ్యక్తులవలన రాష్ట్రంలోని ప్రజల ఆరోగ్యం విషయంలో రక్షణకు అవకాశాలు లభింపనున్నవి.

సంక్షేమ కార్యక్రమాలు

సంక్షేమ కార్యక్రమాలవలన ప్రజానీకంలో అనేక విధాలైన చైతన్యం ఏర్పడటానికి అవకాశం కల్గుతున్నది. శిశుసంక్షేమం, మాతా సంక్షేమం, కార్మికసంక్షేమం, గిరిజనసంక్షేమం,—ఇలా సంక్షేమానికి సంబంధించిన అనేకరకాల కార్యక్రమాలు అమలుజరుగుతున్నవి. అనాథలైన బిడ్డలను పెంచి పెద్దవారినిగా చేయటం, పతితలైన స్త్రీలను ఉద్ధరించటం కార్మిక శ్రేయస్సుకు సంబంధించిన వేతనాల అభివృద్ధి, ప్రావిడెంటుఫండు మొదలగు సౌకర్యాలను గల్గించటం, గిరిజనుల (షెడ్యూల్డు తెగలు) ఆర్థిక, సాంఘిక, విద్యాభ్యున్నతికై ప్రోత్సాహం కల్గించు కార్యక్రమాలను అమలు జరపటం—ఇలాంటి పనులన్నీ సంక్షేమ కార్యక్రమాల పథకం క్రింద అమలు జరుగుతున్నవి. ఇలాంటివి రాష్ట్రం మొత్తంమీద 321 ఉన్నవి.

ప్రభుత్వం, రాష్ట్రంలో సంక్షేమ కార్యక్రమాలను నిర్వహించే సంస్థలకు ధనసహాయం చేస్తూ అధికంగా కార్యక్రమాలను విస్తృతం చేస్తున్నది. భారత సేవక్ సమాజ్, రెడ్ క్రాస్, రోటరీ, భారత గైడ్స్ అండ్ స్కౌట్సు ఇలాంటివన్నీ సంఘ సంక్షేమానికి కృషిచేస్తున్నట్టివే. జాతిని నైతికంగా తీర్చి దిద్దటానికి, నిర్మాణభిరతులనుగా ప్రజలను చేయుటానికి, ఈ సంక్షేమ కార్యక్రమాలు తోడ్పడుతున్న కారణంగా, ఏ ఇతర కార్యక్రమాలకు లేని ప్రాధాన్యం వీనికి ఉన్నది. ఈ కార్యక్రమాలలో శిక్షణ కూడా ఇవ్వబడుతున్నది.

అభివృద్ధి కేంద్రాలు

భారతదేశం మొత్తంమీద ఆంధ్రదేశంలో ఉన్నన్ని అభివృద్ధికేంద్రాలు మరి ఏ ఇతరరాష్ట్రంలోనూ లేవు. తత్కారణంగా నే ఆంధ్రదేశంలో అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు చాలా ఎక్కువగా జరుగుచున్నవి.

రాష్ట్రాన్ని 303 కేంద్రాలుగా విభజిస్తారు. ఇప్పటికి 79 కేంద్రాలు స్థాపితమయినవి. ఆగస్టులో 22 కేంద్రాలను నిర్ణయించారు. తిరిగి నవంబరులో మరికొన్నింటిని నిర్ణయిస్తారు. కేంద్రప్రభుత్వ సహాయంతో విశాఖజిల్లా ఏజన్సీ ప్రాంతంలో, అరకు లోయలో మరికొన్ని ఏర్పాటు కాగలవు.

ఈవిధంగా రాష్ట్రం ఆయా రంగాలలో సముజ్జ్వల పురోగమనాన్ని సాధిస్తున్నది. ప్రభుత్వం చేసే పనులకు ప్రజలు కూడా హృదయపూర్వకంగా సహకరించినవాడు, ప్రభుత్వం ప్రజాశ్రేయస్సును అభిలషించి పనిచేసినవాడు రాష్ట్రం నిస్సంశయంగా మహోజ్జ్వల భవిష్యత్తును దర్శించగలదు.

కొత్తగడ్డ

చంద్రమౌళి

వహీదాలీ రోడ్డుచివర కనిపించాడు. రెల్లుగడ్డి గుడిసెలముందు అరుగులమీద కూర్చొన్న భర్తలతో సాంసారిక విషయాలు మాట్లాడుతున్న వెంకమ్మలూ, సీతమ్మలూ, లోపలికి వెళ్ళిపోయారు. వాళ్ళ భర్తలు లేచి క్రిందకు దిగి నిల్చున్నారు. వహీదాలీ ఒక్కొక్క యిల్లూ దాటుతున్నప్పుడు యింటి యజమానులు 'సలామ్ లేఖుం'లు కొడుతున్నారు. వహీదాలీ—కాదు, జనాబ్ వహీదాలీ మింటివంకకు చూస్తూ ఉదయ భాస్కరుకన్న మిడిసిపడుతున్నాడు. ఐతే తన నెత్తిమీది తురకటోపీ లేకపోతే—ఆ ఉదయభానుని తీక్ష్ణ కిరణాలకు దడిసి పారిపోవలసి వచ్చేదన్న సంగతి మరిచిపోయాడు. ఆ ఊరికే మకుటం లేని మహారాజాయె మరి.

* * *

హైదరాబాదులో పోలీస్ యాక్షన్ జరగక మునుపు రోజులవి. అది నిజామాబాదుజిల్లాలో ఓ కుగ్రామం. అంతా కలిసినా వందకొంపలుండవ్. ఇళ్ళన్నీ గాలిచొరకుండా, వెలుతురు ప్రాంగణంలో అడుగుపెట్టడానికి వీలులేకుండా నిర్మించబడినవి. కప్పుకు సిమెంటు శ్లాబులో పెంకులో ఉపయోగించబడినై. ఆ ఊరిలోకల్లా జనాబ్ వహీదాలీగారిదీ, పటేల్ జనార్దనరెడ్డిగారిదీ చిన్న డాబాలు. వాటి చుట్టూ పట్నంలో (హైదరాబాదులో) మాదిరిగా చిన్న చిన్న బగీచాలున్నై. అంతకుమించి వేరే వాటిని యిళ్ళనటం యేమంత సబబుగాదు. కోతులు కొల్లలు గావటాన యింటి కప్పుమీద ముళ్ళకంప లుంచబడినై. గట్టిగా గాలివాన కురిస్తే పడిపోయేలాంటివి. ఏ పని జరిగినా జనార్దనరెడ్డి వహీదాలీగార్ల ఆమోదముద్రపడనిది జరిగేదిలేదు. వారిద్దరూ బజారున నడుస్తుంటే అంతా లేచి నిల్చోవాలి. సలాములు కొట్టాలి అది తరతరాలావస్తున్న ఆచారం. అది జరగని నాడు—దాన్ని ఎవరైనా ఉల్లంఘించిననాడు—వాడు దండనార్హుడు "దొరా నేను నీ బాంచెనొస్తాన్నా" లాభంలేదు. జుల్మానా చెల్లించక తప్పదు కూడాను.

వహీదాలీ వెళ్ళిన తరువాత లేచిన వాళ్ళంతా కూర్చోవారంభించారు. తలుపుచాటునుంచి బయటకు వచ్చిన భార్యల చూపులు 'ఏమిటీశాని పెత్వం' అంటున్నట్టున్నై. భద్రయ్య ప్రక్కింటిశోభనాద్రిని దగ్గరకు పిలిచాడు. ఊరుబయట అసలు ఊరువానుకొని వేసుకొన్న పదియిళ్ళ యీబజారు. అసలు ఊరికీ యీ పదిళ్ళకు యెంతో తేడా కనిపిస్తుంది. ఇళ్ళముందు శుభ్రంగా అలికి ముగ్గులు పెట్టున్నై. ఏమిటిబాబాయ్ అంటూ దగ్గరకొచ్చాడు శోభనాద్రి. శోభనాద్రిదీ భద్రయ్యదీ కృష్ణా జిల్లాలో చిన్న పల్లెటూరు. నిజాం రాజ్యంలో భూములు చౌక. ఇద్దరివంశం పూర్వం బాగా కలిగినవాళ్ళదే. తాతలనాటినుంచీ కొంచెం ఆర్థికంగా పలుచబడినై కుటుంబాలు. శోభనాద్రి వాళ్ళన్నలూ పంచుకొనేటప్పటికి అతనికి మిగిలిందెల్లా ఓకుంట. రెక్కలాడితేగాని డొక్కలాడని సంసారం. భార్య కాపురానికి వచ్చిన రెండు సంవత్సరాలకే యిద్దరు కూతుళ్ళు కలిగారు. సంసారం గడవటం కష్టమనిపించింది.

కూలికోరకటం అసాధ్యం. అలాంటిశోభనాద్రికి బెజవాడ వెళ్ళివచ్చిన భద్రయ్య ఉన్నట్టుగారమ్మని కబురంపాడు. "శోభనాద్రీ! నువ్వు పిల్లలుగలవాడివి. బాధపడుతున్నావ్. చూడబోతే వాళ్ళూ అంతఆస్తిలేదు. ఐన బంధువులలో తలెత్తుకు తిరిగేట్టులేదు. ఎంతకష్టపడ్డా సంవత్సరానికి వందరూపాయలు మిగిలేటప్పటికి పెటపెటలాడుతుంది. నీదీ పిల్లలుగల సంసారమేగా! నిజామాబాదుజిల్లాలో భూములుచౌకట. గుంటూరుజిల్లావాళ్లు చాలామంది అక్కడకు వలస వెళ్తున్నారు. ఎకరం రెండొందలు. నీకుంట అమ్ముకొన్నావంటే కనీసం పదెకరాలు కొనుక్కోవచ్చు. బాగా ఆలోచించుకో—తరువాత మనసపడి లాభంలేదు. చెరుకుబాగా

అవుతుందంటున్నారు. నేనొక్కడినే వెళ్ళిపోదామంటే మనసవటంలేదు. చిన్నప్పటినుంచీ నీకంటే నాకభిమానం" అన్నాడు భద్రయ్య.

శోభనాద్రి కళ్ళు మిలమిలలాడినై. తను పదెకరాల ఆసామీ కాబోతున్నాడు. తను కలలోకూడా తలచని విషయం. అలాంటిది. అతని ముఖం చేటంతైంది. నిజిరా మా కాలొస్తేనా దుంటాడా ? "అలాగే బాబాయ్! నువ్వంతగా నైజా మేమిటి నడిసముద్రంలో దూకమంటే దూకుతా" అన్నాడు. "బాగా ఆలోచించుకోని పాయంత్రం కనబడు. తిరువా తేమనుకోనీ లాభంలేదు. ఎంత చెడ్డా ఉన్న ఊరూ-పుట్టి పెరిగిన ఊరూ వదిలి క్రొత్తగడ్డ త్రొక్కడం సాహసంతో కూడుకొన్న పని" అన్నాడు భద్రయ్య. శోభనాద్రికి పగలల్లా పని తెములలే . పొలంగట్టు విరిపించాల్సిన పనున్నది. మినుములు కొట్టించగా రెండు బస్తాలు అమ్మకానికి సిద్ధంగా ఉన్నై. బేరం యివ్వాలి, ప్రక్క ఊళ్ళో పెద్దకూతురికి సంబంధం చూద్దామనుకొన్నాడు. చెయ్యాడలేదు ఆటూ-ఇటూ ఊరికే తిరిగాడు. తన పెద్దన్న చిన్నన్నలతో సంబంధ బాంధవ్యాలేనాడో తెగిపోయినై. మూడోవాడు గుంటూరు జిల్లాలో అత్తగారి ఊళ్ళోనే స్థిరపడిపోయాడు. పెళ్ళాంతో మాత్రం తను చేయబోతున్న సాహస కార్యాన్నిగురించి ముచ్చటించాడు. సీతమ్మ ప్రోత్సాహకరంగా మాట్లాడలేదు. ఈ ఆడవాళ్ళంతా పిరికిపందలు, పనాతినులు, పురోగమించటం నేర్వని పరమ ఛాందసులనుకున్నాడు. ప్రొద్దు పడమటికి తిరగంగానే పొలంవైపుకు వెళ్ళి వచ్చాడు. ఊళ్లో అడుగుపెట్టేటప్పటికి యింకా చీకటి పడలేదు. అరుగుమీద కూర్చొన్న మునసబు మల్లయ్య, "ఏరోయ్ శోభనాద్రీ యిలా రా" అన్నాడు. ఆయన ప్రక్కన కరణంగారు కూడా కూర్చొనున్నారు. వెట్టివాడు రోడ్డుమీద చతికిల బడున్నాడు. మునసబుగారు వయసులో పెద్దవాడు. ఆయనమీద ఊళ్ళో అందరికీ అపరిమితమైన గౌరవం-ఆదరాభిమానాలు. "ఏరా శోభనాద్రీ! పొలం బేరం పెట్టావుటగా" అన్నాడాయన, శోభనాద్రిని దగ్గరకు రానిచ్చి.

శోభనాద్రికి యేం సమాధానం చెప్పటానికీ తోచలేదు. ఈ విషయం ఐదు గంటల క్రితమే తెలుసుకొన్నది. అప్పుడే ఆయన కెలా తెల్సిందో-దగ్గటానికి ప్రయత్నించి ఆపేశాడు శోభనాద్రి. "ఏం లేదు మామా. నైజాంలో పొలం తక్కువ ధరకు గిట్టుబాటౌతుందంటే పోనీ". "పోరా పిచ్చిసన్నాసీ మాటల్లో ఉన్నంతరంజు—చేతల్లో ఉండిట్రా. కొత్తక. తొక్కామంటే చెత్తగడ్డి తినాల్సిందే. ఐనా యివన్నీ యెందుకురా—నైజాంభూమి మన మెరుగందిట్రా. వట్టి సన్నాసిదై తేను. దారినిపోయే శనిని యింట్లో తెచ్చుకోవటం గాక" అన్నాడు మునసబుగారు. "భద్రయ్య ప్రయోజకత్వం ఎవరికి తెలీదురా? అయిచ్చిపోయిన పదెకరాలూ—ఐదుకు తెచ్చాడు. వ్యవసాయమంటే—నాటకాలాడటం - భోగమాళ్ళతో కులకటంట్రా—భద్రయ్యమీద భరోసా వేయటానికి వాడేమన్నా బెత్తెడు నేల దున్నాడుగనా. ఏమన్నావా?" ఐనా నీయిష్టం ముసలిమొండాకొడుకుని—నోరూరుకోక యేకో—"సగంలో ఆపేశారాయన. శోభనాద్రి వెళ్ళొస్తానని బయలుదేరాడు. మనసులో ద్వంద్వం తెములటంలేదు. ఏప్రక్కకు మొగ్గాలి. భద్రయ్య చెప్పినదాంట్లోని ఆశ సూదంటురాయిలా తనని ఆకర్షిస్తున్నది. మల్లయ్య చెప్పింది పొత్తిగా కొట్టివేయ తగ్గట్టుగా లేదు. ఆరోజల్లా ఆలోచిస్తూనే ఉన్నాడు. తెల్లవారకట్లకొంచెం కునుకుపట్టింది. బాగా యెండెక్కి లేస్తూ—యేమన్నాగాని భద్రయ్యనీడనే పోవాలనుకొన్నాడు. పాయంత్రానికల్లా కుంటా—చెకాలెకా అమ్మేశాడు. మల్లయ్య కొన్నాడు. మరునాడే రిజిష్ట్రేషన్ జరిగింది. డబ్బులెక్క పెట్టిస్తూ నామాట నెట్టేశావు. పోనీ యెక్కడున్నా బాగుపడితే నేనూ సంతోషిస్తా" అన్నాడు మునసబు.

* * *

రెండు నెలల తర్వాత యీ కుగ్రామంలో భద్రయ్య పదెకరాలఖండాలు ఐదుఖండాలు కొన్నాడు. శోభనాద్రి పకరాలఖండం కొన్నాడు. ఎకరం రెండొందలకాడికి పైసలు చేసుకొన్నారు. వీళ్ళకన్నముందుగానే గుంటూరుజిల్లానుంచి ఒకటిరెండు కుటుంబాలొచ్చినై. ఊరిబయటంతా స్థలంకొనుక్కొని యిటుకలతో గోడలు లేపి—రెండునిట్టాళ్ళ పాకలు వేసుకొన్నారు. సంసారాలతోవచ్చి స్థిరపడిపోయేటప్పటికి రెండు నెలలు పట్టింది. ఊళ్లోవాళ్ళకు వీళ్ళకు తెలిసినవ్యవసాయపద్ధతులేవీ తెలియవు. జనార్దనరెడ్డి, జనాబ్ వహీదాలీ దగ్గరనుంచి సామాన్యునివరకూ ముఖ్ఖ్యాటలా యీతకల్లు సేవించాల్సిందే. ఆ చుట్టు

ప్రక్క లెక్కడా తాడిచెట్లు లేవు. కొన్ని మైళ్ళవరకూ దాదాపు నలభై మైళ్ళవరకూ లేవు. ఎప్పుడో భీముడికీ—ఘటోత్కచుడికీ జరిగిన యుద్ధంలో తాటిచెట్లు పీకి యుద్ధంచేశారనీ—అందుకనే తాటిబోదె కనబడదనీ ప్రతీతి. ఒకటిరెండు చెట్లున్నా తాటికల్లైనా పుట్టుకోదు. అది పాపంట. ఊరుబయట వళ్ళు తెలియకుండా త్రాగి పొరలుతారు. కొందరుమాత్రం యిళ్ళలోనే త్రాగుతారు. త్రాగుడు అదా ఎంగా విదకుంలేదు. బాలింతలు నొప్పులు మరిచిపోవటంకోసం కల్లు త్రాగిస్తారు. చెరువుకింద పంట. నారునాటడం గానీ పల్చగా ఎరువులు చల్లటం గానీ వాళ్ళకు క్రొత్త. చిన్న చిన్న మళ్ళుచేసి గింజలు చల్లేస్తారు. అవే మొలుస్తై, పెద్దవౌతై. ఎరువు కుప్పలు కుప్పలుగా పోస్తారు. నాగరికతెంత అధ్వాన్నంగా ఉంటుందో యెద్దుగానీ—దున్నగానీ లేని చిన్న చిన్న రైతులు. పెళ్ళాలచేతే యేతాములు లాగిస్తారు. బియ్యంమటుకు పసందుగా రుచిగా ఉంటై.

ఇలాంటి వాతావరణంలో భూములుకొని లక్ష్మిని కట్టివేద్దామని ముందు వచ్చిన నాలుగు కుటుంబాలకూ, ఆరునెలలు దాటేటప్పటి కింకొక ఆరుకుటుంబాలొచ్చి చేరినై. భద్రయ్యకు వ్యవసాయపు సుళువు మెలికలు తెలియవు. అతను చిన్నతనంనుంచీ నాటకాలనీ, బూటకాలనీ తిరిగి డబ్బు ఖర్చుచెయ్యటం తప్ప, కానీ సంపాయించి ఎరగడు. అందుకనే శోభనాద్రిని కూడా వెంబడి పెట్టుకొచ్చాడు. శోభనాద్రికి వ్యవసాయం కొట్టినపిండి. పదిస్నాళ్ళు లేచినై. వాటికెదురుగా పొందికగా రోడ్డు వేసుకొన్నారు. రోడ్డు కిరుప్రక్కలా చెట్లు నాటారు. వ్యవసాయం సాగించారు. వేసవిలో చెరువులో నీళ్లు తగ్గిపోతై. రెండోపంట యెక్కువగా కాదు. జొన్న వేసినా యేపుగా రాదు. ఊళ్ళో నలుగురూ యీ పదిళ్ళంటే ఒకవిధంగా చూసేవాళ్ళు. ఊళ్ళో స్కూలు లేదు. ఆసుపత్రి లేదు. పదిమైళ్ళు పోతేగాని యేమీ దొరకవు. 'కాయగూరలూ, పాలు పెరుగూ అతిచౌక. కలలో కూడా తలచరానంతచౌక. కోస్తా జిల్లాలనుంచి వచ్చిన పదిళ్ళవాళ్ళకు ప్రజలూ—దొడ్లో వంకాయలూ, పొట్లకాయలూ పెట్టారు. మిరపలు పొలాల్లో వేశారు. తలా ఒకగేదెను జతయెడ్లనూ కొనుక్కొచ్చారు. శోభనాద్రి సుళ్ళూ, పళ్ళూ చూచి మంచివాటిని యేరి తీసుకొచ్చాడు. భద్రయ్య పొలంపనిలో చెయ్యి చేసుకోవటం మొదలు పెట్టాడు. మొదటిసంవత్సరం పంట బాగానే పండి. ధర నిలబడింది. రెండో సంవత్సరం పొంతం నష్టమే వచ్చింది. భద్రయ్య చేతిలో కొంత పైకం నిలవుండటాన శోభనాద్రీ భద్రయ్యలు నిలదొక్కుకొన్నారు. మిగతా సంసారులు పాతికెకరమో, అరయెకరమో, అమ్ముకొంటేగాని సంవత్సరం గడవలేదు. నైజాం పద్ధతిని పంటవేసినవాళ్ళకు నష్టమేం రాలేదు. కూలిఖర్చులకుపోను, కొద్దో గొప్పో యింటికి తోలుకొచ్చుకొన్నారుకూడాను. ఊళ్ళో చాలామంది కోస్తాజిల్లావాళ్ళ వ్యవసాయాన్ని గురించి ఎగతాళిచేయ నారంభించారు.

శోభనాద్రి అంతపెటపెటల్లోనూ తన పెద్ద కూతురిని కృష్ణాజిల్లాలోనే యిచ్చాడు. ఆ సంవత్సరం అంత పంట పండకపోయినా—యింకో పది కుటుంబాలు ఆ ఊరొచ్చి వలస యేర్పరుచుకొన్నై. ఊరుబయట ఇంకొక ఊరు తయారౌతున్నది. వీళ్ళని చూచి ఊళ్ళోవాళ్ళు నవ్వనారంభించారు. "యీరి యీ వాళ్ళు తెలివిగలవాళ్ళంటారే—యికేం తెలివి యెనవాయాళ్ళు. కొంచె నేలకూడా యెకరం రెండొందలు మూడొందలకు కొంటున్నారు—మట్టి బొక్క తారులే." అనుకొన్నారు. షావుకారు రామలింగయ్య ఊళ్లోవాళ్ళ కొక ధరకూ ఊరిబయటివాళ్ళ కొక ధరకూ సరుకు లివ్వసాగాడు. ఊళ్ళో ఒక్క మంచినీటిబావి లేదు. చెరువునీరు త్రాగటానికి బాగుండవ్, ఊరిబయట—దాదాపు మైలుదూరం పోతేగాని మంచినీళ్ళు దొరకవ్. అక్కడ చిన్న వాగొకటుంది. అదే గ్రామానికంతకూ మంచినీళ్ళకి చిన్న చిన్న బళ్ళందరికీ ఉన్నై. వాటిమీద పీపాలు వేసుకొనిపోయి రెండురోజులకు సరిపోయేటట్లు తెచ్చుకొంటారు. ఊరిబయటవాళ్ళకీ వేం పరిపడలేదు. రోజులో సగభాగం మంచినీళ్ళు తెచ్చుకోటానికే సరిపోతే...... 'ఇరవైయి'ళ్ళవాళ్ళం కలిసి బావి త్రవ్వించుకొందాం అన్నాడు శోభనాద్రి. భద్రయ్య తలూపాడు, గుంటూరుజిల్లానుంచి వచ్చిన వెంకటేశ్వర్లుమాత్రం—"మనం త్రవ్వేబావిలోమాత్రం మంచి నీళ్ళు పడతైయని నమ్మక మేమిటన్నాడు. మంచి నీళ్ళు పడకపోతే యింటికీ, చెట్లకూ, పాదులకు

నీళ్లు తోడుకోవచ్చన్నారంతా. ఆరోజు నే వెంకటేశ్వర్లను సికింద్రాబాదు పంపించటానికి నిశ్చయమైంది.

బావిత్రవ్వటం పూర్తైంది. నీళ్లు బాగా ఊరినై. శోభనాద్రి మొదటి బొక్కెనడు నీళ్ళు బయటకులాగి ఓ గుక్కెడు నోట్లో పోసుకొన్నాడు. అందరూ అతని ముఖంకేసే చూస్తున్నారు. ఎగిరి గంతేసి 'పంచదారలాగున్నై బాబాయ్' అన్నాడు. అందరి ముఖాలలోనూ ఆనందం తాండవమాడింది. ఈ వార్త ఊరందరికీ క్షణంలో తెలిసిపోయింది. సంవత్సరం గిర్రున్న తిరిగింది. నిజాంసాగరు ప్రాజెక్టుప్రాంతంలో చెఱు కెక్కువ కాసాగింది. బోధన్ ఫ్యాక్టరీకి పనై ఎక్కువగా కావలసివచ్చింది. చెరువులక్రింద చెఱకు వేశారు ఊరిబయట వాళ్లు. తాముంటున్న ప్రాంతానికి 'క్రొత్తపేట' అని పేరు పెట్టుకొన్నారు. దొడ్లో చెల్కపాగుల్లో నే గాక వరిపొలంలో చెఱకు తోటల్లో లక్ష్మి నాట్యమాడింది. హైదరాబాదునించి ట్యూటరును మాష్టరును పిలిపించి పిల్లలకు తెలుగు చెప్పించడ మారంభించారు అతను బి.ఏ. దాకా చదువుకొన్నవాడు. అతనొచ్చిన తర్వాత యింకొ ఒకరిద్దర్ని రప్పించి చిన్న స్కూలు మొదలు పెట్టారు. ఆ స్కూలుకు పాక వేశారు. హెడ్మాష్టరు పేరు రామారావు. రామారావుకు హోమియోపతి వైద్యం కొద్దిగా తెలుసు. 'డీన్స్ మెడికల్ చెస్ట్' — హోమియోపతీ మందుల పెట్టొకటి తెచ్చాడు. స్కూలుకు ఊళ్లో పిల్లలు కూడా రాసాగారు. రోజూ ఓ పదిమంది బారగొల్లు (కుర్రాళ్లు) వచ్చేవాళ్లు. వాళ్ళకు తెలుగు, హిందీ, ఉరుదూ చెబుతుండేవాళ్లు. ఉదయంపూట రామారావు చిన్న చిన్న రోగాలకు మందులిస్తుండే వాడు. అతని సంసారభారం అతని దొక్కడిదీ గాక- 'క్రొత్తపేట' మొత్తానిదైంది.

చెఱకు ధర బాగా పెరిగిపోయింది. శోభనాద్రీ భద్రయ్యా చెరో పదెకరాలూ కొన్నారు. వీళ్ళ ఐశ్వర్యం చూసి జనార్దనరెడ్డికీ, వహీదాలీకి కళ్లు కుట్టినై. స్కూలు పాక వేసిన స్థలం గ్రామానిదనీ, దాంట్లో పాక వేయటం నైజాం నవాబుగారి అధికారాన్ని ధిక్కరించటమనీ కుడినుంచి ఎడమకు(ఉర్దూ) దరఖాస్తు పెట్టారు. తహశీల్దారుగారు వచ్చి భద్రయ్యను కబురంపాడు. వణుకుతూ భద్రయ్య పోయి దర్శనం చేసుకొన్నాడు. భద్రయ్యను తహశీల్దారు గారు పిలిపించారని తెలిసి రామారావు పరుగెత్తుకొంటూ వెళ్లాడు. అతను ఉర్దూలో కూడా ధారాళంగా మాట్లాడగలడు. అభియోగమంతా విని ఏమి చెప్పటానికీ తోచక రామారావువంక చూశాడు భద్రయ్య. రామారావు ఉన్న విషయమంతా విన్నవించుకొని "మీకి పారెయ్యాలంటే రేపొద్దున మీకే యిస్తాను కాని పిల్లలచదువుపాడైపోతుంది"అన్నాడు. తహశీల్దారుగారు తల పంకించి మెదలకుండా చక్కాపోయారు. అటు జనార్దనరెడ్డీ—యిటు భద్రయ్యా, ఆయనేం చేస్తాడోనని తహతహతో - భయంతో కూసుకొన్న బాధ ననుభవించారు.

రోజులు గడిచిపోయాయి.

* * *

ఒకరోజు తెలవారింది. క్రొత్త పేటలో అందరూ బద్ధకంగా నిద్రలేచారు. స్త్రీలు గొడ్ల కొట్టాలలోనుంచి పేడతెచ్చి కళ్లపి చల్లుతున్నారు. పిల్లలు రకరకాలైన పుల్లలు నోట్లో పెట్టుకొని పండ్లు తోముతున్నారు. భద్రయ్య లేచి ఊరి బయటకు వెళ్ళాడు. శోభనాద్రి అరుగుమీద కూర్చొని ముఖం కడుగుతున్నాడు. వహీదాలీ పొలంవైపుకు వెళ్ళిపోయాడు. అతను వెళ్లిపోయిన తర్వాత తిరిగి వస్తున్న భద్రయ్యకు దూరాన నురుగలు కక్కుకొంటూ వస్తున్న రామారావు కనిపించాడు. స్వేద బిందువు లతని ముఖానికో క్రొత్తకళ నిస్తున్నై. దగ్గరకొచ్చి నిల్చున్నా అతని నోట మాటరాలేదు. ఆరోజు రాత్రే రజాకార్ల గుంపు గాలారంభిమెసై నిజామాబాదు జిల్లాలో కూడా అలజడి చెలరేగింది. ఓకు గ్రామంలో ఓ రెడ్డిని చిత్రవధ చేశారు దేశ్‌ముఖ్‌లలో అలజడి బయలుదేరింది. రెక్కలు తీసుకు పెంటలెనై ప్రాణమానాలకు కాపులేదు ఆ వార్త తీసుకొచ్చాడు రామారావు.

ఆ రాత్రే జనార్దనరెడ్డి ఊరువిడిచి పారిపోయాడు. మళ్ళీ తెల్లవారింది. మామూలుగా వహీదాలీ ఊరి చివర కనిపించాడు. అంతా లేచి నిల్చొన్నారు. ఈనాడు వహీదాలీ ముఖంలో క్రౌర్యం ఉట్టి పడుతున్నది. దూరంనుంచే వెగటుగా అందరి వంకా చూడ నారంభించాడు. గడ్డం సవరించుకొన్నాడు భద్రయ్య ఇంటివద్దకువచ్చి ఒక్కక్షణం ఆగిపోయాడు. "భద్రయ్యా బాగా ఉన్నావా?" అంటూ అపహాస్యంగా నవ్వాడు. భద్రయ్య తలవంచి తల ఊపాడు. మధ్యాహ్నానికి వింత వింత వార్తలొచ్చి చేరసాగినై. నిజామాబాదులో స్త్రీలు చెరచబడ్డారని......ఈ ఊళ్ళో ఒక్కక్షణం ఉండటం మంచిది కాదన్నాడు రామారావు. "మా ఊరిదేగా!"అన్నాడు శోభనాద్రి. ఎన్నో తర్కవితర్కాలు జరిగినై చివరకు భద్రయ్య, రామారావు, పిల్లా జెల్లా అంతా బెజవాడ వెళ్ళిపోవాలని నిర్ణయించబడింది. వెంకటేశ్వర్లు శోభనాద్రి ఉండిపోయారు—పొలం పనులకోసం. అరగంటలో క్రొత్తపేట ఖాళీ ఐపోయింది.

విజయవాడవెళ్ళే ప్యాసింజరులో జనం క్రిక్కిరిసి పోయారు. రైలు పెట్టెలమీదా, ఫుట్‌బోర్డుల మీదా ఖాళీ లేకుండా కూర్చొన్నారు. ప్రపంచంలోని జనమంతా యీ రైలులోనే ప్రయాణం చేస్తున్నట్లున్నది. ఎటు చూసినా భయ సందేహాలే. కళ్ళలో గాబరా, కాళ్ళూ చేతులూ నీరసించిపోతున్నై. ఏక్షణాన ఏ పరగూపరాక్షసుడు మీదపడి—ఏంచేస్తాడోనన్న పిరికితనం నరనరాల ఆ మానవసందోహంలో కనిపిస్తున్నది. శరీరమంతా ముచ్చెమటలు పోసినై. ఒకరిద్దరు 'రజాకార్' అన్న మాట గొణుక్కొన్నారు కూడా. రైలుకూడా బెదురు బెదురుగా బయలుదేరింది. ఆ బెదురుతనంతో గంటసేపు ప్రయాణంచేసింది.

అంతే జనగామ దాదాపుగు రాకముందే రైలాగిపోయింది. పెట్టెలపైకెక్కినవాళ్ళు ఒక్కసారి క్రిందకుదూకారు. మొలలోవున్న బాకులు బయటకు తీశారు. అందులో ఒకరిదగ్గర రివాల్వరుకూడా ఉంది. చెట్లచాటులనుంచి మరికొందరు రజాకార్లు వచ్చారు. అంతా ఇంద్రజాలంలా జరిగిపోతున్నది. ఎదురొచ్చిన మగవాడల్లా యమసదనానికి తరలిపోతున్నారు. ఎటుచూచినా ఆర్తనాదాలు హాహాకారాలే. కలియుగాంతపు విలయం లాగుంది; కొద్ది క్షణాలు గడిచిపోయినై. భద్రయ్యవాళ్ళూ ఉన్న పెట్టెలోకి రజాకార్లు, రౌడీలు, గుండాలు ప్రవేశించారు. పసిపిల్లలూ తల్లులూ బిగ్గరగా యేడ్వనారంభించారు. పదినిముషాలు, పదేనిముషాలు చేతులు విరిచికట్టబడ్డ భర్తలకెదురుగా అందరి భార్యల మానహరణము జరిగిపోయింది. తరువాత కసిదీర భర్తల హృదయాల్లోకి కత్తులు పొడిచారు. ఆడవాళ్ళు శవాల్లా నేలమీద పడిపోయారు. ఆ రాక్షసులవాంఛ అంతటితో తీరలేదు. శవాలాంటి ఆ శరీరాలమీదపడి దొర్లారు. బుగ్గలు కొరికారు. కొన్నిగంటలు నరకం భూలోకంలోకి తరలివచ్చింది. మళ్ళీ తరలిపోయింది తుపానువచ్చి తగ్గిపోయినప్పటి వాతావరణం చల్లగా ఉంటుంది. ఈ వాతావరణం కలకత్తా కాళి నృత్యం చేసిన వాతావరణం. ఇక్కడ అసహాయంగా అమానుషంగా చంపబడిన భర్తల శవాలు- ఆ శ్మశానవాటిక.

* * *

పోలీసు యాక్షన్ జరిగింది. హైదరాబాదు యూనియన్‌లో కలిసింది. రజాకార్ల గుండాగాళ్ళు కొందరో బలైపోయారు. కోస్తాజిల్లాలలో తలలు దాచుకోవటానికి వెళ్ళిన ప్రజానీకం మళ్ళా స్వగ్రామాలు చేరుకొంటున్నవి. ఎక్కడ అలజడి అక్కడ అణిగిపోయింది. కాని భద్రయ్య జాడకానీ తిరిమ్మవాళ్ళ జాడకానీ యిటు శోభనాద్రికీ—అటు బంధువులకూ తెలియలేదు.

ఒకనాటి మధ్యాహ్నం శోభనాద్రి పొలంనుంచి యింటికివచ్చాడు. తక్కినపొలాలన్నీ బీళ్ళుపడినై. శోభనాద్రి వెంకటేశ్వర్లూ చేసిన ఇరవై ఎకరాలు బాగా పండినై. రజాకార్లు ఎప్పుడొచ్చిపడతారో! వాళ్ళెక్కడున్నారో ఎవరికీ తెలియదాయె. అసలు యితర ప్రపంచ మెలావున్నదో తెలీదు. ముందు కుండేటిటపు చేసుకున్నాడుగానీ—శోభనాద్రి హృదయం కూడా కొన్ని రోజులు జరగగానే బీటలు వారసాగింది. పిల్లాజెల్లా కులాసాగా చేరారో లేదోనన్న బాధ కలత పాగింది. ఊళ్ళోకూడా ఒకటిరెండు తురకలిళ్ళు గోల చేశినై. ఏదో హడావుడి కంఠానికురికట్టప్పటి వాతావరణం. గొంతుమీదికత్తిలాంటి భావాలు ఆలోచనలు. పంట యింటికివచ్చింది. అది దక్కుతుందో లేదో జనార్దనరెడ్డి కుటుంబం విపులంచలేదు. వహీదాలీ కోర మీసాలు మెలివేస్తూ నవ్వుతుండేవాడు.

శోభనాద్రి నాలుగు మెతుకులు తిని నడుంవాల్చి కూర్చొని వెంకటేశ్వర్లుకోసం ఎదురుచూస్తున్నాడు. అతను ఎంతసేపటికి రాలేదు. ఓ గంటసేపుగడిచిపోయింది. అతనింక ఓర్చుకోలేకపోయాడు. తలుపు తాళంవైచి పొలంవైపుకు నడక సాగించాడు. ఇంటిదగ్గర పంటే మాతుంకోవని గుండెల్లో భయంగా వేపుంది. చెరుకు ఏపుగా పెరిగింది. కూలీలుదొరక్క కోయించటానికి వీలు పడలేదు. పదిగజాల మేరకలో చిన్న గుడిసె వేసున్నది. దాన్ని దూరాన్నుంచేచూశాడు శోభనాద్రి మనుష్య సంచారమేమీ కనిపించటంలేదు. బాగా దగ్గరగా వచ్చేశాడు. గట్టుక్రింద వెంకటేశ్వర్లు వ్రెళ్ళకిలపడి పడిపోయున్నాడు తల రక్తంలో ఓలలాడుతున్నది. భోషతిరింగా రక్తం మరకలైనై. రెండోపంట వరికి వేసిన మడికచ్చాపచ్చా మనుష్యులు త్రొక్కినట్లయింది చెరుకుతోటలో కొన్నిగడలు అడరాబాదరా కోసుకుపోయినచాయలు కనుపించినై. శోభనాద్రి కేమీ అర్థం కాలేదు. జరిగిందేమిటో ఊహించుకోలేకపోయాడు. పైపంచతీసి వెంకటేశ్వర్లు తలకుకట్టాడు. అతను బాధగామూల్గి కళ్ళు మూసుకున్నాడు. బలమైన తన హస్తాలతో పసిపిల్లాడినెత్తుకున్నట్లు వెంకటేశ్వర్లును వీపున వేసుకొని గట్టువపడి యింటికి తీసుకొచ్చాడు శోభనాద్రి.

గుంటూరుజిల్లానుంచివచ్చి కొత్తపేటలో నివాస మేర్పరచుకున్న పుల్లయ్య తిరిగివచ్చి అరుగుమీద కూర్చొనున్నాడు. నిర్జీవంగావున్న కొత్తపేట అతని కాహ్వానమిచ్చింది. ఊళ్ళోనూ యిప్పుడిప్పుడే జనం

వచ్చి చేరుతున్నట్లున్నది. పుల్లయ్య బాగా చిక్కిపోయాడు. అతనిలో మునుపటి ఉత్సాహం కనిపించటంలేదు. శోభనాద్రినీ అతని భుజంమీదున్న వెంకటేశ్వర్లును చూచి అతను బావురుమన్నాడు. వెంకటేశ్వర్లును మంచం మీద పడుకోబెట్టి 'పుల్లయ్యా సంగతు లేమిటి' అన్నాడు శోభనాద్రి. పుల్లయ్య గొంతు పూడుకుపోయింది. శ్రావణమేఘాలు అతని ముఖంలో నాట్యమాడినై. బొంగురుపోయిన గొంతుతో జరిగినకథ చెప్పాడు. క్రొత్తపేట వాస్తవ్యుల్లో తనూ తన కొడుకూతప్ప యింకెవ్వరు మిగలలేదన్నాడు. అగ్నిలో సమిధల్లా అంతా బుగ్గయినారన్నాడు. భావరహితమైన ముఖంతో శోభనాద్రి తన భార్య బిడ్డల మాటడింగ జరిగ్రా-చివరకు వాళ్లెల్లా చిత్రవధ చెయ్యబడింద్రి విన్నాడు. తన ప్రాణతుల్యుడైన భద్రయ్య సకుటుంబంగా ఎలాచనిపోయిందీ విన్నాడు. కనుకొలకుల్లో రెండు కన్నీటిబిందువులు నాట్యం చేసినై. నుసిపట్టి గాలి కారిపోయిన దీపపుకళవంటి దతనిముఖానికి. ఒక్క గుటక మ్రింగాడు-ఇంతలో లోపల వెంకటేశ్వర్లు 'అమ్మా' అని మూలిగాడు.

ఆ ఊళ్ళోజరిగిన రజాకార్ల గుంపెగముని చెప్పకో తగినది చెను కపహరణ వెంకటేశ్వర్లు తలపగలడం. అందరితో పాటు జనార్దనరెడ్డి తిరిగించాడు. క్రొత్తపేటలోనుంచి మాత్రం ఆశాజ్యోతి తరలి పోయింది. గాఢాంధకారంలో - అనంతవిశ్వంలో తనువుకు లాతే వ్యక్తిలాగైవాడు శోభనాద్రి. పెద్దకూతురు దగ్గర నుంచి ఉత్తరం వచ్చింది తను క్షేమసమాచారాలు తెలియ చేయమని. ఊళ్ళోకి వచ్చిన రెండోరోజున జనార్దనరెడ్డి శోభనాద్రికి కబురంపాడు. శోభనాద్రి మనసు పరిపరివిధాలపోయింది కారణరహితంగా రెడ్డి తనను పిలిపించడు. రెడ్డి యెన్నడూ చూపని ఔదార్యం గౌరవం చూపించాడు కుర్చీలో కూర్చోబెట్టి సానునయంగా సానుభూతి చూపించాడు. 'చీకటి శాశ్వతమా. వెలుగు ఏనాడో ఓనాడు రాక తప్పదన్నాడు. చివరకు తన పొలంలో ఐదెకరాలు అమ్మజూపాడు. శోభనాద్రి ఆలోచనలో పడ్డాడు. భూమిలో సారంలేక కాదు. రెడ్డి హయాంలో అరువు అజా కనుక్కోక పోవటమే. ఎవరూ అభూమికొనరు. భద్రయ్య బ్రతికుండెగా అనేవాడు. 'శోభనాద్రీ-నీ చేతిలో బడితే కొండరాళ్లైనా పల్లేరుడి కావాసిందే.' శోభనాద్రి భూమి తీసుకోవటానికి నిశ్చయించుకొన్నాడు. అవసరంకొద్దీ రెడ్డి రెండొందలుతక్కువకే ఖరారు చేశాడు. క్రుంగిపోయిన మనసుతొలూకు గల్లి-క్రొత్త ఆశనే పాటి దిబ్బలతో పైకి లేస్తుండగా జనార్దన రెడ్డి యిల్లువదిలాడు శోభనాద్రి.

నెల తిరుగకముందే క్రొత్తపేట అనేక క్రొత్త ముఖాలు వచ్చి చేర్నారంభించినై. బంధువులేపై వారితో తెలుసుకోవడానికి కొందరూ క్రొత్తగా వలస వస్తున్నవాళ్లు కొందరూ. శోభనాద్రి తాలూకు బంధువులు ఓదార్చటానికి వచ్చినట్టు వచ్చి 'నీకింకా తెలుసునుల్లెందా?' — ఏమన్నా సరే—నా మేనమామకూతురు యెదిగినపిల్ల—రత్నంలాంటిదనుంది." అని తిరచి—తిరచి మనసులోది వెళ్ళగక్కి సలహాలూ అనునయాలూ పూర్తిచేసి వెళ్లిపోయారు. వాళ్ల బాధపడలేకనైతే నేం—మళ్ళీ పెళ్లి చేసుకుందామనే కాంక్ష మనసులో ఏ మూలో రేగడానైతే నేం శోభనాద్రి ఆరు సంవత్సరాల తర్వాత తాతల, తండ్రుల గ్రామం బయలుదేరాడు.

ఊరంతా మారిపోయింది. తాను వలస వెళ్లిన నాటి ఊరుకాదిది. ఊళ్ళో హైస్కూలు పెట్టారు. కంకరరోడ్లు వేశారు. ఐదారు హోటళ్లు లేచినై. మునసబుగారు నిరుడు చనిపోయాడు. అతని కుమారుడు మేడకట్టాడు. ఆ ఊరిమీదెందుకో శోభనాద్రికి కినుకగానే ఉన్నది. అది ఒకప్పుడు తన స్వగ్రామమన్న సంగతి కూడా మరిచిపో ప్రయత్నించాడు. ఈ ఊళ్లో తను చెల్లనిరూపాయైనాడు. క్రొత్తపేట తనకు నిలువ కట్టింది. లక్ష్మిని తనవాకిటిముందు కట్టివేసి నాట్యం చేయించాడు. క్రొత్తపేట తను త్రాగేనీళ్లు-తన కూడు—తను. ఆ సాయంత్రమే బయలుదేరి పెద్దకూతురిగారింటికెళ్లిపోయాడు. కూతురు పరిస్థితేమంత బాగుండలేదు. ఆ ఊళ్ళోకూడా ఒకరిద్దరు తనకు పిల్లనిస్తామని వచ్చారు. శోభనాద్రి మనసులో ఏదో పురుగు తొలిచింది. పెళ్లి చేసుకోకూడదని నిశ్చయించుకొన్నాడు.

పదిరోజుల తర్వాత కూతురూ అల్లుడితో సహా క్రొత్తపేట పొలిమేరలో అడుగుపెట్టిన శోభనాద్రి హృదయంలో అవ్యక్తమైన ఆనందం పూలుపూసింది. మామగారి దగ్గరుండిపోవటానికల్లుడంటే అడ్డు చెప్పలేదు. ఊరింకా మైలుదూరముండగానే కచ్చడం (బండి) లోనుంచి దిగి శోభనాద్రి చుట్టూతా పెరిగిన చెరుకుతోటలూ—దూరాన బంగారు తునకల్లాగా మిసమిసలాడుతున్న వరికంకులు చూచి పరవశత్వంతో ఓ క్షణం కళ్లుమూసుకొని ప్రకృతి అందాన్ని లావణ్యాన్నీ చూచి అబ్బురపడి పులకెత్తాడు మనసులో. కూతురూ అల్లుడూ జాలిగా అతనివంక చూస్తూ ఉండి పోయారు.

ఆంధ్రదేశ సహజ సంపదలు

శ్రీ టి. ఆర్. లక్ష్మణన్

బ్రిటిష్ హయాములో భారతదేశపు రాజకీయ ప్రాంతాల విభజన అర్థంపర్థంలేని విధంగా జరిగింది. భారతదేశ చరిత్రకూ ఆ రాష్ట్రాల విభజనకూ ఎలాంటి సంబంధమూ వుండేదిలేదు. కేవలం బ్రిటిష్ పరిపాలకుల సైనికావసరాలకు అనుగుణంగానూ పరిపాలనావసరాలకు అనుగుణంగానూ రాష్ట్రాలను యేర్పాటు చేశారు. 19 వ శతాబ్దంలో వివిధ ప్రాంతీయ భాషలూ సమగ్రరూపాలలో పెంపొంద సాగినాయి. క్రమేపీ వివిధభాషా ప్రాంతాల ప్రజలకు ప్రత్యేక ప్రత్యేక సంస్కృతులు ఉన్నట్టు విస్పష్టమైంది. రాష్ట్రాలను యోగ్యమైన నూతనపద్ధతిని పునర్నిర్మించాలనే ఆందోళన దేశంలోని అభిజ్ఞవర్గాలలో బయలుదేరటంతో భాషా ప్రాంతాలపై దృష్టి మరలింది. దేశానికి స్వాతంత్ర్య లభించినతోడనే, ఈ రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ వెంటనే పరిష్కారం కావలసిన ప్రధాన సమస్యగా నాయకులకు తోచింది ఈ సమస్యను పరిశీలించటానికి 'రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ' సంఘాన్ని ఒకదాన్ని నియమించారు. ఈ సంఘం సమర్పించిన నివేదికకు తగుమార్పులు చేసి ఈ నవంబరు 1 వ తేదీ నుంచీ సక్రమమైన పద్ధతిని రాష్ట్రాలను పునఃవ్యవస్థీకరించి నూతన రాష్ట్రాలను సృష్టించుకున్నారు. ఇలా ఆవిర్భవించుకున్న రాష్ట్రాలలో మహదాంధ్రరాష్ట్రం అత్యంత ప్రధానమైనది. దీనికి 'ఆంధ్రప్రదేశ్' అని నామకరణం చేశారు. సర్కారు జిల్లాలు, తెలంగాణా, రాయలసీమా కలసి ఈ మహాంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడుతుంది. వైశాల్యం దృష్ట్యా భారతదేశంలోని ప్రథమ శ్రేణి రాష్ట్రం అవుతుంది.

	రాష్ట్రము	వైశాల్యం	జనాభా
1	ఆంధ్రప్రదేశ్	105962 చ. మై	313లక్షలు
2	మద్రాసు	50170	300
3	కేరళ	14980	136
4	కర్ణాటకము	72730	190
5	ఒరిస్సా	60140	146
6	ఉత్తరప్రదేశ్	113410	622
7	మధ్యప్రదేశ్	171200	2[illegible]1

ఆంధ్రప్రదేశ్ గొప్పరాష్ట్రం కావటమేగాక, అనేక సహజ సంపదలుగల సంపన్నమైన రాష్ట్రం. ఈ సహజ సంపదలను ఈ విధంగా విభజించవచ్చు: (1) నీటివనరులు-విద్యుచ్ఛక్తి (2) అడవులు (3) ఖనిజములు (4) వ్యవసాయము.

నీటివనరులు

ఆంధ్రప్రదేశ్ అనేక భాగాలలో వర్షపాతం తక్కువగా వుండటమేగాక వర్షంమీద ఆధారపడి వుండటానికి ఎట్టి ఆస్కారమూ లేదు. అందుచేత అనేక ప్రాంతాలు ఋతుపవనాల దయాదాక్షిణ్యాల మీద ఆధారపడి వున్నయ్ ఈ ప్రాంతాలు ఎప్పుడూ క్షామాలకు లోనవుతూ వుంటాయి. తగిన నీటి వనరులను అభివృద్ధి చేస్తే తప్ప ఈ ప్రాంతాల చిక్కులు తీరవు. ఇప్పటికే రాష్ట్రంలోని చాలాభాగం, వ్యవసాయ యోగ్యంగా చేయబడ్డది. కృష్ణా, గోదావరి డెల్టాల పంటకాలువల అభివృద్ధితో, ఆంధ్రదేశం దక్షిణభారత ధాన్యాగారంగా పెంపొందింది. తెలంగాణా ప్రాంతమంతా చెరువుల క్రింది సాగుగా మాత్రమే వుంది. కాని రాష్ట్రంలో వ్యవసాయాభివృద్ధికి ఇంకా అనంతమైన అవకాశా లున్నాయి. తుంగభద్ర ఆనకట్ట నిర్మాణం పూర్తి అయితే దానిక్రింద 450,000 ఎకరాల పల్లపు సాగుకూ 13,5000 ఎకరాలు గడ్డిబీళ్లా అరణ్య ప్రాంతాలు పెంచటానికీ నీరు లభించుతుంది.

నాగార్జునసాగర నిర్మాణం పూర్తిఅయితే కృష్ణానదీ జలాలలో నూటికి 20 వంతులు వినియోగానికి వచ్చి, నల్లగొండ, కంభం, కృష్ణా, గుంటూరు, నెల్లూరుజిల్లాలన్నీ, సస్యశ్యామలా లవుతాయి.

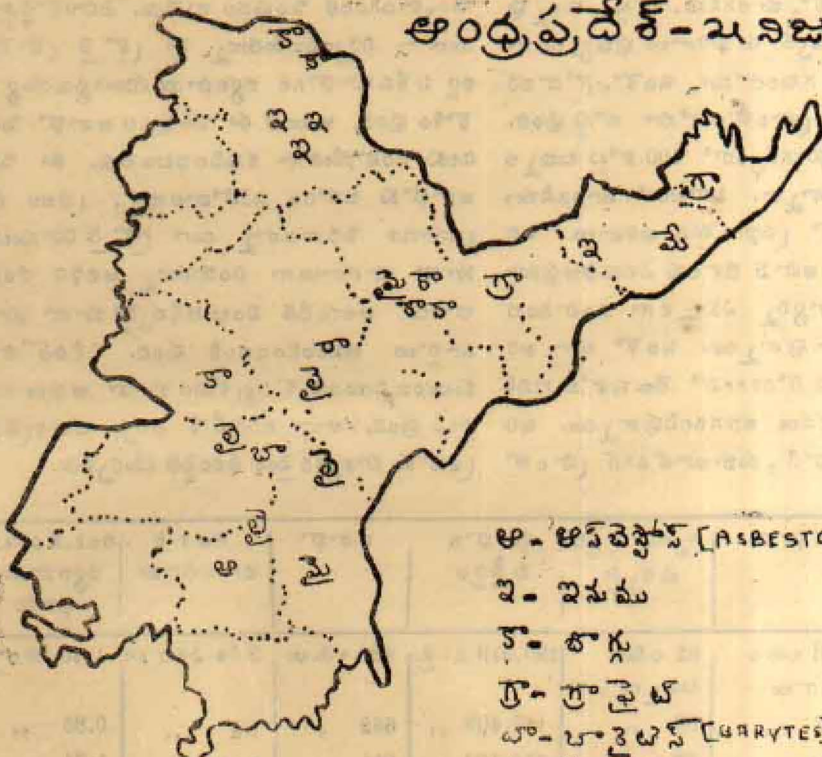
రాష్ట్రంలో జలవిద్యుదభివృద్ధికి అనంతమైన అవకాశా లున్నాయి. క్రొత్తగా నిర్మించుతున్న తుంగభద్ర మొదలైన ప్రాజెక్టులవద్ద విద్యుచ్ఛక్తి అపారంగా ఉత్పత్తి కాగల అవకాశా లున్నాయి.

తుంగభద్రప్రాజెక్టు—1,00,000 కిలోవాట్లు
నాగార్జునసాగరం—75,000 ,,
మచికుంద—1,02,000 ,,

ఈ విద్యుదుత్పత్తి కేంద్రాలలో మచికుంద అత్యంత ప్రధానమైనది. డుడుమా జలపాతం దగ్గర గోదావరి ఉపనదియైన మచికుండను అరికట్టుతున్నారు. అక్కడ జలముయొక్క పాతప్రమాణాన్ని 850 అడుగులకు పెంచినారు. దీనివల్ల లభించే విద్యుచ్ఛక్తిని విశాఖ, తూర్పుగోదావరి, పశ్చిమగోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరుజిల్లాలకు అందజేస్తారు. ఇంకా కావాలంటే కృష్ణ, గోదావరి, పెన్నా మొదలైన ప్రధాననదుల ఉపనదులను అరికట్టి ఇంకా కలసిన అవధికి విద్యుచ్ఛక్తిని పెంపొందించుకోగల సావకాశాలున్నాయి. ఏది ఏమైనా, ఈ రాష్ట్రానికి తగిన అవధికి విద్యుచ్ఛక్తి లభింపక అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు అపుకోవలసిన అవసరమేమీ పట్టదు.

అడవులు

శతాబ్దాల తరబడి కేవల వ్యావసాయక ప్రాంతంగా వుంటున్న భారతదేశంవంటి ఏ దేశంలోనూ ఎక్కడో అందుబాటులో లేని మారుమూలలో తప్ప వనప్రాంతమంటూ ఎక్కువగా మిగిలి వుండే సావకాశం వుండదు. కాని అదృష్టవశాత్తూ ఆంధ్రప్రదేశ్ లో మొత్తం భూభాగంలో నూటికి 20 వంతులు ఇంకా అరణ్యప్రాంతంగా మిగిలే వుంది- (భారతదేశపు సగటు అరణ్యప్రాంతం 18.15%) కాని అరణ్యప్రాంతంవల్ల కలిగే అనేక ప్రయోజనాల దృష్ట్యా, ఇంకా ఈ ప్రాంతం తక్కువేనని చెప్పాలి. ఈ అరణ్యాలు, విశాఖ, శ్రీకాకుళం, వరంగల్, అదిల్లాబాద్

మొదలైన పర్వత ప్రాంతాలలో వ్యాపించి వున్నాయి. ఈ అరణ్యాలు అనవసరమైన తుప్పలు గాదు. టేకు, మొదలైన ప్రసిద్ధమైన కలపజాతుల చెట్లు కలవి. కాగితం ఉత్పత్తికి అత్యంత ప్రధానమైన వెదురు విస్తృతంగా లభించుతుంది. అందుచేతనే సిరిపూర్ మొదలైన ప్రాంతాలలో కాగితం మిల్లులు స్థాపించారు.

ఖనిజ సంపదలు

ఈ ప్రాంతంలో గల ఖనిజ సంపదలు ఎక్కడెక్కడ ఏమి లభించగలవో, ఇప్పటికీ శాస్త్రీయ పద్ధతిని అన్వేషణ చేసి తేల్చినవారెవరూ లేరు. అయినా ఇప్పటికి లభించిన భోగట్టాలనుబట్టే యీ దేశానికి బహుళతరమైన ఖనిజసంపద వున్నదని చెప్పటానికి ఎట్టి అభ్యంతరమూ లేదు. మైకా, మాంగనీసు, బొగ్గు, సున్నపురాయి, బొరైట్, జిప్సమ్ ఈ ఖనిజాలు పుష్కలంగా వున్నవి. సింగరేణి గనులలోనూ, ఇంకా, గోదావరి లోయలోని కొన్ని ప్రాంతాలలోనూ బొగ్గు వుంది. సింగరేణి ప్రాంతీల భూగర్భంలో 100 కోట్ల టన్నుల బొగ్గు వున్న దంటున్నారు. విశాఖలో మాంగనీసు, గూడూరులో మైకా ప్రధానమైన ఖనిజాలు. ఇవి అమెరికా, బ్రిటన్, జపాన్ దేశాలకు ఎగుమతి అవుతూ విదేశీ చెలామణి ద్రవ్యాన్ని ఎక్కువగా సంపాదించటానికి అవకాశంగా వున్నాయి. ఇంకా యీ ఖనిజాలు ఎక్కడెక్కడ దొరకగలవో తెలుసుకోవటానికి భారీయెత్తున పరిశోధనలు జరుగవలసివున్నాయి. ఇవిగాక కడప, అదిల్లాబాద్, మహబూబ్ నగర్ ప్రాంతాలలో సున్నపురాయి, ఆస్బెస్టాస్, గ్రాఫైట్, బొరైట్, మొదలైన—ఖనిజాలు లభించుతున్నాయి.

ఒక్కటి మాత్రం చెప్పవలసివుంది. ఉన్న ఖనిజ సంపదల దృష్ట్యా, ఉత్పత్తులు మాత్రం చాలా తక్కువగా వున్నాయి. ఈ సంపదనంతను బయటికి త్రవ్వి తీవలసి వుంది. భారతదేశంయొక్క ఖనిజ వ్యాపారంలో ఆంధ్రప్రాంతం ప్రధానమైన స్థానం ఆక్రమించి తీరుతుంది.

వ్యవసాయం

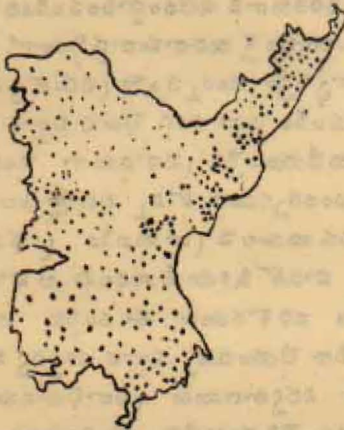
ఈ ప్రాంతంలో చాలా భాగం వ్యవసాయ భూమిగా వుంది. ఈ దేశం, ప్రజలు కూడా అధిక భాగం వ్యవసాయ వృత్తిమీదనే ఆధారపడి వున్నారు. గత 50 సంవత్సరాలలో వ్యవసాయభూముల విస్తీర్ణంలో చెప్పుకోదగినంత పెంపుదల రాలేదు. బహుళార్థసాధకములుగా నిర్మింపబడుతున్న ఈ క్రొత్త ప్రాజెక్టుల వల్ల విశేషభూభాగం వ్యవసాయ యోగ్యమయ్యే అవకాశం వుంది. అయితే ఈ పెంపుదల జనాభా పెంపుదలకు సరిపోయేదిగా కనుపించటం లేదు. ఈ పెరిగే జనాభాకు ఆహారం సరిపోవాలన్నా, ప్రజల జీవన ప్రమాణం పెరగాలన్నా యీ క్రొత్త భూములలో కూడా మామూలుగా పండుతున్న అవనిని పండితే చాలదు. అందుచేత పంట అభివృద్ధికి కూడా నూతన మార్గాలు అవలంబించవలసి వుంది. దీనితోపాటు కుటుంబ నియమన కార్యక్రమం కూడా అమలు జరుపవలసి వుంది. అలా జరిగితేనే తప్ప, ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రజలకు సౌఖ్యకరమైన జీవనస్థితి యేర్పడదు.

రాష్ట్రము	సాగుభూమి	ధాన్యాల ఉత్పత్తి	భూభాగ విస్తీర్ణం	జనాభా	తల 1-కి సగటుభూమి	తల1-కి సగటున వ్యవసాయ భూమి
బొంబాయి	583 లక్షల ఎకరాలు	62 లక్షల టన్నులు	190,919 చ. మై.	483 లక్షలు	2.54 ఎకరాలు	1.96 ఎకరాలు
ఉ. ప్రదేశ్	406 ,,	88 ,,	113,409 ,,	632 ,,	1.2 ,,	0.86 ,,
ఆంధ్రప్రదేశ్	353 ,,	58 ,,	171,201 ,,	261 ,,	4.19 ,,	1.74 ,,
మ. ప్రదేశ్	253 ,,	52 ,,	105,962 ,,	313 ,,	2.16 ,,	1.2 ,,

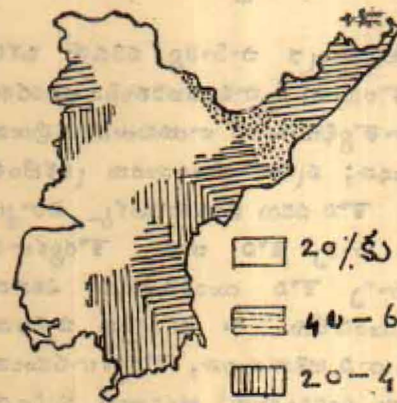
ఆంధ్రప్రదేశ్ జనాభా, వ్యవసాయము

జనాభా

ఒక్కొక్క చుక్క 100,000 ప్రజలకు సంకేతం

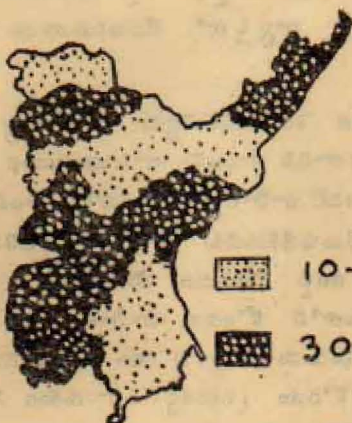

నీటివసతి గల సాగుభూమి

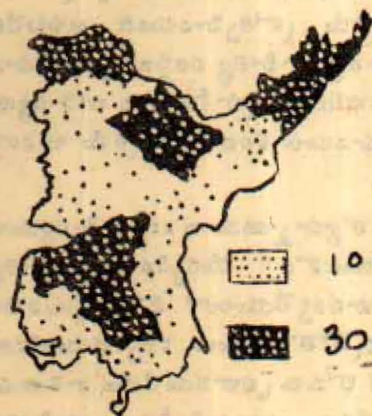
సాగుభూమి

ఒక్కొక్క చుక్క 50 వేల ఎకరాలకు సంకేతము

క్రొత్త సాగు

ఒక్కొక్క చుక్క 80,000 ఎకరాలకు సంకేతం

అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

యదార్థవాది

ఇటీవల అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు ఒకటి ఆ చిరకాలములో నే స్థాపింపబడవలసిన అవసరము కలదని సాహిత్యాభిమానులైన నాయకులును, కవులును సభాముఖమునను; పత్రికా మూలముననుప్రకటించి యున్నారు. కాని సదరు పరిషత్తుయొక్క నిర్మాణ విధానమును గూర్చి కాని దాని కార్యకలాపములను గూర్చి కాని యింతవఱకును ఎవరును చర్చించి యుండలేదు. ఈ పరిషత్తును స్థాపించు సందర్భమున దాని ఆశయములను, కార్యకలాపములను రూపొందించు సందర్భములో అంశములను గుర్తించుకొనవలసిన విషయములు కొన్ని కలవు.

ఇంతకు మునుపు మనదేశములో ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు, నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు మొదలైన సాహిత్య సంస్థలు నెలకొని సాహిత్యాభివృద్ధికి అనేక విధముల తోడ్పడినవి. క్రీ. శ. 1911 లో ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు స్థాపన జరిగినది. కాని ఆ సంస్థ గ్రాంథిక భాషను మాత్రమే ప్రోత్సహించునది అగుటచేత ఆ సంస్థ అఖిలాంధ్ర సాహిత్య సంస్థగా ప్రజాభిమానమును పొందలేకపోయినది. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యము మీద ఆదరాభిమానములు కలవారికి మాత్రమే ఆ సంస్థ ఆరాధ్యమైనది.

దీనికి ప్రత్యామ్నాయముగా నవ్యసాహిత్యమును ప్రచారము చేయుటకొరకై యేర్పడిన నవ్యసాహిత్య పరిషత్తుకూడ సారస్వతేయులలో నొక వర్గమువారికి మాత్రమే ఆదరప్రోత్సాహములు కల్పించుచుండినది. ఇది వ్యావహారిక భాషను ప్రచారము చేయు నాశయము కలిగియుండుటచేతను, నవ్యసాహితీపరుల సాహిత్య కృషిని మాత్రమే ప్రోత్సహించుచుండుటచేతను నది ప్రాచీన సాహిత్యాభిమానుల యాదరాభిమానములను చూఱగొనజాలక పోయినది.

దీనితరువాత ఇటీవల స్థాపింపబడినది తెలుగుభాషా సమితి - సంయుక్త మదరాసురాష్ట్రములో ఆంధ్రదేశము అంతర్భాగమై యున్నప్పుడు ప్రభుత్వాదరముతో స్థాపింపబడిన యీ సంస్థ తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వమును తయారుచేయుటకై ప్రధానముగా నెలకొల్పబడినది. ప్రతి సంవత్సరమును కొన్ని విషయములను నిర్దేశించి యా విషయములపై వ్రాయబడిన గ్రంథములకు ప్రభుత్వము పారితోషికము లీయదలచి ఆ పోటీలను నిర్వహించు నధికారమును ఈ సంస్థకు అప్పగించినది. కాని వీరు చేయుచున్న విజ్ఞాన సర్వస్వ నిర్మాణమును పోటీల నిర్వహణమును ప్రజాభిమానమును చూఱగొన్నట్లు తెలియుటలేదు. నూతనముగా నిర్మింపబడుచున్న యీ తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వము నెవరును చూడజాలక పోవుటయే దీనికి నిదర్శనము. వారు నిర్వహించుచున్న పోటీలలో బహుమతులు పొందిన కొన్ని గ్రంథములు ప్రజాభిమానమును పొందలేక పోవుటచే వారి బహుమానములును విస్మృతిపాతముగా చేయబడినవి కావని తెలియుచున్నది. ఆ గ్రంథములలో ననేకములు నేడు వ్యాప్తిలో లేవనువిషయము సర్వవిదితము.

ఇటీవల కేంద్రప్రభుత్వము 'సాహిత్య అకాడెమీ' నొకదానిని స్థాపించి దాని మూలమున వివిధ భాషల యందలి సాహిత్యములను ప్రోత్సహింప దలపెట్టినది. తెలుగుదేశమునకు సాహిత్య ప్రతినిధిగా నిలువదగిన సంస్థ యేదియు లేకపోవుటచేత వారు తెలుగుదేశములోని కొందరు సాహితీపరులతో ఒక సలహా సంఘమును నిర్మించి యా సంఘముయొక్క సలహా ప్రకారము ప్రభుత్వ బహుమతుల నొసగుచున్నది. కాని ఈ సలహా సంఘముకూడ వ్యక్తిగతాభిమానములకు అభిప్రాయములకు

అతీతమై ఏకమత్యముతో పనిచేయుట లేదనియే చెప్పవలసియున్నది. ఈ సంఘము బహుమతికై సిఫారసు చేసిన గ్రంథములలో ఒకటి కీ. శే. సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర. రెండవది శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారి భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము. వీనిలో ఒకటి అనువాద గ్రంథము. మరొక గ్రంథమునకు కర్త ఆ బహుమతి నందుకొనుట కీనాడు లేడు. ఈ రెండు విషయములును సలహా సంఘములో ఏకవాక్యత లేదనియు, ఏదో తప్పించుకొను మార్గముగా ఈ గ్రంథముల నెన్నుకొనిరనియూ తెలియుచున్నది. బహుమతి నొసగుటకు అనువాద గ్రంథము తప్ప స్వతంత్రగ్రంథమే లేదని కేంద్రమునకు సిఫారసు చేసిన ఈ సలహాసంఘము చర్య వింతగొలుపుననుటలో సందేహము లేదు. మరింత వింతగొలుపు సందర్భ మింకొకటి యున్నది ఆంగ్లములోనికనువదింప జేయుటకై కేంద్ర ప్రభుత్వము ఈ సలహా సంఘమును ఒక గ్రంథమును సూచింపవలసినదని కోరగా నిప్పుడు రచింపబడిన గ్రంథము లేవియు లేనట్లు వీరు ఒక ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథమును సిఫారసు చేయుట అత్యాశ్చర్యకరము. ఇట్టి హాస్యాస్పదములైన సిఫారసులను అందజేయుచుండుటచే ఈ సంస్థకూడ ప్రజాభిమానమును చూరగొనలేకపోయినది.

ఇదిగాక ఇటీవల రాష్ట్ర ప్రభుత్వములవారు ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములను ముద్రింపదలచి అట్టి వానిని సిఫారసు చేయుటకై ఒక్కొక్క భాషకొక్కొక్క సలహా సంఘమును స్థాపించియున్నారు. వారిసలహా మేరకు ప్రాచీన గ్రంథముల నెన్నుకొని ముద్రించుచున్నారు. ఇంతకుపూర్వము మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారము వారిచేతను, తంజావూరు సరస్వతీ మహాల్ పుస్తక భాండాగారము వారిచేతను అనేక తెలుగు గ్రంథములు ముద్రింపబడినవి. కాని వానిలో ఏకొన్నియో తప్ప తక్కినవి ప్రజల కేవిధముగాను నుపకరించునవిగా లేవు. ఔషధయోగములు, వైద్య నిఘంటువు మొదలైన గ్రంథములు నేడు ప్రజల కేవిధముగాను సహాయకారులు కావని చెప్పుటకు సందేహములేదు. వీరిచే ముద్రింపబడిన శాస్త్ర గ్రంథముల మాట యటుంచి సాహిత్యగ్రంథములను చూచినచో అందనేకములు తప్పులతప్పులుగానున్నవి. అర్థికస్తోమతగల ప్రభుత్వము వారిచే ముద్రింపబడిన ఈ గ్రంథములకన్న లాభదృష్టితో పుస్తకవ్యాపారులచే ముద్రింపబడిన గ్రంథములే వేయిరెట్లు నయముగానున్నవి. దీనికంతకును కారణము సలహాసంఘము వారు ఆయా గ్రంథముల పరిష్కరణమునకు తగిన యోగ్యతలు గలవారిని ఎన్నుకొనక తమ అభిమానులను ఎన్నుకొనుటయో లేక వారిని తమలో తాము పంచుకొనుటయో జరుగుటయే యని చెప్పవలసియున్నది. తాళపత్ర గ్రంథములలో నున్న తప్పులను మించి ముద్రిత గ్రంథములలో తప్పులు కానవచ్చుట మిక్కిలి శోచనీయము.

ఈ విధముగా తెలుగుదేశములో ఇంతవరకు పనిచేసిన, పనిచేయుచున్న సాహిత్య సంస్థలేవియు సక్రమముగా తమ విధులను నెరవేర్చుచుండుట లేదనియే చెప్పవలసియున్నది.

నేడు తెలంగాణములో పనిచేయుచున్న హైదరాబాదు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, తెలంగాణా రచయితలసంఘము అనునవి సాహిత్యప్రచారమునకు కొంత తోడ్పడుచున్నవి. వీనిలో ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు తెలుగులో పరీక్షలు జరిపి తెలంగాణములోను, ఇతర ప్రదేశములలోను సాహిత్యప్రచారము చేయుచున్నది. తెలంగాణా రచయితల సంఘముకూడ ఆధునికాంధ్ర గ్రంథములను ముద్రించుచు కవులకు, రచయితలకు ప్రోత్సాహ మొసగుచున్నది. కాని ఆ సంస్థలింకను అఖిలాంధ్ర సంస్థలుగా పేర్కొనదగిన స్థాయిని అందుకొనలేదు.

ఈ పరిస్థితులలో అచిరకాలములో నిర్మింపబడనున్న అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తుయొక్క నిర్మాణము ఏపద్ధతిలో నుండినచో ప్రజాభిమానమును పొందగలుగునో మనము పరిశీలింపవలసియున్నది. అట్టి పరిషత్తుయొక్క నిర్మాణమునకు సంబంధించిన కొన్ని ప్రధాన సూత్రములు మాత్రము ఇచ్చట పేర్కొనబడుచున్నవి. ఇవి సాహితీపరుల యామోదము పొందుచో ఆ సంస్థ సవ్యముగా పటిష్ఠముగా నడువగలదని ఆశింపవచ్చును.

అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు రాజకీయములకు మతతత్త్వాలకు, కుల మత ప్రాంతీయ దురభిమానములకు అతీతమైన సంస్థగా నుండవలెను. ఏదో సాహిత్య సంస్థయని కాక ప్రజలు దానిని తమ సంస్థగానే భావించి యభిమానించు పరిస్థితులు కల్పింపవలెను.

గతములో చేసిన తప్పులు నెమరుకు తెచ్చుకొని అలాంటివి ఇప్పుడు కూడా జరుగకుండునట్లు అందరును పాటుపడవలెను.

గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషోద్యమములు, ప్రాచీన, నవ్య అధివాస్తవిక కవితాపద్ధతులు—వీనిలో ఏ ఒక్కదాని నభిమానించుట కాని దానితో ప్రత్యక్ష సంబంధము కలిగి యుండుట కాని పరిషత్తు చేయరాదు.

అఖిలాంధ్ర దేశములోను సాహిత్య విషయముల కది ప్రతినిధి గా రూపొందవలెను.

దేశములో వివిధ ప్రదేశములలో పని చేయు చున్న సాహిత్య సాంస్కృతిక సంస్థలు ప్రతి సంవత్సరము కొంత రుసుము చెల్లించు పద్ధతిపై కేంద్ర సంస్థ కనుబంధ సంస్థలు కావలెను. అట్లు రిజిష్టరు చేసి కొన్న సంస్థలు మాత్రమే తమ సంస్థ తరఫున ప్రతి సంవత్సరమును ఇద్దరు చొప్పున ప్రతినిధులను పంపుట కర్హత కలిగి యుండును.

అఖిలాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు ప్రతి సంవత్సరము కాని, మూడుసంవత్సరముల కొక పర్యాయము కాని ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులతో ఏర్పడిన కార్య వర్గముయొక్క సలహా ననుసరించి తన కార్యకలాప ములను నిర్వర్తింప వలెను.

ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి, విద్యామంత్రి, విద్యాశాఖాధికారి, ఆంధ్ర ఉస్మానియా, శ్రీ వెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ యోపాధ్యక్షులు, ఆంధ్రప్రధాన వ్యాయమూర్తి-అందు అధికార సభ్యులుగా నుందురు.

ఆంధ్ర, ఉస్మానియా, శ్రీ వేంకటేశ్వర, మదరాసు విశ్వవిద్యాలయములలోని ప్రధానాంధ్రాచార్యులు అందు ఎక్స్ అఫీషియో సభ్యులుగా నుందురు.

ప్రతి విశ్వవిద్యాలయములోను గల అనుబంధ కళాశాలలలోని ఆంధ్రోపన్యాసకుల ప్రతినిధి ఒక్కొక్కరు చొప్పున అందు సభ్యులుగా నుందురు.

హైస్కూళ్ళలోను ప్రాచ్య కళాశాలల్లోను పనిచేయు పండితులచే ఎన్నుకొనబడిన ఆర్గురు ప్రతినిధులు (తెలంగాణాలో ఇద్దరు, సర్కారులలో ఇద్దరు, రాయలసీమలో ఇద్దరు) అందులో సభ్యులుగానుందురు.

రాయలసీమ, సర్కారులు, తెలంగాణాలలో ప్రసిద్ధులైన సాహిత్య వ్యక్తులను ఒక్కొక్క ప్రాంతమున కిద్దరు చొప్పున కార్యవర్గములోనికి కో-ఆప్టు చేసికొనవలెయును.

మదరాసు, విజయవాడ, హైదరాబాదు రేడియో స్టేషనులలో పనిచేయు తెలుగుశాఖవారి ప్రతినిధులు ముగ్గురు ఇందు సభ్యులుగా నుందురు.

ఆంధ్ర దినపత్రికల సంపాదకుల ప్రతినిధులిద్దరు, వార, మాసపత్రికల సంపాదకుల ప్రతినిధులిద్దరు ఇందు సభ్యులుగా నుందురు.

రచయితలు తాము రచించిన గ్రంథములను ఒక్కొక్క ప్రతిచొప్పున సాహిత్య పరిషత్తు భాండాగారమునకు పంపుకొనవలెను.

ప్రతి సంవత్సరమును పరిషత్తు ఆ సంవత్సరము జరిగిన సాహిత్య కృషిని అధికారికముగా పరీక్ష చేసి అందలి బాగోగులను నిర్దాక్షిణ్యముగా విమర్శించుటయే కాక సాధ్యమైనయెడల సాహిత్యము మంచిపద్ధతులలో నడచుటకు సూచనలు గావింపవలెను

ప్రతినిధులచే ఎన్నుకొనబడిన కార్యవర్గము తిరిగి ఏడుగురు గాని, తొమ్మండుగురు గాని ప్రతినిధులనెన్నుకొని ఒక సారథ్య సంఘమును ఏర్పాటు చేయవలెను. ఆ సారథ్య సంఘము పరిషత్తునకు సంబంధించినంత వఱకు సర్వాధికారము కలిగియుండును.

అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, కేంద్రసాహిత్య పరిషత్తులో ఆంధ్రమునకు ప్రతినిధియై తన ఉత్తమ కవిని, తన ఉత్తమ గ్రంథమును సిఫారసు చేయు అధికారము కలిగియుండును.

ఈ పరిషత్తు స్థాపింపబడిన మూడుసంవత్సరము లలో సమగ్రమైన ఆంధ్రదేశ చరిత్రమును, సమగ్రమైన ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమును సమర్థులను వారిచే రచింపజేయవలెను. ఆయా శాఖలలో కృషి చేసిన పండితులచే ఒక్కొక్క శాఖకు సంబంధించిన వాఙ్మయ చరిత్రను రచింపజేసి వానినొక సంపుట ముగా సంకలనము చేయవలెను.

మూడు నెలల కొకసారి పరిషత్తు ఆవరణలో గాని, పరిషత్తు సారథ్యసంఘము సూచించిన ఏ స్థల ములో గాని సాహిత్యసభ జరిపించి అందు సాహిత్య మునకు సంబంధించిన విషయముపై సమర్థులగు పండి తులచే 'ఎక్స్టెన్షన్ లెక్చర్సు' ఇప్పింపవలెను.

వ్యక్తులయొక్క పలుకుబడితోను, ప్రభుత్వము యొక్క ప్రోత్సాహముతోను మాత్రమే. పనిచేయు సంస్థ కాక, ఇది శాశ్వతముగా ఎవరి ఆదరాభిమానము లకుగాని ప్రాకులాడక పనిచేయు సంస్థగా రూపొంద వలెను.

ఇవి ఆశయములు మాత్రమే. కార్యరూపమున పెట్టునప్పుడు ఎన్నో ఇబ్బందులను అధిగమింపవలసిన అవసరము కలుగుననుట వాస్తవము. కాని వ్యక్తిగత ద్వేషములతో కాక — స్వార్థమును విసర్జించి — సాహితీపరులు సాహిత్య ప్రతిష్ఠయే తమ లక్ష్యముగా పనిచేసినప్పుడుగాని ఏ సంస్థయు పురోభివృద్ధి కాంచ జాలదు. పై చెప్పిన విషయములను సావధానముగా పరిశీలించి తెలుగు సాహితీపరులును, సాహిత్యాభిమాను లును అచిరకాలములో అఖిలాంధ్ర సాహిత్యపరి షత్తును స్థాపించుటకు ప్రయత్నింతురుగాకని సవినయ ముగా మనవిచేయుచున్నాను.

గ్రంథవిమర్శనము

నెలవంక

బాలగేయాలు; రచన: శ్రీ కవిరావు; చిత్రరచన: శ్రీ జి. వి. సుబ్బారావు; ప్రచురణ: బాలసాహితి, మారిసుపేట, తెనాలి; మూల్యం: రూ. 2-0-0.

ఇటీవల కాలంలో బాలసాహిత్యానికి ఎక్కువ చలామణీ లభించింది. అందుచేత బాలసాహిత్యం ఉత్పత్తికూడా విరివిగానే సాగుతున్నది. కాని ఈ రచనలలో చెప్పుకోదగ్గవిమాత్రం ఎక్కువ రావటం లేదు: కలంపట్ట నేర్చిన ప్రతి ఒక్కరూ బాలసాహిత్యాన్నైనా సృష్టి చెయ్యలేకపోతామా అనుకోవటమే యిందుకు కారణం. కాని నిజమాలోచించితే బాలసాహిత్య నిర్మాణంకంటే మామూలు సాహిత్య నిర్మాణమే కొంత సులభం. బాలసాహిత్య నిర్మాణానికి కొన్ని ప్రత్యేక ప్రతిభా సంపత్తు లుండాలి. ముఖ్యంగా బాలగేయాల నిర్మాణం మాటలతో పని గాదు. బాలగేయాల రచనకు రచయితే కావ్యతత్వాన్ని జీర్ణించుకున్న మహాపురుషుడై వుండాలి. మామూలు కావ్యనిర్మాణం చేసేటప్పుడు కవికి తన యిష్టం వచ్చిన భావాలనూ తన యిష్టం వచ్చిన పదజాలాన్నీ వాలకంచేస్తూ తన యిష్టం వచ్చిన రీతిని చెప్పటానికి స్వాతంత్ర్యం వుంటుంది. కాని బాలగేయ నిర్మాతకు అలాంటి స్వాతంత్ర్యం వుండదు. రచయిత పేకరించే భావాలు బాలబాలికలను ఆకర్షించగలిగేవిగానూ వారి ఔత్సుక్యాన్ని రెచ్చగొట్టగలిగేవిగానూ వుండాలి. ఈ భావాలను వ్యక్తంచేసే మాటలు బాలబాలికలకు తేలికగా అర్థమయేవిగా వుండటమే గాక వాటికి తగిన రంగూ ధ్వనీకూడా వుండాలి. ఇది కాక వాడే ఛందస్సులు గజ్జలగుర్రాలలాగు కదను త్రొక్కుతూ వుండాలి. ఇన్ని హంగు లుంటేనే గాని బాలగేయాలను రచించటం సాధ్యంకాదు. అనాదికాలంనుంచీ దేశంలో వ్యాప్తిలో వున్న ఒకటి రెండు బాలగేయాలను పరిశీలించితే ఈ విషయం బాగా బోధపడుతుంది:

చందామామా
చొక్కా ఇండీ?
తాతా నాకూ
దమ్మిడీ యిస్తే
దమ్మిడి తీసుకెళ్లి
కోమటి కిస్తే
కోమటి నాకూ
కొబ్బరి పెట్టే
కొబ్బరి తీసుకెళ్లి
మామా కిస్తే
మామా నాకు
పిల్లా నిచ్చే
పిల్లా పేరూ మల్లీ మొగ్గ
నా పేర్...జమీందార్!

*   *   *

చెమ్మ చెక్కా
చారడేసి మొగ్గ
ముత్యాల చెమ్మచెక్క
ముగ్గులెయ్యంగ
రత్నాల చెమ్మచెక్క
రంగులెయ్యంగా.

ఇవి సనాతనాలు పాతపాటలు. ఈ దృష్ట్యా కవిరావుగారి పాటలు ఒకటిరెండు పరిశీలించుదాం. ఈ సంపుటిలో మొదటిపాట:

'చిలుకవనుకోవె నీ
చిన్నారి కావనుకో
కిలకిలా మనసిచ్చి
పలుకరిస్తా వనుకో
పట్టి పంజరములో
బంధించుతావా?
పట్టుకేవను విడిచి
పెట్టివేస్తావా?

పట్టి బంధించితే
ఎట్టులో తప్పుకొని
అగుపించకుండ
చేసెగిరి కావలకేగి
మరలి రావేరాను మాటాడవింక
పలుకవిక నీవింత ప్రతిమాలుకొనిన.

చుక్కపిల్లగ నేను
పక్క వాటుగ వచ్చి
ముట్టె నీకంచాన
పెట్టినా నమకోవ !
'ఛీ ఛీ' పొమ్మని నన్ను ఛీదరిస్తావా ?
చేరదీసుక నన్ను ఆదరిస్తావా ?
ఛీదరిస్తే యింక
నాదారి నే పోదు
లేదు పొత్తిక మనకు
లేదమ్మ లేదమ్మ
ముద్దివ్వ నింక నీ వద్దకే రాను
ముట్టనిక నీ వేది పెట్టవచ్చినను.

ఏరికోరి యీ గేయాన్ని ఈ సంపుటిలో తొలి గేయంగా ఎందుకు ముద్రించారో తెలియదు. పిల్లల పాట అలావుంచి అసలు ఈ గేయంలోని భావ మేమిటో పెద్దవాళ్ళకుకూడా అర్థంకాని యేదో అయోమయమైన వేదాంతావబోధంగా వుండి ఎత్తుగడలో. వెనుకటికి ఒక భావకవి:

రెక్కలవిచ్చి మెరిసెటి రిక్క పట్టి
చక్రవాకంబు స్వర్గ పతంగితోడ
ఇందుమోదాన చెలి కౌగిలించు వేళ
ఏదియో యొహోయి పైకెగసి యుదటి
శూన్యదేశాన శూన్యమై చొక్కి వింట
వసెదు ప్రణవనాదాన నైక్యమయిపోదు'

అన్నారు. ఈ పాటకూడా అనే ధోరణిలో కనుపించుతోంది. ఎత్తుగడ సంగతి ఇలావుండగా 'చుక్కపిల్ల ముట్టెకంచాన పెట్టడం' దగ్గరికి వచ్చేసరికి ఎంతో జుగుప్సాకరంగా తయారైంది. పై పెచ్చు గేయాన్ని రచయిత ఆదినుంచి తుదివరకూ దబ్బిన గేదెనూడను యీడ్చినట్టు యీడ్చుకురావటంతప్ప దానంతటికది చెంగు చెంగున ఉల్లాసంగా గెంతటం కనుపించదు. దురదృష్టవశాత్తూ ఈ పాటలన్నీ ఇంచుమించు ఇలానే వున్నాయి.

కాని ఇంచుమించు పాటపాటకూ శ్రీ జి. వి. సుబ్బారావుగారు ఒక్కొక్క రేఖాచిత్రాన్ని రచించారు. ఈ చిత్రాలు పాటపాటకూ జీవంపోసి బ్రతికించుతున్నయ్. ఈ బొమ్మలకోసం రెండు రూపాయలూ పెట్టి ఈ గ్రంథం కొనవచ్చు.

అంతర్గోళాలు

ఖండకావ్య సంపుటి, రచన: శ్రీ దుర్గానంద్. ప్రచురణ: శిక్షక్ పబ్లిషర్స్, తెనాలి. వెల 1.8.0.

20వ శతాబ్ది ఒక పెద్ద సంధియుగం; ఈయుగంలో ప్రపంచం నలుగడలా వివిధ రంగాలలో అనేక పరిణామాలు వస్తున్నాయి, ఇంకా రానున్నాయి. ఈ పరిణామాల కారణంగా తాత్విక రంగంలో పెద్ద సంఘర్షణ కనుపించుతున్నది.

భౌతిక శాస్త్ర విజ్ఞానం పరిపుష్టం కావటం ఈమహా పరిణామానికి ప్రధాన కారణం. సంప్రదాయవాదులు, ఈ పరిణామాలు ప్రమాద భరితాలుగా వున్నాయని, వెనుకకు నడవటం శ్రేయస్కరమనీ వాదించుతున్నారు. పరిణామవాదులు ఈ మార్పులన్నీ ప్రజాక్షేమానికే వస్తున్నాయనీ పరిణామ దశలో అనేక ప్రమాదాలు కనుపించుతున్నా వాటిని అదుపులోకి తెచ్చుకొని ముందుకు సాగకపోతే మానవునకు భవిష్యత్తు లేదనీ అంటున్నారు. ఈ భావ సంఘర్షణను కావ్యరూపాలలో వ్యక్తం చెయ్యటానికి కవులు పలువురు ప్రయత్నించారు. శ్రీ దుర్గానంద్ దాదాపు 30 వరకూ వున్న ఈ ఖండ కృతులలో ఈ విషయాన్నే వ్యక్తం చేశారు. ఈరచనలలో ప్రతి ఒక్కటీ పాఠకుణ్ణి కదలించి యోజనామగ్నుణ్ణి చేస్తుంది. "బుద్ధుని మందలింపు" అన్న గేయంలో బుద్ధుని ముఖాన, ఈ సంఘర్షణను విస్పష్టంగా ప్రతిపాదించారు:

"నా యుగసమస్యతో నే ముడిపడ్డా,
నా యుగధర్మంతో నే పోరాడా.
మీ యుగ సమస్యతో మీరు
మీరణపరికరాలు వేరు—
....
నా మార్గాలు శాశ్వతాలు
కావు—మీరు భ్రమపడినారు
సంస్కృతిలాంటి పేరుతో
మీ యుగధర్మం మరువకండి
సంస్కృతీ పతాకాల నీడలో
మీ యుగ సమస్య దాచకండి
నా చిత్రాల రంగు కుంచియతో
మీ ముఖనైరాశ్యం పోదుడువకండి.
నావ్యాఖ్యల సాయంతో

కరుణకు పరిభాష లివ్వకండి
నన్ననుకరించకండి
నా వంక వెనక్కు చూడకండి!
నా జీర్ణకవాటం గడియ తెరవకండి.
రెండు వేలు పైచిలుకుగ
ఏండ్లు గడచి ముడిసియున్న
నా చైత్యంలో ప్రవేశించకండి!!

'ముక్తి' అనే గేయానికి స్వయంగా వ్రాసుకున్న వ్యాఖ్యలో రచయిత: "ఈ కవితలోని మానవుడు కూడా జ్యోతిష్మంతుడే. కాని ఆత్మ సాపేక్షకంగా కాదు — సమాజ సాపేక్షకంగా" అన్నారు. దానికి "తండ్రి కోరుకు తిరిగిన రాముడు" అన్న రచనలో ఇలా రూపకల్పన చేశారు. అరణ్యవాసానికి సుమంత్రి తోడుతయిన రథంలో బయలుదేరిన రాముడు రథానికి అడ్డునిల్చి ఆటకాయించిన ప్రజానీకాన్ని ఉద్దేశించి ఇలా అంటాడు:

"ఓ అన్నలారా! నా రాజ్యాన్ని మోసే
కలిమిలేముల్లారా!
నే రాజును అందుకనే నా గృహంమీద
నా వొంటిమీద వున్నది హక్కు మీకు.
అడవులకు వద్దంటే, మీ కోర్కెను
తప్పక పాలిస్తా.
(సారథివైపు తిరిగి)
నేను వనంలోకి పోను
సుమంత్రుడా! త్రిప్పు నా రథం
నా ప్రజ నన్ను పిలుస్తోంది
ఒలిచెయ్యండి నా కాషాయపు వస్త్రాలు"

కాని ఆ రాచమందిరాల్లో రాముడికి శాంతి చిక్కదు.

"గృహచ్ఛిద్రం–గృహచ్ఛిద్రం
బంగారు కట్టడాల మధ్య
రాజగృహంలో ముసలం
కక్షలు కావేషాలు—
....
అంతఃపురి చీకటింటలో
ముడివేసుకున్న రాచరికాలు
తల నెరిసిన భీష్మునిలా
మూల్గుతున్న శాసనాలు"

వీటితో రాముడికి చికాకెత్తిపోతుంది.

"పరుగు పరుగు ఒకే పరుగు
ఎక్కడికీ పరుగు?
ఎందుకు నాకీ పరుగు
నా ముందర నా హృదినిండా
అలముకొన్న తిమాలాలు
నే నే దండకగర్భంలో
చొచ్చుకుపోతున్నానో!
నే పోయే బాటల్లో
ఇరుప్రక్కల ఏవో గుహలు
కదిలిస్తే ఏవో దెబ్బలు
నేనే కాదు
నాతో కొందరు జీవులు
నా విన్నంటే రక్తపు నీడలు
పాపపు పాడవుగా పొట్టి పొట్టిగా
నా కాళ్ళకు చుట్టేస్తున్నాయి.
ఈ కల్లోల భారతీరంనుంచి
గుహుడా! నను దాటిస్తావా!
శబరీ! నీ పండులు ఎంగిలివా
అయినా ఎంతో బాగున్నాయి
లక్ష్మణా! సుగ్రీవా!
ఇది స్వార్థం అంటవి రసాలాలు
దప్పును చెయ్యక తినివేయి."

ధ్వని కావ్యానికి ప్రాణం; శ్రీ దుర్గానంద్ రచనలో ఈ కావ్యగుణం జీవనదిలా కనుపించుతుంది. ఈ దిగువ పంక్తులను పరిశీలించండి.

'ఛీ-ఛీ శాంతిలేదు
ఇంత చేసి- ఈ మాయలేడివెంట
ఇంకా రెంతకాలం పరుగెత్తేది?
అయోధ్య లక్ష్మణా!
నా అతిదూరపు ఆశాపరిధుల్లో
ఏడుగాలనుంచి నాబాణం
నిర్గమించి పోయిందో
అమూలనుంచి నా సర్వస్వం
అపహృతమై పోయింది
బైరాగిలాంటి లోకంయిది
మోసగించి పోయింది–
ఎవరల్లో! నమ్మకబంటుల్లా
కిష్కింధలాంటి బ్రతుకుల్లో
తొకలెత్తి వస్తున్నారు?
కిచకిచలాడే ఆశాపులకలా!
అయితే వెరుక్కుంటూ మీకన్నుల్లో
అశోకాల మధ్యనున్న
నా శీతలశాంతి విపంచిని".

'షాజహాను స్వప్నంలో ముంతాజ్' అన్న గేయంలో ముంతాజ్ ఇలా అంటుంది:

'ఏవిటీ తాజమాలా
ఇలా కట్టావు పాదుషా!
నీకు తెలీకపోతే మానె
లోకానికైన్నా నా అడిగావు కావు
ఏంచేస్తాను నా నసీబు'—
....
పట్టి పిచ్చివాన్ని,
నీ కోర్కెను—నవ్వు ఊరుకుంటే పోయేది

అసలు నే నిలాగోరక
నీ షేర్వాణీలో తలకాయదూర్చి
'అన్నమో పాదుషా! అని
పెద్దపెట్టున కేక వేసి కన్నుమూస్తే
అప్పుడు...
నువ్వేమైనా కట్టేవాడివేమో
పాలరాళ్లు ఒలకబోసి
సముద్రంమీద ప్రాజెక్టు—
ఓపెచ్చి మొగలాయిరాజా !
ఈ పాలరాళ్ల మైకంలో
పడుతున్న నన్ను
కయామత్తురోజున ఖుదా కూడా లేపలేడు".—

వాస్తవిక జీవితాన్ని చిత్రించితే కవితకు రస పుష్టి చిక్కదని వాదిస్తారు కొందరు. కరుణరసం చిప్పిలుతున్న 'టీచరు' అన్న కావ్యంలోని ఈపంక్తులను చిత్తగించితే ఆవాదం సరియైనది కాదని తేలుతుంది.

'బోర్డు అనే యంత్రంలో తలకాయదూర్చి
గిలగిలా తన్నుకుంటున్న టీచరూ! ఇదేమిటి?
ఈసర్వీసు రిజిష్టరులో నా ..చీ
కట్టేసుకున్నావు భవిష్యత్తు—
అయ్యో! నీ ప్రతిచిన్న కోర్కెమీదా రెడ్డింకు
రిమార్కు
నీ విశ్వాసాలమీద ఎవరివో సంతకాలు, ముహార్లు.
ఎవడో సంతకం పెడితే నీవు నిశ్వసిస్తావు
మానేస్తే ఆగిపోతావు పాపం! నీ జీవితం ఆగి
పోతుంది.

....

ఓ టీచరు!......
రాజకీయం వ్యాపారం పోటీ పడుతున్న లోకం
యిది
సవ్యోక బఫర్ స్టేటులా, రెండు ఏనుగుల మధ్య
లేగలా
అంపైర్ కనసిడరేషన్లో అణగున్న
శావున్న రబర్బీ పత్రింలా
నలుగుతున్నావు. బెల్ కొట్టారు
వినిపించుకోవు ఇంటో గొడవ
ఓకింకెరు గార్డెను వనమాలీ...భూమి సూర్యుని
చుట్టూ
కాదు నీ బుర్ర ఆలోచనల చుట్టూ
సుద్రంగాలిరుగుతోంది

....

నీ జీవితం యెప్పుడూ మైన సుషుప్తుల్లోనే వుంటోంది
మాస్టరు!
నీ ప్రాబ్లెం సాల్వ్ చేసే పైథాగరస్ పుట్టలేదా?

ఈఖండకృతులలో ప్రతి ఒక్కటీ మనలను యోజనాపథంలను జేయసమర్థమైవుంది. ప్రతి ఒక్కరూ తప్పక చదువతగిన గ్రంథం.

ఆంధ్ర - హిందీ నిఘంటువు

నిఘంటు నిర్మాణ కర్తలు : శ్రీ కొ. శేషకోపం (శ్రీ కొమాండూరి శేషకోపాచార్యులు గారు. ప్రాప్తిస్థానం : రచయిత, కాకినాడ — లేక — ఆంధ్రరాష్ట్ర హిందీప్రచార సంఘము, విజయవాడ-2. వెల 4-0-0.

ఇది ఆంధ్ర శబ్దాలకు హిందీ అర్థాలున్న నిఘంటువు. ఇది హిందీ భాషను నేర్చుకునే వారికంటే, హిందీ కొంత వచ్చి తెలుగులోనుంచి హిందీలోకి ఏమైనా అనువాదం చేసుకునేవారికి యెక్కువ ప్రయోజనకరంగా వుంది. జాతీయభాషగా వుండటానికి హిందీభాషకు గల అర్హతలను పేర్కొంటూ శ్రీ ఆచార్యులవారు, ఈ గ్రంథానికి పెద్ద ఉపోద్ఘాతము రచించారు.

హిందీకి గల అర్హతానర్హతలు ఎట్టివైనా, దీన్ని జాతీయభాషగా రాజ్యాంగం అంగీకరించింది గనుక యిష్టమున్నా లేకపోయినా, మనం ప్రతి ఒక్కరూ అభ్యసించవలసే రావచ్చు. శ్రీ శేషకోపాచార్యుల వారివంటి ప్రముఖులు చాలామంది యిప్పటికే ఈ భాషను అభ్యసించి పండితుల మనిపించుకుంటున్నారు. నేర్చుకోమని ఇతరులను ప్రోత్సహిస్తున్నారు కూడా. కాని ఈ నిఘంటువు హిందీ నేర్చుకునేవారికి ఉపకరించేది గాదు. తెలుగు నేర్చుకోవాలనుకునే హిందీ వాళ్ళకు ఎక్కువ ఉపయోగపడుతుంది. లేదా పైన చెప్పినట్లు హిందీలో కొంత ప్రవేశముండి తెలుగు రచనలను హిందీలోకి అనువాదం చేసుకోదలచినవారికి కొంత ఉపకరించవచ్చు. అట్టివారికయినా ఇది యెంతవరకు ఉపయోగపడుతుందో చెప్పలేము. ఎందుచేతనంటే 290 పేజీలలోవు చిన్న గ్రంథం. అర్ణవప్రాయమైన ఆంధ్రవాఙ్మయంలోని పదజాలానికి అంతటా ఈ పరిమితావధిలో హిందీ అర్థాలను సమకూర్చగలగటం అసంభవ కార్యం. ఏది ఏమయినా ఆంధ్రంనుంచి హిందీలోకి ఇంతవరకు నిఘంటువేదీ లేదు గనుక ఏకైకాధారంగా ఇది కొంతవరకు ఉపయుక్తం కావచ్చు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambhu Prasad.